

Veahkaválddehisvuoda čađaheapmi

Ráđđehusa doaibmaplána veahkaválddi eastadeami ja vuosttaldeami
várás lagas gaskavuodain 2021–2024

Ovdasátni

Veahkaváldi lagas gaskavuodain lea duodalaš rihkolašvuohta mas leat stuorra váikkuhusat sihke gillájeaddjái njuolgga ja sutnje gii eallá veahkaválddiin. Dát veahkaváldi lea viiddes servodat- ja álbmotdearvvasvuodačuolbma ja lea okta dain stuorámus dásseárvohástalusain.

Mánát ja rávesolbmot eai galgga dárbbasit eallit dorvvohisvuodas iežaset ruovttuin ja ballat olbmuiin geaid sii vuolggasajis atnet iežaset lagamužžan. Mii eat sáhte dohkkehit ahte muhtumiidda lea buoremus guođđit ruovttu go veahkaváldi dahká ruovttu váralaš sadjin. Buohkain galgá leat friijavuolta ja vejolašvuohta eallit oadjebas eallima.

Dušše sus gii illasta, lea ovddasvástádus iežas daguin. Almmolaš eiseválddit leat geatnegahttojuvvon suodjalit ovttaskasolbmo ja eastadit ja vuosttaldit dán rihkolašvuođa. Dat boahtá ovdan sihke Norgga lágain ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnain.

Veahkaváldi lagas gaskavuodain ii leat dušše rumašlaš veahkaváldi, muhto maidái psyhkalaš, seksuála ja ekonomalaš illasteami obmo vuostá geasa illasteaddjis lea lagas gaskavuolta. Sáhtá leat juogo veahkaváldi dálá dahje ovddeš bealálačča bealis, ja son sáhtá leat ráhkis, náittosguoibmi ja ovttasássi. Sáhtá maid leat veahkaváldi earáid vuostá geaidda lea lagas gaskavuolta, sihke mánáid, nuoraid, rávesolbmuid ja vuorrasiid vuostá. Bearraša biebmoealli illasteapmi sáhtá maid gullat dán veahkaválddegovvii. Dávjá lea illasteamis digitála dimenšuvdna. Veahkaváldi lagas gaskavuodain sáhtá vearrámus dilis sorbmehit muhtuma.

Go gillájeaddji ja illasteaddji gaskavuodát leat dovdduide čadnojuvvon, de sáhtá leat váttis botket veahkaválddalaš gaskavuoda. Mángii čiegaduvvo veahkaváldi balu, heahpada, errema, manipulerema ja biehttaleami geažil. Gillájeaddji geahččala dávjá čiehkát iežas dili, mánát leat oskkáldasat iežaset váhnemiidda ja illasteaddji biehttala ahte veahkaváldi dáhpuhuvvá. Dat dagaha politiijii ja veahkkeapparáhtii erenoamáš hástalusaid. Dat dahká almmustahttima, dutkama ja vejolašvuođa veahkehit ja suodjalit gillájeaddji buori láhkai váddáseabbon.

Hálddahusa lešguđet suorggit ja dásit čadahit ollu buori barggu, muhto ain lea ollu maid ferte dahkat ovdalgo buohkain lea dakkár eallin mas ii leat veahkaváldi. Dát doaibmaplána deattasta ahte veahkaválddi vuosttaldeapmi lagas gaskavuodain galgá vuoruhuvvot hui bajás boahhtevaš jagiid. Daid hástalusaid maid servodat ferte dustet, galgá čoavdit doaimmaiguin mat leat vuodđuduvvon nana ja ođasmahttojuvvon máhttui.

Jus lagas gaskavuodaid veahkaválddi vuosttaldeapmi galggaš lihkestuvvat, de ferte ángiruššan leat ovttalaš ja oktiordnejuvvon. Dáinna doaibmaplánain láhčá ráđđehus dilálašvuođaid beaktilis eastadeapmái, buoret dásseárvosaš ja jotkkolaš bálvalusaide gillájeaddjiide ja dasa ahte ovddasvástádus biddjojuvvo illasteaddjái ja ahte illasteaddji ránggáštuvo ja oažžu divššu. Dat guorrasa Eurohpárádi konvenšuvdnii veahkaválddi eastadeami ja vuosttaldeami birra nissoniid vuostá ja veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain (Istanbulkonvenšuvdna).

Dát lea vuosttaš geardde go doaibmaplánas veahkaválddi birra lagas gaskavuodain lea sierra oassi veahkaválddi ja illastemiid birra sámi servodagain. Nannejuvvon ángiruššan dárbbášuvvo sihkkarastin dihtii dásseárvosaš fálddaga sámi álbmogii. Vásáhusat koronaepidemijain lea maid oainnusmahtán dárbbu sierra kapihttalii gearggusvuoda birra veahkaválddi ja illastemiid vuostá heahtediliin. Norgga oassálastin riikkaidgaskasaš ovttasbargui vuosttaldit veahkaválddi nissoniid vuostá ja lagas gaskavuodain máinnašuvvo maid sierra oasis.

Dáinna doaibmaplánain lávket mii dorvvoleabbo servodahkii mas buohkaid friijavuolta veahkaválddis lea duohtan dahkkojuvvon.

Plána doaibmabijut

Nr.	Doaibmabidju	Ovddasvástideaddji departemeanta
Áŋgiruššansuorgi 1: Ulbmillaš eastadeapmi		
1	Viidáseappot ovddidit oahpahusprográmma «Tidlig Inn»	MBD, DFD
2	Viidáseappot ovddidit oahppanresurssa «Jeg Vet» ja máhtto- ja hárbhallanvuodđovuogádaga «Snakke sammen»	MBD, MD
3	Hábmet bargovugiid ja bagadanávdnasiid mánáidsuodjalusa sihkkarvuodabargui	MBD
4	Nannet mánáidsuodjalusa gelbbolašvuoda veahkaválldi ja illastemiid birra	MBD, MD
5	Ásahit resursaguovddáža NAV:i mas lea ovddasvástádus nationála gealbudeamis veahkaválldi birra lagas gaskavuodain ja ovddasvástádus hábmemis bargovuogi dasa mo fáttmastiit veahkaválldi gillájeddjiid bargoeallimii	BSD
6	Nannet álbmotdearvvašvuodabarggu gielddain dakko bokte ahte: a) Joatkit indikáhtoriid hábmenbarggu vai gielddain lea buoret visogovva veahkaválldis ja illastemiin b) Nannet gielddaid álbmotdearvvašvuodaráđdeaddiid gelbbolašvuoda veahkaválldi ja illastemiid birra álbmotdearvvašvuodahástalussan c) Árvoštallat mo veahkaválldi ja illastemiid lea vejolaš fuolahit álbmotdearvvašvuodaperspektiivvas guorahaladettiin álbmotdearvvašvuodálága d) Árvoštallat viidáseappot čuovvulit doaibmabijuid veahkaválldi ja illastemiid vuostá álbmotdearvvašvuodaprográmmas	DFD
7	Hábmet bajimus strategiija ollislaš ja ulbmillaš barggu ovddideami várás veahkaválldi ja illasteddjiid ektui	DFD
8	1. Nannet fáldadaga daidda mánáide ja nuoraide geain lea čuolbmás dahje vahátlaš (VSL) seksuála láhtten dakko bokte ahte: a) Čielggadit vejolaš vuosttašceahkkebálvalusaid daid mánáid ja nuoraid várás geain sáhtta leat čuolbmás dahje vahátlaš seksuála láhtten eará mánáid ja nuoraid vuostá b) Loktet gelbbolašvuoda čuolbmás ja vahátlaš seksuála láhttema (VSL) birra mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusas ja nannet gelbbolašvuoda VSL birra RVTs:in 2. c) Loktet gelbbolašvuoda čuolbmás ja vahátlaš seksuála láhttema birra veajuidahhttinbálvalusas	DFD
9	Viidáseappot ovddidit bearašsuodjalusbálvalusa barggu veahkaválldi	MBD

	vuostá	
10	Láhčit dilálašvuodaid kampánnjaid ja eará miellaguoddobajideami buoret oktiordnemii eastadan dihtii veahkaválddi lagas gaskavuođain	JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD
11	Viidáseappot ovddidit kampánnja headuštangeatnegasvuoda birra	JGD
12	Váldit mielde dieđuid veahkaválddi ja illastemiid birra ođđa bagadussii osko- ja eallinoaidnoservodagaid doarjjaortnegii	MBD
13	Váldit mielde elliidillasteami NKVTS viidodatiskadeapmái veahkaválddi birra lagas gaskavuođain	JGD, BFD, DFD, EBD
14	Ásahit doaimma elliidčálgorihkolašvuoda várás loahppa guđa politiijabiirii	JGD, EBD
15	Árvvoštallat ásahit guorahallankommišuvnna guorahallat dakkár duođalaš áššiid main mánát jápmet dahje leat gillán veahkaválddi, seksuála illastemiid ja fuolahusváilli	MBD, DFD, JGD, MD
16	Árvvoštallat ásahit guorahallankommišuvnna guorahallat beallalašgoddima	JGD, MBD, DFD, MD
17	Hábmet nationála eastadanprográmma oktiordnejuvvon ángiruššama várás beallalašveahkaválddi ja beallalašgoddima vuostá	JGD, MBD, DFD, MD
18	Fuolahit ahte boahttevaš ja hárjánkeahtes váhnemat ožžot dieđu dan birra man váralaš dat lea šluvgit njuoritmáná	DFD
Ángiruššansuorgi 2: Dásseárvosaš ja jotkkolaš veahkki		
19	Nannet direktoráhtaid ovttasbarggu veahkaválddi vuostá lagas gaskavuođain	JGD, BSD, MBD, DFD, MD, KMD, KD, EBD
20	Čielggasmahttit stáhtahálddašeddjiid barggu veahkaválddi vuostá lagas gaskavuođain oktasaš ja oktiordnejuvvon bargamušaid bokte suorggis	JGD, BSD, MBD, DFD, MD, KMD, KD, EBD
21	Váikkuhit eanet gielddalaš ja gielddaidgaskasaš doaibmaplánaid geavaheapmái veahkaválddi vuostá lagas gaskavuođain dakko bokte ahte: a) Ávžžuhit hábmet gielddalaš doaibmaplánaid dahje gođđit barggu veahkaválddi vuostá lagas gaskavuođain eará gielddalaš plánaide b) Dárkkistit ja ođasmahttit bagadusa gielddalaš doaibmaplánaid hábmemii veahkaválddi vuostá lagas gaskavuođain	JGD
22	Hábmet fágalaš rávvagiid fágaidrasttideaddji konsultašuvdnajoavkkuide ja čielggadit dárbbu regionála joavkkuide	MBD, BSD, DFD, JGD, MD
23	Fuolahit ahte dieđut oktagaslaš plánaid birra váldojuvvojit mielde guoskevaš bagadusaide	BSD, MBD, DFD, MD, GOD
24	Nannet veahkaválddi ja illasteami gillájeddjiid čuovvuleami ja traumadikšuma dakko bokte ahte: a) Bagadit ja doarjut gielddaid barggu oažžun dihtii visogova ja čilget ovddasvástádusa, bargamušaid ja doaimmaid sihkkarastin dihtii daid olbmuid ollislaš čuovvuleami geat leat gillán veahkaválddi ja illasteami b) Árvvoštallat mo oahpahusmodealla ceahkkálas TF-CBT várás lea vejolaš fállat gielddaide, jus geahččaladdanbohtosat leat buorit	DFD

25	Joatkit integrerejuvvon gárrendille- ja illastandikšuma máhttomodulaid ovddideami ja implementerema	DFD
26	Geahččalit ásahit nationála fáldadaga nissoniidda geat leat čađaheamen ránggáštusa, ovttas heahteguovddášiguin, veahkehan dihtii nissoniid geat leat giddagasas dahje leat gillán veahkaválldi lagas gaskavuodain	JGD
27	Nannet heahtefáldadaga olbmuid geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain dakko bokte ahte: a) Kártet medisiinnalaš, riektemedisiinnalaš ja psykososiála heahtefáldadaga daidda rávesolbmuid geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain, dás maiddá seksuála illastemiid b) Árvvoštallat mo rávesolbmot geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain sáhttet oažžut buori ja dásseárvosaš heahtefáldadaga, dás maiddá illasteami gillájeddjiiid rolla fáldadagas olbmuid geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain c) Hábmets nationála klinihkalaš bargovugiid psykososiála, medisiinnalaš ja riektemedisiinnalaš fáldadahkii daidda rávesolbmuid geat gillájit seksuála illastemiid ja veahkaválldi lagas gaskavuodain	DFD
28	Árvvoštallat sihkkarastá go sosiálabálvalusláhka doarvái bures ekonomalaš sorjjasmeahttuvuođa buohkaide geat ožžot doarjaga	BSD
29	Árvvoštallat vuoruhit daid olbmuid geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain fáldadettiin johtilis veahki ekonomalaš doarjagiin ja ráđđeaddimin NAV:s	BSD
30	Čielggadit láhkarievdademiid ja árvvoštallat doaibmabijuid mat buoridit heahteguovddášfáldadaga kvalitehta	MBD
31	Nannet TryggEst vai eanet gielddat ožžot oahpu ja máhtu dan bargui mii galgá almmustahttit ja fuomášit rašis ja gillájeaddji rávesolbmuid ja addit sidjiide veahki	KD
32	Hábmets rávvagiid kvalitehta ja sisdoalu várás Nok.-guovddášiid ja inseasta ja seksuála illastemiid guovddášiid (SMISO) fáldadagas, dás maiddá fáldadagas mánáide	MBD
33	Evalueret veahkaválde- ja illastanlinnjá (VO-linnjá) geavaheami ja beavttu manjá golmmajahkásaš prošeaktaigodaga, dás maiddá gaskavuoda eará telefonbálvalusaide	JGD
34	Fuolahit siviilaservodaga systemáhtalaččat oažžut mielde bargui veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain dakko bokte ahte: a) Váikkuhit dasa ahte mánát ja nuorat servet veahkaválldi ja illastemiid vuosttaldeapmái b) Ođasmahttit eiseválddiid ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ovttasbargofooruma mandáhta ja čoahkkádusa bargui veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain	MBD, BSD, DFD, JGD, MD, KMD, KD JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD
35	Guorahallat iešguđet doarjjaortnegiid veahkaváldeuorggis ja árvvoštallat eanet oktiordnema	MBD, JGD, MD, KD
36	Hábmets dieđuid dan birra man dehálaš lea geavahit gelbbolaš dulkka ja	MD, MBD, DFD, JGD

	gielddit geavaheames mánáid dulkan	
37	Fuolahit buori ja ođasmahttojuvvon máhttovuođu veahkaválddi birra lagas gaskavuodain dakko bokte ahte: a) Álggahit ođđa dutkama duodášuvvon máhttováilliid vuodul b) Čađahit ođđa nationála viidodatiskadeami veahkaválddi birra lagas oktavuodain ja veagalvárdima birra dan dutkanprográmma oassin mii lea veahkaválddi birra lagas gaskavuodain c) Čađahit ođđa servodatekonomalaš guorahallama dain goluin maid veahkaváldi lagas gaskavuodain dagaha	MBD, JGD, DFD, MD JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD JGD
38	Hábmet diedáhusa Stuorradiggái ángiruššama birra veahkaválddi ja illastemiid vuostá	JD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD
39	Nammadit sorjjasmeahtun nationála orgána mii galgá gozihit mo Norga implementere Istanbulkonvenšuvnna	JGD
Ángiruššansuorgi 3: Beaktillis suodjaleapmi ja vejolaš ránggáštusčuovvuleapmi		
40	Evalueret čujuhuseastaga geavaheami (koda 6 ja 7) ja čuovvulit evaluerema guoskevaš doaibmabijuiguin	JGD, MBD
41	Viidáseappot ovddidit oktavuodaváldingildosa geavaheami elektrovnnalaš gozihemiin (jorggu veahkaváldealárbma) dakko bokte ahte: a) Čuovvulit jorggu veahkaváldealárbma evaluerema sihkkarastin dihtii eanet gelbbolašvuoda ja geavaheami b) Čielggadit elektrovnnalaš goziheami (jorggu veahkaváldealárbma) ránggáštusprosesuála galledangiellidus	JGD
42	Gohččut duopmostuolu árvoštallat dubmet oktavuodaváldingildosa elektrovnnalaš gozihemiin (jorggu veahkaváldealárbmain) beallalašveahkaváldeáššiin	JGD
43	Evalueret politiija riskaárvoštallanreaiddu geavaheami ja vásáhusaid das	JGD
44	Čuovvulit Stáhta mánáidviesuid evaluerema guoskevaš doaibmabijuiguin	JGD, MBD, DFD
45	Ođasmahttit Stáhta mánáidviesuid oktasaš njuolggadusaid	JGD, MBD, DFD
46	Guorahallat ja muddet mánáid ja eará erenoamáš rašis joavkkuid heivehuvvon gažademiid vástesaš njuolggadusaid	JGD
47	Ođasmahttit Riikaadvokáhta johtučállosa bearašveahkaválddi birra	JGD
48	Hábmet kurssa integritehtarihkolaš áššiin riidočoavdinráđiid bargiide ja soabaheddjiide ja nannet riidočoavdinráđiid ráđđeaddiid bagadangelbbolašvuoda	JGD
49	Viidáseappot ovddidit njuolggadusaid dasa mo gieđahallat integritehtarihkolaš áššiid masa maiddái gullá fuolahit máná dárbbuid	JGD
50	Fuolahit ahte gillájeaddji oažžu dieđu čuoččálidahtti proseassa stáhtusa birra iešguđet dásiin ránggáštusáššemeannudeamis	JGD
51	Evalueret rihkolašvuodagillájeddiid doarjjaguovddážiid	JGD

52	Fuolahit ahte Prosjekt November/RISK nammasaš prošeavtta vásáhusat ja bohtosat geavahuvvojit ávkin ovttasbarggus gaskal politiija ja gieldda riikka eará ge osiin	JGD, BSD, MBD, DFD
53	Geavahit politiijaráði árjjalaččat ovddidan dihtii viidáseappot eastadanbarggu veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain	JGD
Ángiruššansuorgi 4: Buorebut eastadit ja vuosttaldit veahkaválddi ja illastemiid sámi servodagain		
54	Kártet gealbodili ja máhttodárbbu ja gelbbolašvuoda sámegillii ja sámi giela ja kultuvrra birra	GOD
55	Almmuhit e-oahpusprográmma sámiid ja nationála unnitloguid birra	GOD
56	Nannet ángiruššama veahkaválddi ja illastemiid vuostá boazosámi servodagain dakko bokte ahte: a) Nannet gelbbolašvuoda boazoealáhusa birra almmolaš bálvalusapparáhtas b) Hábmiet diehtujuohkinávdnasiid boazodoalloealáhussii veahkkefálaldagaid birra veahkaválddegillájeddjiid ja veahkaváldečadaheddjiid várás	JGD, GOD, EBD JGD, GOD, EBD
57	Nannet regionála resursaguovddážiid veahkaválddi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmeneastadeaddji (RVTS) barggu veahkaválddiin ja illastemiiguin sámi guovlluin	DFD
58	Ásahit nationála sámi gealboguovddáža bearašsuodjalusa, mánáidsuodjalusa ja heahteguovddášfálaldaga várás	MBD
59	Buoridit sámi giela ja kultuvrra máhtu ja gelbbolašvuoda politiijas	JGD
60	Fuolahit ahte boazopolitiijas lea gealbu veahkkin váikkuhit veahkaválddi eastadeapmái ja dakkár áššiid čuovvuleapmái mat leat veahkaválddi birra lagas gaskavuodain sámi guovlluin	JGD
61	Heivehit «Jeg Vet» ja «Snakke sammen» sámi diliide ja sihkkarastit implementerema sámi guovlluin	MBD
62	Jorgalit plikt.no-neahttabáikki sámegielaide	JGD
63	Váldit atnui neahttabáikki ovttas.no gilvin dihtii oahppanressursaid mat čatnasit veahkaváldái ja illastemiide	MD
64	Fuolahit sámi perspektiivva barggus mii galgá hábmiet fálaldaga veahkaváldečadaheddjiide ja illasteddjiide	DFD
65	Nannet heahteguovddášfálaldaga sámi álbmogii	MBD
66	Árvvoštallat ásahit sierra mánáidviesso-fálaldaga mii lea erenoamážit heivehuvvon sámi guovddášguovlluid mánáide	JGD, MBD, DFD
67	Viidáseappot ovddidit ja implementeret oahpusprográmma mánáidsuodjalusa deaivvadeami birra álgoálbmogiiguin ja unnitloguiguin	MBD
68	Árvvoštallat sierra diehtujuohkima ja sierra doaibmabijuid dárbbu sámiid várás sierra čuokkisin bagadusas mii lea NAV-bargiid várás	BSD
69	Ávžžuhit ahte hábmiejuvvojit gielddalaš doaibmaplánat sámegiela	JGD, BSD, MBD, DFD,

	hálddašanguovllus/gielddain main ášset sámít	MD, GOD, KD, EBD
70	Ásahit foruma barggu ovddideami várás veahkaválddi ja illastemiid vuostá sámí guovlluin ja oassálastiid gaskasaš vásáhusaid ja gelbbolašvuođa lonuhallama várás	JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD
71	Nannet Norgga eiseválddiid, Sámedikki ja sámí eaktodáhtolaš organisašuvnnaid gaskasaš ovttasbarggu veahkaválddi ja illastemiid vuostá sámí servodagain	JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD
72	Ráhkadit visogova dutkamiin ja dutkandárbbuin mat čatnasit veahkaváldái ja illastemiide sámí servodagain	JGD
73	Nannet veahkaválddi ja illastemiid dutkama boazosámí servodagain	JGD, EBD
Áŋgiruššansuorgi 5: Ollislaš heahtegearggusvuohta		
74	Čuovvulit Stuorradikki mearrádusa 728 suodjaleami birra veahkaválddi ja illastemiid vuostá ruovttuin	JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD
75	Váldit mielde veahkaválddi lagas gaskavuodain gearggusvuođaplánaide, doaibmaplánaide ja gulahallanplánaide heahtediliin	JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD
76	Fuolahit ahte dieđut veahkkebálvalusaid birra ollet buohkaide geat dárbbasit bálvalusaid heahtediliin	JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD
77	Hábmet nationála strategiija oanehisáiggi ja guhkesáiggi psykososiála čuovvuleapmái pandemija oktavuodas	DFD
78	Hábmet njuolggadusaid dasa mo molssaektosaččat čadahit heivehuvvon gažademiid heahtediliin	JGD
Áŋgiruššansuorgi 6: Nannet riikkaidgaskasaš ovttasbarggu		
79	Ovddidit ja gozihit Istanbulkonvenšuvnna dehálaš reaidun vuosttaldeamis veahkaválddi nissoniid vuostá ja veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain guoskevaš riikkaidgaskasaš oktavuodain	JGD
80	Váikkuhit dasa ahte ásahuvvojit oktasaš OECD-rámmat ollislaš ja oktiordnejuvvon stáhta stivrejupmái barggus sohka-bealvuđot veahkaválddi vuostá	JGD
81	Viidáseappot ovddidit EEO-áŋgiruššama sohka-bealvuđot veahkaválddi vuostá ja veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain	JGD
82	Juohkit dieđuid Lanzarotekonvenšuvnna birra reaidun dan bargui mii galgá suodjalit mánáid seksuála illastemiid vuostá	MBD

Bargo- ja sosiáladepartemeanta – BSD

Mánáid- ja bearašdepartemeanta – MBD

Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta – DFD

Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta – JGD

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta – GOD

Kulturdepartemeanta – KD

Máhttodepartemeanta – MD

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta – EBD

Álgu

Veahkaváldi lagas gaskavuodain lea duođalaš rihkolašvuohta ja viiddes servodat- ja álbmotdearvvašlaš čuolbma. Veahkaváldi bohciidahtta dorvvohisvuođa, sáhtta dagahit dearvvašvuođahástalusaid ja čálgomassima, ja gáržžida ovttaskas olbmo eallindoaibmama ja vejolašvuođa árijalaš servodatoassálastimii.

Veahkaváldi lagas gaskavuodain lea okta stuorámuš eastagiin dásseárvvu juksamii. Sihke nissonat ja albmát gillájit veahkaválddi lagas gaskavuodain, muhto nissonat gillájit eanet duođalaš ja geardduhuvvon veahkaválddi go albmát. Mánát sáhttet jogo ieža gillát veahkaválddi lagas gaskavuodain dahje vásihit ahte muhtun bearašlahttu gillá veahkaválddi.

Ráđđehusa mihttu lea váikkuhit eanet sihkkarvuhtii ja oadjebasvuhtii álbmogii ja dakkár riektesihkkarvuhtii mii lea olámuttus veahkaválddegillájjedjiide. Doaibmaplána galgá láhčit dilálašvuođaid eastadan dihtii veahkaválddi lagas gaskavuodain, suodjalit ja veahkehit gillájjedjiid ja bidjat ovddasvástádusa veahkaválddi čađaheaddjai ja ránggáštusčuovvulit sin, ollislaš ja oktiordnejuvvon politihka bokte.

Doaibmaplána gusto áigodahkii 2021-2024. Plána čuovvula ja viidáseappot ovddida vel eambbo ovddit doaibmaplána veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain, “Et liv uten vold” (2014-2017), ja áigodaga 2017-2021 ceahkkálastinplána veahkaválddi ja illastemiid vuostá. Gávcci departemeantta leat ovttasbargan plána hábmemiin. Sámediggi ja mánga direktoráhta leat váikkuhan bargui. Dasa lassin leat háhkan árvalusaid ollu vuollásaš etáhtain, ásašusain, dutkanbirrasiin ja eaktodáhtolaš organisašuvnnain.

Vai álbmot galgá vásihit politiija ja veahkkeapparáhta bálvalusaid oktalažžan ja ollislažžan, de galgá doaibmaplána láhčit buoret oktiordnemii gaskal etáhtaid ja surggiid buot hálldašandásiin. Plána galgá váikkuhit eastadanvuoruheapmái, dásseárvosaš ja eanet oktilis bálvalusaid hábmemii gillájjedjiid várás, ja ránggáštusčuovvuleapmái eanet áššiin veahkaválddi birra lagas gaskavuodain. Dárbu lea erenoamážit ángiruššat bargguin veahkaválddi ja illastemiid vuostá sámi servodagain. Duođalaš áššit leat almmustahttojuvvon ja Sámedikki ja eará guovddáš doaimmahedjiid árvalusat leat váikkuhan dasa ahte dat vuosttaš geardde lea sierra ángiruššansuorgin doaibmaplána. Dasa lassin leat vásáhusat koronapandemiiain dahkan guoskevažžan dan dárbbu man ulbmil lea loktet ovdan gearggusvuođa veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain go lea heahtedilli. Dán plána doaibmabijut leat dehálaččat go áigumuš lea geahpedit pandemiija guhkesáiggi váikkuhusaid. Ja loahpas gáibida bargu vuosttalдемиin veahkaválddi nissoniid vuostá ja lagas gaskavuodain nannejuvvon riikkaidgaskasaš ángiruššama. Buohkat galget dovdat iežaset oadjebassan ja beassat eallit almmá veahkaválddi haga juohke sajis ja álo, beroškeahtta gos dal de ásažit, barggažit, studerežit, mátkkoštežžet vai ležžet dal geaivaheamen neahta.

Dan geažil lea doaibmaplána juhkkajuovvon čuovvovaš ángiruššansurggiide:

- 1) Ulbmillaš eastadeapmi
- 2) Dásseárvosaš ja jotkkolaš veahkki
- 3) Beaktilis suodjaleapmi ja ránggáštusčuovvuleapmi
- 4) Veahkaválddi ja illastemiid buoret eastadeapmi ja vuosttaldeapmi sámi servodagain
- 5) Ollislaš heahtegearggusvuohta
- 6) Nannet riikkaidgaskasaš ovttasbargu

Doaibmaplána galgá váikkuhit dasa ahte Norga implementere Eurohpárádi konvenšuvnna veahkaválddi eastadeami ja vuosttaldeami birra nissoniid vuostá ja veahkaválddi lagas gaskavuođain (Istanbulkonvenšuvdna) ja dasa ahte Norga juksá ON guoddevašvuođamihtuid maŋimusat jagi 2030. Dat stuorra olmmošlaš golut veahkaválddi geažil lagas gaskavuođain dahket dan rihkolašvuođavuosttaldeami vuoruhuvvon suorgin. Geahpeduvvon veahkaválddis leat hui stuorrá posiitiiva váikkuhusat álbmotdearvašvuhtii, dásseárvui ja servodatekonomiijii. Friijavuohta veahkaválddis lagas gaskavuođain lea eaktun guoddevaš ovddideapmái.

Olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođat

Ollu riikkaidgaskasaš šiehtadusaid bokte leat Norgga eiseválddit geatnegahttojuvvon suodjalit álbmoga veahkaválddi, illastemiid ja eará inhumána meannudeami vuostá. Friijavuohta veahkaválddis lea vuođđoeaktun ahtanuššamii ja eallindoaimmii, ja vejolašvuhtii beassat eallit buori eallima

Dain šiehtadusain mánja leat dakkárat mat geatnegahttet eastadit ja vuosttaldit veahkaválddi nissoniid vuostá ja lagas gaskavuođain, ja veahkaválddi ja seksuála illastemiid mánáid vuostá. Eurohpárádi konvenšuvdna veahkaválddi eastadeami ja vuosttaldeami birra nissoniid vuostá ja veahkaválddi lagas gaskavuođain (Istanbulkonvenšuvdna) ásaha eanemus konkrehta olmmošvuoigatvuođalaš standárdda. Konvenšuvdna bođii fápmui Norggas skábmamánu 1. b. 2017.

Istanbulkonvenšuvnna mihttu lea eastadit ja vuosttaldit juohkelágan veahkaválddi nissoniid vuostá ja lagas gaskavuođain. Veahkaváldi lagas gaskavuođain lea okta dain ollu veahkaváldevugiin mat čuhcet nissoniidda govttoheamet bahás, ja adnojuvvo nissoniid vealaheapmin. Dásseárvvu váilun adnojuvvo sihke sivvan veahkaváldái nissoniid vuostá ja veahkaválddi váikkuhussan nissoniid vuostá.

Istanbulkonvenšuvdna fáttmasta váldoáššis daid veahkaváldevugiid maid dušše nissonat vásihit, dahje maid nissonat vásihit dávjjibut go albmát. Albmáide čuhcet maiddá muhtun veahkaváldevuogit maid konvenšuvdna fáttmasta, dás maiddá veahkaváldi lagas gaskavuođain. Danne čuovvu Norga konvenšuvnna ávžžuhusa čađahit mearrádusaid buohkaid ektui geat gillájit veahkaválddi lagas gaskavuođain.

Juksan dihtii váldomihtu mii lea vuosttaldit veahkaválddi lagas gaskavuođain, galgá stáhta, konvenšuvnna vuođul, ásaht iežas politihka golmma oassemihtu ektui: veahkaválddi galgá eastadit, gillájeddjiiid galgá suodjalit ja veahkehit, ja ovddasvástádus veahkaválddis galgá biddjojuvvot sidjiide geat dan čađahit, ránggáštusčuovvuleami bokte. Konvenšuvdna gáibida maiddá ahte galgá čađahit konkrehta doaibmabijuid, ja ahte stáhta ásaha dakkár ollislaš ja oktiordnejuvvon politihka mii láchčá dilálašvuođaid doaibmabijuid beaktilis čađaheapmái.

Dasa lassin leat čuovvovaš konvenšuvnnat main lea ovdasadji Norgga rievttis olmmošvuoigatvuođalága § 2 vuođul, gč. § 3:

- Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvdna (EMK)
- ON konvenšuvdna dan birra ahte lea dárbu loahpahit juohkelágan vealaheami nissoniid vuostá (CEDAW)
- ON konvenšuvdna máná vuoigatvuođaid birra (Mánáidkonvenšuvdna)
- ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra
- ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra

ON álgoálbmotjulggaštusa (UNDRIP) artihkkala 22 nubbi lađas addá álgoálbmogiidda erenoamáš suodjalusa veahkaválddi gilláma vuostá. ON álgoálbmotjulggaštus ii leat

rievttálaččat čadni muhto adnojuvvo álbmotrievtti guovddáš dokumeantan.¹

Eará guoskevaš riikkaidgaskasaš dokumeanttat

- Eurohpárádi konvenšuvdna mánáid suodjaleami birra seksuála ávkkástallama ja illasteami vuostá (Lanzarotekonvensjonen)
- Beijing-vuođđovuogádat (julggaštus ja doaibmaplána)
- Eurohpárádi konvenšuvdna doaibmabijuid birra olmmošgávppašeami vuostá
- ON konvenšuvdna vuoigatvuođaid birra doaibmavádjit olbmuid várás (CRPD)
- ON guoddevašvuođamihtut ja 2030-agenda guoddevaš ovddideami várás

Rasttideaddji prinsihpat ollislaš ja oktiordnejuvvon politihka várás

Dát doaibmaplána lea hábmeyuvvon Istanbulkonvenšuvnna rasttideaddji prinsihpaid vuodul ollislaš ja oktiordnejuvvon nationála politihka várás:

- Áŋgiruššamis galgá leat ollislaš lahkoneapmi
- Áŋgiruššamis galget veahkaváldegilláeddjiid vuoigatvuođat ja dárbbut leat guovddášis
- Áŋgiruššan galgá oktiordnejuvvot surggiid ja etáhtaid rastá
- Vuogádatlaš ovttasbargu siviila servodagain galgá ásahuvvot
- Áŋgiruššan galgá leat máhttovuđot
- Áŋgiruššamii galget sihkkarastojuvvot doarvái resurssat
- Áŋgiruššan galgá oktiordnejuvvot, gozihuvvot ja evaluerejuvvot

Áŋgiruššamis galgá leat ollislaš lahkoneapmi

Áŋgiruššan veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain eaktuda doaibmabijuid eastadan dihtii, addin dihtii buori veahki gillájeaddjái ja ránggáštusčuovvulan dihtii su gii čadaha veahkaválddi. Eastadeapmi galgá leat barggu váldostrategiija, seammás go veahkaváldegillájeaddji oázžu veahki ja suodjalusa. Veahkaváldedaheaddji ránggáštusčuovvuleapmi lea ollislaš áŋgiruššama guovddášis ja eaktun veahkaváldegillájeaddji riektesuodjalusa sihkkarastimii.

Áŋgiruššamis galget veahkaváldegilláeddjiid vuoigatvuođat ja dárbbut leat guovddášis

Ollislaš ja oktiordnejuvvon politihka mearkkaša atnit gillájeaddji dárbbuid ja vuoigatvuođaid guovddášis go lágaid, njuolggadusaid ja doaibmabijuid hábme. Gillájeaddji galgá vásihit almmolaš bálvalusaid oktilažžan ja ovttalažžan beroškeahtá das guđe doaimmat daid fáallet. Dat gáibida hálddašandásiid ja surggiid rasttideaddji ovttasbarggu. Bálvalusat galget ásahtit luohhtámuša ja dain galgá leat buorre ja heivehuvvon gulahallan. Gillájeaddji galgá sáhttit áddet iežas vuoigatvuođaid ja geatnegasvuođaid ja johtilit oázžut čielggaduvvot ja čovdojuvvot iežas dárbbuid. Bálvalusat galget deaivvadit gillájeaddjiin árvvusatnimiin ja sensitivitehtain ja fuolahit dásseárvosaš meannudeami. Dat ahte meannudeapmi lea dásseárvosaš, mearkkaša heivehit veahki gillájeaddji dillái ja dárbbuide. Dattetge muhtumin dásseárvu mearkkaša duohtavuodas “veallameannudeami”.

Áŋgiruššan galgá oktiordnejuvvot surggiid ja etáhtaid rastá

Ollislaš ja oktiordnejuvvon politihka veahkaválddi ektui lagas gaskavuodain fáttmasta buot guoskevaš surggiid, etáhtaid, ásahusaid ja organisašuvnnaid. Buorre ovttasdoaibman hálddašandásiid gaskkas ja stáhtalaš, regionála ja gielddalaš dási iešguđet surggiid gaskkas lea eaktun barggu kvalitehtii ja resurssaid beaktilis geavaheapmái. Dasa lassin lea buorre ovttasbargu gaskal almmolaš, priváhta ja

¹ GČ. earret eará HR-2018-456-P teakstaoasi 97 (Unjárga).

eaktodáhtolaš doaimmaheddjiid dehálaš.

Vuogádatlaš ovtasbargu siviila servodagain galgá ásahevuvot

Eaktodáhtolaš ja epmolaš organisašuvnnat ja priváhta vuodđudusat veahkehit dehálaš bálvalusaiguin ja fáldalagaiguin veahkaválddegillájeddjiid ja veahkaválddečadáheddjiide Norgga servodagas. Siviilaservodat lea eiseválddiid dehálaš ovtasbargoguoibmi ja sin vásáhusat addet dárbbášlaš máhtu ja gelbbolašvuoda ollislaš bargui. Siviilaservodat lea dehálaš korrektiiván eiseválddiid bargui. Ovtasbargu siviilaservodagain sáhtá ásahe vuodu ođđa, innovatiiva bálvalusaide ja fáldalagaide.

Ángiruššan galgá leat máhtovuodot

Ollislaš ja oktiordnejuvvon politihkas lea dieđuid čohkken ja dutkan dehálaš. Nana ja áigái heivehuvvon máhtovuoddu mearkkaša guoskevaš statistihka čohkkema ja doarjaga dutkamii. Dehálaš lea háhkat máhtu lagas gaskavuodaid veahkaválddi sivaide, viidodaga ja váikkuhusaid birra, ja geahččalit evalueret álggahuvvon doaibmabijuid beavttu. Dakkár máhttu lea hui dehálaš vai lea vejolaš beaktilit sáhttit eastadit ja almmustahttit veahkaválddi lagas gaskavuodain, ja vai lea vejolaš addit buori fáldalaga ja heivehuvvon divššu gillájeaddjái ja čadaheaddjái.

Velferdsforskningsinstituttet NOVA/OsloMet ja Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) nammasaš ásahehusaid dutkanprográmma veahkaválddi birra lagas gaskavuodain lea jotkojuvvon ođđa viđajahkásaš áigodahkii (2019-2024). Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta lea, ovtas eará guoskevaš direktoráhtaiguin, čielggadan viđasat dutkandárbbu oassin Veahkaválddi ja illastemiid vuosttaldeami ceahkkálasplánas (2017-2021). Dehálaš lea ahte dat máhttu mii čohkkejuvvo, šaddá geavaheddjiid olámuđui.

Ángiruššamii galget sihkkarastojuvvot doarvái resurssat

Ollu almmolaš ásahehusain lea ovddasvástádus eastadit ja vuosttaldit veahkaválddi lagas gaskavuodain. Ollu bargu čadáhuvvo politiija ja riektelegáđusa, dearvvašvuoda-, fuolahus- ja čálgobálvalusaid ja oahpahussuorggi bealis. Dasa lassin leat mánnga iešguđet gealboguovddáža ásaheuvvon váikkuhan várás suorggi máhttoovddideapmái. Oktiibuot geavahuvvojit Norggas mealgat ollu almmolaš resurssat veahkaválddi ja illastemiid vuosttaldeapmái. Seammás čáhehit dutkamat ahte veahkaválddi ja illastemiid buorre eastadeapmi seastášii servodahkii stuorra olmmošlaš ja ekonomalaš goluid. Danne lea veahkaválddi ja illastemiid vuosttaldeami vuoruheapmi investeren boahttevuhit.

Dán doaibmaplána doaibmabijut čadáhuvvojit guoskevaš departemeanttaide bušeahhtarámmaid siskabealde. Ráđđehusa vuoruheami veahkaváldesuorggis bohtet ovdan departemeanttaide jahkásaš bušeahhtaevttohusain.

Guđe departemeanttas lea váldoovddasvástádus iešguđet doaibmabijus, boahtá ovdan doaibmabidjoteavsttas. Mánnga departemeanttas sáhtá leat ovddasvástádus muhtun doaibmabijuin. Dan departemeanttas mii lea biddjojuvvon vuosttažin, lea ovddasvástádus doaibmabiju čuovvuleami oktiordnemis.

Ángiruššan galgá oktiordnejuvvo, gozihuvvot ja evaluerejuvvo

Dehálaš lea ahte mis leat vuogit mat sihkkarastet ahte gustovaš politihka, plánat, doaibmabijut ja njuolggadusat čadáhuvvojit áigumušaid vuodul. Istanbulkonvenšuvdna geatnegahtá stáhtaid namahit dahje ásahe ovtta dahje eanet almmolaš orgánaide main lea ovddasvástádus oktiordnemis, čadaheamis, goziheamis ja evalueremis dan politihka mii čadáhuvvo dan várás ollašuttin dihtii konvenšuvna geatnegasvuodaid. Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanttas lea oktiordnenovddasvástádus barggus veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain ja sii jođihit bargjoavkku mas leat mielde gávccii departemeantta ja mánnga direktoráhta. Bargjoavkkus lea earret eará ovddasvástádus hábmemis ja čuovvuleamis suorggi doaibmaplánaide ja oktiordnemis Istanbulkonvenšuvna implementerema. Gozihan dihtii ahte Norgga lágat, politihka ja hálddašangeavat guorrasit Istanbulkonvenšuvnnii, lea dárbu namuhit almmolaš orgána mii galgá gozihit eiseválddiid konvenšuvnačadaheami. Dát doaibmaplána galgá evaluerejuvvo.

Lagas gaskavuodaid veahkaválddi sivat, viidodat ja váikkuhusat

Lagas gaskavuodaid veahkaválddi dovdomearkan lea ahte gillájeaddjis lea lagas gaskavuolta sutnje gii čađaha veahkaválddi. Das leat hui erenoamáš hástalusat. Gillájeaddjis ja čađaheaddjis leat dovdduide čadnojuvvo čanastagat goappat guoibmáseaskka ja gillájeaddji sáhtta dasa lassin leat ekonomalaččat ja ávnnaslaččat sorjaveahkaválddečađaheaddjis. Danne sáhtta leat váttis botket veahkaválddalaš dilálašvuoda. Veahkaváldi lea duodalaš rihkolašvuolta mii čuohcá garrasit gillájeaddjái ja rivve mánáin oadjebas bajásšaddama.

Veahkaváldi lagas gaskavuodain sáhtta leat groavis, geardduheadji ja/dahje buot ráđđejeaddji. Das sáhtta maid leat eanet sahtedohko láhki. Veahkaváldi sáhtta leat mánggalágan: rumašlaš, psyhkalaš, seksuála ja ekonomalaš. Dávja vásihit veahkaválddegillájeaddjit seahkalas veahkaválddi. Dál lea lagas gaskavuodaid veahkaválddis dávja digitála dimenšuvdna, ovdamearkka dihtii dainna lágiin ahte digitála vuodđovuogádagat ja reaiddut geavahuvvojit ráđđet, vuortnuhit, gutnehuhttit dahje áitit. Maiddái groava fuolahusváili, gudnerihkolaš veahkaváldi, bákkolaš náittosvuolta ja vuolledábiid hávvádeapmi leat lagas gaskavuodaid veahkaválddevuogit. Bahámus dilis sáhtta veahkaváldi lagas gaskavuodain mielddisbuktit sorbmema. Sullii juohke njealját goddin Norggas lea beallalašgoddin, ja eanaš oassi sis geat goddojuvvojit, leat nissonat.

Psyhkalaš veahkaváldi lea juohkelágan vuohki vahágahttit, baldit dahje loavkidit mas ii leat njuolggá fysalaš láhki. Psyhkalaš veahkaváldi sáhtta maid čađahuvvot digitála. Sámi oktavuodas sáhtta noidošeapmi muhtumin gullat psyhkalaš veahkaváldái (gč. siiddu 61). Veahkaváldi bearraša biebmo-ealli vuostá sáhtta maid gullat veahkaváldegovvii. Olbmot geat gillájit veahkaválddi, ellet dávja dan balus ahte veahkaváldi geardduhuvvo ja vearrána. Dat gohčoduvo álo vejolaš veahkaváldi ja sáhtta leat seamma vahátlaš olbmo dearvvašvuhtii go konkrehta veahkaváldedagut. Dát mohkkáivuolta bohtá ovdan ránggáštušlaga §§ 282 ja 283 illasteami ja groava illasteami birra lagas gaskavuodain.

Lagas gaskavuodaid veahkaválddi gillán sáhte dagahit duodalaš ja guhkesáiggi fysalaš ja psyhkalaš dearvvašvuodaváttuid nu go posttraumáhtalaš streassagivssiid, átestusgivssiid, lossamielalašvuodaid, vahátlaš gárrenávnnasgeavaheami, borran- ja oadđináruid, iežas vahágahttima ja iešsorbmenjurdagiid. Veahkaváldi sáhtta dagahit sirrema, ekonomalaš váttisvuodaid, váilevaš oahpu ja bargguhisvuoda.

Vahátváikkuhusat mánáide, geat jogo ieža gillájit veahkaválddi dahje vásihit veahkaválddi bearraša rávesolbmuid gaskkas, leat stuorrát. Dohkketmeahttun fuolahusdilli mánnávuodas sáhtta dagahit dorvvohisvuoda, hedjonahttit dearvvašvuoda ja vuolidit eallinkvalitehta maiddái rávesolmmožin, ja stuoridit dan riskka ahte ieš šaddá veahkaváldi dahje veahkaválddegillájeaddji rávesolmmožin.

Veahkaváldi dagaha maiddái mearkkašahtti stuorra servodatekonomalaš goluid. Veahkaváldi sáhtta vuolggahtit dárbbu veahkkedoaimbajuide skuvllas, dárbbu psyhkalaš ja fysalaš dearvvašvuhtii gulli veahkkedoaimbajuid, dárbbu mánáidsuodjalusdoaimbajuide, dárbbu heahteguovddášfálaldagaide, dárbbalaš sosiálaveahki ja veahki politiijas ja duopmostuolus. Ollu veahkaválddegillájeaddjit masset oktavuoda bargoeallimii. Jagi 2012 guorahallan meroštallá ahte veahkaváldi lagas gaskavuodain máksá Norgga servodahkii gaskal 4,5 ja 6 miljárdda ruvnnu jahkásaččat.²

Eallinkvalitehta

² Rasmussen, I., Strøm, S., Sverdrup, S. & Vennemo, H. (2012).

Ođđa nationála veahkadatisskadeamis eallinkvalitehta birra Norggas jagi 2020 lea Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD) geahčadan mo olbmot iešguđet eallindiliin vásihit duhtavašvuođa eallimiin. Eallindillin adnojuvvojit dearvvašvuođadilit, sosiála gaskavuodát, bargobiras, skuvlabiras, ekonomii, ássandilli, lagasbiras, demokrátalaš vuoigatvuođat, astoáigi ja negatiiva eallindáhpáhusat. Raporta čájeha ahte muhtun konkrehtat eallindáhpáhusat sierranit dainna lágiin ahte hui stuorra oassi sis geat dieđihit dakkár dáhpáhusaid, raporterejit vuollegis duhtavašvuođa eallimiin. Dat guoská erenoamáš garra persovnnalaš gudnerihkkumiidda, nu go gillát veahkaválddi dahje veahkaváldeáitagiid, bággejuvvon dahje geahččaluvvon seksuála ovtastallama dahje njuorasmahttojuvvoma dahje vuolideami guhkit áiggi jna.³

Ollu fáktorat sáhttet čilget veahkaválddi lagas gaskavuodain. Dát veahkaváldi lea sihke sivvan, dovddaheapmin ja váikkuhussan váilevaš dásseárvvus gaskal nissoniid ja albmáid. Dakkár áddejupmái ferte dattetge lasihit eará čilgehusaid veahkaváldái, ja ferte váldit mielde sihke struktuvrralaš, gaskavuodalaš ja oktagaslaš fáktoriid ja daid gaskasaš ovttasdoaimmama.

Ollu iešguđet viidodatisskadeamit čájehit ahte lagas gaskavuodaid veahkaválddi viidodat Norggas lea stuoris. Muhtumiin lea stuorát riska vásihit veahkaváldegilláma lagas gaskavuodain, ja dakkár fáktorat mat váikkuhit riskii, sáhttet maiddá váikkuhit dasa ahte guđelágan veahkaválddi olmmoš šaddá gillát. Sohabealli lea dehálaš riskafáktor. Nissonat gillájit eanet go albmát duođalaš ja geardduhuvvon veahkaválddi. Dasa lassin sáhtta earret eará ahki, čearddalašvuohta, doaimmavádjitvuohta, sohabealdovddaheapmi, sohabealidentitehta ja seksuála sodju váikkuhit riskii. ON álgoálbmotvuoigatvuođaid erenoamášraporterejeaddji loahppaalkámuš iežas jagi 2015 máilmmiviidosas dutkamušas lei ahte álgoálbmogiin lea erenoamáš riska gillát veahkaválddi ja illastemiid. Maiddá dakkár beliin go sosioekonomalaš stáhtusis, sirddolašvuođas, čearddalaš unnitlohkoduogážiis, gárrenávdnasiid geavaheamis ja áhpehisvuođas sáhtta leat mearkkašupmi gillámii. Mánja dáin fáktoriin sáhttet doaimmat ovttaš ja váikkuhit stuorát riskii.

Lagas gaskavuodaid veahkaválddi viidodat Norggas

Eanet nissonat go albmát gillájit duođalaš ja geardduhuvvon veahkaválddi lagas gaskavuodain
Jagi 2014 nationála viidodatisskadeamis almmuhit 9,2 proseantta nissoniin ja 1,9 proseantta albmáin ahte sii leat gillán duođalaš veahkaválddi beallalačča bealis. 7 proseantta nissoniin ja 0,8 proseantta albmáin almmuhit ahte sii leat vásihan guokte dahje eanet groava veahkaváldevuogi nu go sihke groava fysalaš veahkaválddi ja veagalváldima. 9,4 proseantta nissoniin ja 1,1 proseantta albmáin leat vásihan veagalváldima eallimis. Albmát almmuhit ahte sii leat gillán uhcit duođalaš veahkaválddi sullii seamma ollu go nissonat.⁴

Njealjátoassi buot goddimiin Norggas leat beallalašgoddimat

Beallalašgoddimat marjimus guovtti logijagis leat njealjátoassi buot goddimiin Norggas. Eatnašat sis leat nissonat. Jagi 2020 ledje 31 goddima Norggas. Viđas sis ledje vearredahkki beallalaččat dahje ovddeš beallalaččat. Áigodagas 1990 rájes 2019 rádjai leat 259 olbmo massán heakka beallalašgoddimiid geažil.⁵

Vuorrasat mat leat boarrásat go 65 jagi gillájit veahkaválddi lagas gaskavuodain

³ Støren, K. S., Rønning E. & Gram, K. H. (2020).

⁴ Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (Red.) (2014).

⁵ NOU 2020: 17 «Varslede drap?».

Jagi 2017 Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) nammasaš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa nátionála máhttoguovddáža dutkan geažida ahte gaskal 56 000 ja 75 000 ruovttus orru vuorrasa leat gillán veahkaválddi dahje illasteami maŋŋágo sii leat deavdán 65 jagi. Oktiibuot gaskal 6,8 ja 9,2 proseantta dain vuorrasiin geat orro ruovttus maŋŋágo ledje deavdán 65 jagi, gillájedje veahkaválddi ja illasteami. Das eai lean čielga erohusat sohkaelliid gaskkas. Eatnašat geat ledje gillán veahkaválddi ja illasteami, almmuhedje psyhkalaš illasteami, dasto fysalaš veahkaválddi, seksuála illasteamiid ja ekonomalaš rihkkumiid. Veahkaválddi čađaheaddji lei eanaš dáhpáhusain gillájeaddji lagasolmmoš. NKVTS dutkan čájeha ahte dat vuorrasat geat leat gillán duođalaš fysalaš veahkaválddi dahje duođalaš seksuála illasteamiid árat eallimis, gillájit maiddá eanet veahkaválddi go boarásmuvvet.⁶

Mánát ja nuorat gillájit veahkaválddi bearrašis

Jagi 2019 nátionála viidodatdutkan veahkaválddi ja illasteamiid birra mánáid ja nuoraid vuostá čájeha ahte 20 proseantta nuorain leat vásihan uhcit duođalaš fysalaš veahkaválddi, ja sullii 5 proseantta eanet duođalaš fysalaš veahkaválddi váhnemiid ja fuolahusolbmuid bealis. Sullii 20 proseantta leat vásihan geardduhuvvon psyhkalaš rihkkumiid váhnemiin, ja dat guoská eanet nieiddaide go gánddaide. Badjelaš 5 proseantta leat vásihan seksuála illasteamiid rávesolbmuid, dávjá olggobealde bearraša. 4 proseantta leat vásihan veahkaválddi biebmoealliid vuostá. Dehálaš gávnnus lea ahte mánát geat gillájit, dábálaččat vásihit eanet dáhpáhusaid ja eanetlágan veahkaválddi. Dat guoská eanet nieiddaide go gánddaide.⁷ NOVA iskkadeami jagiin 2007 ja 2015 čájehit njiedjama uhcit duođalaš veahkaválddis mánáid ja nuoraid vuostá (duhkoštallan, cikcun, hoigan ja spežžen), áigodagas iskkademiid gaskkas. Dat guoská erenoamážit veahkaváldái eatni bealis. Groava veahkaválddi viidodat váhnemiid bealis lea dássit.⁸ Daid váhnemiid mánát geat leat eret riikkain olggobealde Davviriikkaid, vásihit eanet duođalaš fysalaš veahkaválddi go mánát geaid goappašat váhnemat leat Norggas dahje Davviriikkain eret. Veahkaváldi eatni vuostá lea dieđihuvvon maiddá mealgat eanet daid nuoraid bealis geaid váhnemat leat riegdan olggobealde Davviriikkaid.⁹

Lhbtq-olbmot gillájit veahkaválddi lagas gaskavuodain

Veahkaváldi lhbtq-olbmuid vuostá Norggas lea uhccán dutkojuvvon. Iešguđet riikkaidgaskasaš dutkamiid čoaikkáigeassu čájeha ahte lhbtq-olbmot gillájit veahkaválddi lagas gaskavuodain dávjjibut go heterofiillat, vaikke vel eai leat ge stuorra erohusat. Duktan čájeha maiddá ahte psyhkalaš beallalašveahkaváldi lea veahkaváldevuohki mii dáhpáhuvá dávjjimusat.¹⁰ Jagi 2013 eallindilleiskadeapmi, mas ledje mielde lesbbat, homofiillat ja bifiillat, gávnnaht ahte bifiilla nissonat eanet go earát gillájit veahkaválddi ja áitagiid. Bifiilla nissonat ballet maid eanet beallalašveahkaválddis.¹¹

Orru leamen nu ahte nuorra lhbtq-olbmot leat erenoamáš rašis joavku go lea sáhka veahkaválddis bearrašis. Eanebut vásihit hilgojumi, gevrejuvvojit eret ruovttus, dahje gillájit fysalaš dahje psyhkalaš veahkaválddi bearrašis. Nuorra lhbtq-olbmot čearddalaš unnitlohkoduogážiin, lesbbat ja homofiillat sámi duogážiin, ja nuorat geat rihkkot

⁶ Sandmoe, A., Wentzel-Larsen, T., & Hjemdal, O. K. (2017).

⁷ Aakvaag, H. F., & Strøm, I. F. (Red.) (2019).

⁸ Mossige, S. & Stefansen, K. (red.) (2016).

⁹ Aakvaag, H. F., & Strøm, I. F. (Red.) (2019).

¹⁰ Fjær, E. G., Gundersen, T. & Mossige, S. (2013).

¹¹ Anderssen, N. & Malterud, K. (2013).

sohkabealidentitehta ja sohkabealdovddaheami norpmaid, leat erenoamáš rašit.¹² Veahkkeapparáhta váilevaš gelbbolašvuohta sohkabeal- ja seksualitehtamánggabealatvuođa birra ja ballu vealaheamis, homofobii ja transfobii, hehtte muhtun gillájeaddji lhbtq-olbmuid deaivvadit veahkkeapparáhtain ja sosiála fierpmádagaiguin rabasvuođain. Maiddái dat ballu ahte olmmoš ii válđojuvvo duođas, sáhtá hehttet veahki ohcamis.¹³

Doaibmavádjit olbmot gillájit groavvásat veahkaválddi

Máhttu veahkaválddi birra doaibmavádjit olbmuid vuostá lea váilevaš, muhto dálá máhttu orru dattetge čájeheamen ahte doaibmavádjigat gillájit eanet veahkaválddi, áitagiid ja seksuála illastemiid go álbmot muđui. Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga (SGD) jagi 2018 eallindilleiskadeapmi čájea ahte 10 proseantta doaibmavádjigiin leat gillán veahkaválddi dahje áitagiid, dan ektui go 5 proseantta álbmogis muđui.¹⁴ Norgga ja riikkaidgaskasaš dutkan čájea ahte doaibmavádjit nissonat gillájit seammalágan veahkaválddi go nissonat oppalaččat; fysalaš, psyhkalaš, seksuála ja ekonomalaš veahkaválddi. Dattetge orru leamen nu ahte illastemiid dávjodat ja groavisvuohta lea stuorát go nissoniid ektui oppalaččat.¹⁵ Doaibmavádjigiid eallindiliid kárten sámi guovlluin čájea ahte doaibmavádjit sápmelaččat gillájit eanet givssideami ja veahkaválddi go earát.¹⁶ Muhtun doaibmavádjigat dárbbasit almmolaš bálvalusaid, veahki ja divššu beaivválaš eallimis. Dat sáhtá maid dagahit sorjjasvuođagaskavuodaid ja nu maiddái stuorát raššivuoda.

Olbmot sisafárrenduogážiin gillájit veahkaválddi beallalaččas ja beallalačča bearrašis

SGD iskadeapmi «Levekår blant innvandrere i Norge 2016» čájea ahte sisafárrejeaddjit gillájit eanet iešguđetlágan eallindillenoađuhemiid, dás maiddái veahkaválddi, go álbmot muđui.¹⁷ Sisafárrejeaddji nissonat gillájit eanet veahkaválddi go sihke sisafárrejeaddji albmát ja álbmoga nissonat muđui.¹⁸ SGD iskadeapmi čájea ahte veahkaválddi gillán sorjá álgovuolgalaš riikkas.¹⁹ Vaikke vel lea ge viehka stuorra fuomášupmi fáddái almmolašvuođas, de lea uhccán dutkanvuđot máhttu veahkaválddi viidodaga ja vugiid birra dain bearrašiin Norggas mat leat boahtán eará riikkain. Badjel bealli heahteguovddážiid ássiin jagi 2019 lei dattetge sisafárrenduogáš.²⁰ Sivvan daid nissoniid badjeovddastussii sisafárrenduogážiin heahteguovddážiin sáhtá leat ahte nissonat dakkár duogážiin dávjijbut leat errejuvvon heajut čatnaseami geažil bargoeallimii ja váilevaš sosiála fierpmádahkii.²¹

Jearahallamat veahkaválddi gillájeaddji nissoniin geain lei dahje ii lean sisafárrenduogáš, čájeheame ahte eanetlohku nissoniin sisafárrenduogážiin, gillájedje eanet veahkaválddi dan albmá bealis

¹² Elgvin, O., Bue, K. & Grønningsæter, A. B. (2013), Grønningsæter, A. B. & Nuland, B. R. (2009), Van der Ros (2013) ja Hafstad g. S. & Augusti E. M. (red.) (2019) s. 108-109.

¹³ Fjær, E. G., Gundersen T. & Mossige S. (2013) ja Øverlien, C. (2020).

¹⁴ SSB (2019).

¹⁵ Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta (2021a).

¹⁶ Melbøe, L. Johnsen, B-E., Fedreheim, G. E. & Hansen, K. L. (2016).

¹⁷ Vrålstad ja Wiggen (red.) (2017).

¹⁸ Egge-Hoveid, K. (2017).

¹⁹ Vrålstad, S. & Wiggen K. S. (red.) (2017).

²⁰ Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta (2020).

²¹ Kiamanesh, P. & Hauge M. I. (2018).

geainna sii ledje náitalan dahje orro ovttas. Unnitlohku gillái dattetge veahkaválddi ja garra geahču illasteaddji albmá bearrašis. Veahkaválddi gillájeaddji nissonat geat elle lágiduvvon náittosdilis, muhto maiddá muhtun eará veahkaválddi gillájeaddji nissonat sisafárrenduogážiin, sierranedje dan dáfus go sis lei nannosat čatnaseapmi veahkaválddi čađaheaddjái geavada ja ekonomalaš sorjávašvuoda bokte – eanet go dovdduide čadnojuvvo čatnaseami.²²

Sámit raporterejit stuorra veahkaváldedávjodaga

Logut nuppi eallindilleiskkadeamis guovlluin gos lea sámi ja dáža ássan (SAMINOR II), čájehit ahte sámi nissonat raporterejit eanet fysalaš, psyhkalaš ja seksuála veahkaválddi go olbmot seamma geográfalaš guovllus geain ii leat sámi duogáš. 49 proseantta sámi nissoniin ja 35 proseantta dain nissoniin geain ii lean sámi duogáš, raporterejedje ahte sii leat gillán veahkaválddi. 22 proseantta sámi nissoniin raporterejedje seksuála illasteami, dan ektui go 16 proseantta dain nissoniin geain ii lean sámi duogáš, raporterejedje dan seammá. Maiddá sámi albmát raporterejedje eanet vásihuvvon veahkaválddi (40 proseantta) go albmát geain ii lean sámi duogáš (23 proseantta). Eanebut sámi vástádusjoavkkus raporterejedje ahte sii eai dovdan veahkaválddi čađaheaddji go dan maid sii vástidedje geain ii lean sámi duogáš..²³

Doaibmaplána rámmat

Dát doaibmaplána válddaha veahkaválddi lagas gaskavuodain. Dat mearkkaša veahkaválddi dálá dahje ovddeš beallalačča bealis, oktan ráhkásiin, ássanguimmiin ja náittosguimmiin. Dat mearkkaša maiddá veahkaválddi earáid vuostá lagas gaskavuodas geat sáhttet leat sihke mánát, nuorat, rávesolbmot ja vuorrasat. Doaibmaplána oasis veahkaválddi ja illastemiid birra sámi servodagain lea govddit perspektiiva ja dat fátmasta maiddá veahkaválddi ja seksuála illastemiid olggobealde lagas gaskavuodaid. Doaibmaplána guoská buohkaide beroškeahttá čearddalašvuodas, doaibmannávccain, seksuála sojus, sohka bealidentitehtas dahje sohka bealdovddaheamis.

Beallalašgoddin lea duođaleamos beallalašveahkaválddivuohki, ja veahkaváldi dáhpáhuvvá dávjá lagas gaskavuodain ovdal goddim. Ráđđehus nammadii golgotmánu 2018 lávdegotti mii galggai guorahallat goddináššiid main goddim čađaheaddji lei dalá dahje ovddeš beallalaš. Áigumuššan lei almmustahttit vejolaš váilli ja hástalusaid almmolaš bálvalusapparáhta gieđahallamis áššiid ovdal goddimiid, ja duođaštit doaibmabijuid mat sáhttet váikkuhit dasa ahte beallalašgoddimiid sáhtta eastadit dahje hehttet. Beallalašgoddinlávdegoddi geigii čielggadusas, NOU 2020: 17 «Varslede drap?», juovlamánu 2020. Čielggadus lea leamaš gulaskuddamis ja muhtun doaibmabijut mat evttohuvvojede, leat mielde dán doaibmaplánas.

Dehálaš lea geahččat dán doaibmaplána doaibmabijuid maiddá eará guoskevaš plánaid ja strategiijaid ektui. Ráđđehus lea 1998 rájes válljen bargat negatiiva sosiála geahču, bággonáittosdiliid ja sohkarádjerihkkuma vuostá sierra doaibmaplánain, ja jagi 2021 giđa almmuhuvvo ođđa doaibmaplána negatiiva sosiála geahču ja gudnerihkolaš veahkaválddi birra. Sivvan dasa lea earret eará dat áigumuš ahte joatkit ráđđehusa integrererenpolitihka ovdalis ángiruššamiid, ja deattuhit dakkár váikkuhangaskaamiid mat ovddidit dásseárvvu, eanet oassálastima servodahkii ja vuoigatvuoda dahkat iežas válljemiid. Dasa lassin gieđahallojuvvojit transnasionála hástalusat. Viidáseappot lea ain erenoamáš dárbu nannet almmolaš bálvalusapparáhta dán suorggis. Dán plána mángga doaibmabijus lea mearkkašupmi maiddá bargui negatiiva geahču ja gudnerihkolaš veahkaválddi vuostá. Muhtun doaibmabijut leat mielde goappašiid plánain.

Veahkaváldi ja illasteamit mánáid ja nuoraid vuostá lea veahkaválddi ja illastemiid ceahkkálastinplána

²² Bredal, A. (2020).

²³ Eriksen, A. M. A. (2020).

(2017-2021) váldofáddán. Dán plána muhtun doaibmabijut leat ceahkkálastinplána doaibmabijuid joatkka, ja muhtun doaibmabijut leat Barnevoldsutvalgets utredning NOU 2017: 12 «Svikt og svik» nammasaš mánáidveahkaváldelávdegotti čielggadeami čuovvuleapmi.

Muhtun mánát ja rávesolbmot gillájit veahkaválddi daid olbmuid bealis geat leat virgáduvvon veahkehit sin dakkár daguiguin maid earát nagodit ieža. Dat sáhtta ovdamearkka dihtii guoskat vuorasiidda, doaibmavádjigiidda, olbmuid geain lea gárrensorjjasvuohta dahje geain leat psykalaš gillámušat. Dakkár veahkaválddis sáhttet leat sullasašvuođat veahkaválddiin lagas gaskavuođain, go gillájeaddji sáhtta leat sorjavašvuođa- ja luohtámušdilis veahkaválddi čađaheaddjái. Doaibmabijut dan suorggis eai leat mielde dán doaibmaplána rámmain, muhto plána muhtun doaibmabijuin sáhtta dattetge leat guoskevašvuohta maidái dán suorgái.

Veagalváldin ja eará seksuála illasteamit sáhttet maid leat veahkaváldevuogit lagas gaskavuođain ja vásihuvvojit dávjá ovttas eará veahkaváldevugiiguin. Ollislaš bargu veagalváldima vuostá lea fuolahuvvon Handlingsplan mot voldtekt (2019-2022) nammasaš plána bokte. Gávdnamis lea maidái sierra doaibmaplána olmmošgávppašeami vuostá. Olmmošgávppašeapmi sáhtta maid mearkkašit veahkaválddi ja illastemiid lagas gaskavuođain. Ráđđehusa eará guoskevaš barggut bohtet ovdan sierra bovssas.

Relevánta diedut, NOU:t, strategijat ja plánat

- St. diedáhus 7 (2015-2016) «Likestilling i praksis – like muligheter for kvinner og menn»
- Ráđđehusa jahkásaš dásseárvopolitihkalaš čilgehus
- «Trygghet, mangfold, åpenhet» Ráđđehusa doaibmaplána vealahusa ektui seksuála soju, sohka-bealidentitehta ja sohka-bealdovddaheami geažil (2017-2020)
- «Mestre hele livet» Ráđđehusa strategijja buori psykalaš dearvašvuođa várás (2017-2022)
- Prop. 12 S (2016-2017) Ceahkkálastinplána veahkaválddi ja illastemiid vuostá (2017-2021)
- NOU 2017: 12 «Svikt og svik. Gjennomgang av saker hvor barn har vært utsatt for vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt»
- «Trygge Foreldre – trygge barn» Ráđđehusa strategijja váhnendoarjaga várás (2018-2021)
- St. diedáhus 19 (2018-2019) «Folkehelsemeldinga - Gode liv i eit trygt samfunn»
- Doaibmaplána veagalváldima vuostá (2019-2022)
- Prop. 121 S (2018-2019) Ceahkkálastinplána mánáid ja nuoraid psykalaš dearvašvuođa várás (2019-2024)
- Ráđđehusa doaibmaplána «Kvinner, fred og sikkerhet» (2019-2022)
- Ráđđehusa integrerenstrategijja «Integrering gjennom kunnskap» (2019-2022)
- Ráđđehusa doaibmaplána doaibmavádjigiid dásseárvvu várás «Et samfunn for alle - Likestilling, demokrati og menneskerettigheter» (2020-2025)
- Ráđđehusa doaibmaplána rasismma ja vealaheami vuostá čearddalašvuođa ja oskku geažil (2020-2023)
- Doaibmaplána muslimaid vealaheami ja vašuheami vuostá (2020-2023)
- Doaibmaplána olmmošgávppašeami vuostá

- NOU 2020: 17 «Varslede drap?» Beallalašveahkaváldelávdegotti čielggadus
- Prop. 100 L (2020-2021) «Endringer i velferdstjenestelovgivningen (Samarbeid, samordning og barnekoordinator)»
- NOU 2020: 16 «Levekår i byer. Gode lokalsamfunn for alle»
- Ráddehusa doaibmaplána «Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold» (2021-2024)
- St. diedđáhus 34 (2020-2021) «Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengriminalitet»
- St. diedđáhus (2020-2021) «Vi må bli høyrde og sette. Det handler om respekt.» Olmmošvuoigatvuođat doaibmavádjigiid várás
- Mánáid vuostá interneahttavuđot illastemiid eastadeapmi ja vuosttaldeapmi. Nationála strategiija oktiordnejuvvon áŋgiruššama várás (2021-2025)

Ulbmillaš eastadeapmi

Ráđđehusa ovddimus mihttu dán suorggis lea hehttet lagas gaskavuodaid veahkaválddi dáhpáhuvvamis. Buorre eastadeapmi sáhttá uhcidit dárbbu čađahit doaibmabijuid main leat stuorra váikkuhusat ja seastit ovttaskasolbmuid ja servodahkii stuorra goluid, sihke olmmošlaččat ja ekonomalaččat.

Veahkaváldi bajásšattadettiin lea mearkkašahtti riskafáktor veahkaválddalaš guoibmevuhtii dahje váhnenvuhtii maŋŋá eallimis.²⁴ Uhcit rihkolašvuhta addá maiddá albmogii eanet sihkarvuoda oadjebasvuoda, láhčá dilálašvuoda buoret álbmotdearvvašvuhtii ja guoddevaš ovdáneapmái. Dát plána galgá váikkuhit dasa ahte eastadeaddji ángiruššan nannejuvvo dan láhkai ahte eanet deaddu biddjojuvvo veahkaválddi sivaide.

Vaikke vel beaktilis eastadeapmi addá ge stuorra vuoittuid, de leat eanaš váikkuhangaskaoamit ain ordnejuvvo dan várás ahte váikkuhusaid galgá divvut maŋit áiggis. Dasa leat mánŋa siva. De vuos ferte dávjá guhkesáiggi eastadanbargu mas leat mielde mánŋa doaimmaheaddji, čáhkke saji heahte- ja dáhpáhusvuodot bargui. Ii ge leat seamma álki mihtidit eastadanbarggu beavttu. Buori eastanbarggu vuoittu iežas suorggis váldet dasa lassin eará suorggit. Ovdamearkka dihtii sáhttet árra seaguheamit ja doaibmabijut sihkarastin dihtii buriid bajásšaddaneavttuid mánáide mánáidsuodjalusa, dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid, mánáidgárddi ja skuvlla bokte dagahit uhcit rihkolašvuoda ja mearkkašit uhcit deattu ja gollogoargnjuma justisasuorggis.

Jus galggaš lihkostuvvat eastadanbargguin, de ferte nannet ovttasbarggu ja ovttasdoaibmama daid surggiid gaskkas main lea rolla ja ovddasvástádus. Ovttasbargu lassánahtta máhtu oktiibuot ja addá buoret mearridanvuodu eastadeaddji doaibmabijuid čađaheapmái. Beallalašgoddinlávdegoddi čájehii ahte ovttasdoaibmanhástalusa ášahusaid gaskkas lea dehálaš siva dasa ahte eastadanvejolašvuodát oktiibuot eai geavahuvvo doarvái bures.²⁵

Eastadeaddji doaibmabijut sáhttet ášahuvvot olles álbmoga ektui, álbmoga joavkkuid ektui dahje ovttaskasolbmuid ektui. Doaibmabijuid hápmi ja sisdoallu molsašuddá, ja dat sáhttet gullat oppalaš čálgo- ja dásseárvopolitihkkii, mearkkašit ulbmillaš miellaguoddo- ja diehtujuohkinkampánnejaid, váhnenbagadeami, heivehuvvon veahki riskavuloš olbmuid dahje bearrašiidda, dikšofálaldaga veahkaválddi čađaheddjiide dahje konkrehta suodjalandoaibmabijuid veahkaválddegillájeddjiiid suodjaleami várás.

Politiija ja áššáskuhtineiseválddiid váldomihttu lea váikkuhit uhcit rihkolašvuhtii. Politiija galgá leat árjjalaš oassálasti báikkálaš ovttasbargostruktuurain nannen dihtii eastadeami. Hui dehálaš lea ahte veahkaváldi lagas gaskavuodain almmustahttojuvvo ja čovdojuvvo vai veahkaválddi čađaheaddji sáhttá ránggáštít ja mearridit su vuostá heivvolaš dávisteami.

Lagas gaskavuodaid veahkaválddi beaktilis eastadeapmi gáibida árra ángiruššama mánnggaláŋan doaimmaheddjiid bealis mánngga dásis. Jagi 2020 rájes boahtá mánáidsuodjalusođastus fápmui, ja gielddat de ožžot stuorát ovddasvástádusa sihke fágalaččat ja ekonomalaččat. Dat bidjá gáibádusaid gieldda ollislaš bargui doarjut bearrašiid. Árra ángiruššan, dakkár doaibmabijuiguin mat leat bures heivehuvvon mánáid ja bearrašiid dárbbuide, lea guovddázis. Ođastus lea dehálaš gieldda iešguđet

²⁴ Molssaeaktu veahkaváldái (2011).

²⁵ NOU 2020: 17 «Varslede drap?»

bálvalusaid ja dásiid gaskasaš fágaidrasttideaddji ovttasdoaibmama láchčimii.

Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain galgá leat erenoamáš fuomášupmi dasa ahte buohccit ja geavaheaddjit sáhttet gillát veahkaválddi dahje seksuála illastemiid, dahje ahte sii leat riskavuložat veahkaváldái dahje seksuála illastemiide. Gielda, regionála dearvvašvuodadoaimmahagat ja fylkkagiellat galget láchit dilálašvuodaid dasa ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus ja bátnedearvvašvuodabálvalus sáhttet eastadit, almmustahttit ja hehttet veahkaválddi ja seksuála illastemiid.

Dárbu lea addit buori čuovvuleami sidjiide geat čadahit veahkaválddi, maiddá earret vejolaš ránggásteami, eastadeami várás. Danne lea veahkke- ja dikšofálaldat sidjiide geat čadahit veahkaválddi, dehálaš ángiruššansuorgi ja gullá ollislaš ángiruššamii veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain. Máhttovuđot dikšofálaldat lea dehálaš maiddá sidjiide geat leat dubmehallan áššiin mat gusket veahkaváldái lagas gaskavuodain ja geat čadahit ránggáštusa servodagas dahje giddagasas.

Veahkaválddi árra almmustahttin lea buorre eastadeapmi. Veahkaválddi vásiheamis mánnán sáhttet leat stuorra negatiiva dearvvašvuodalaš ja sosiála váikkuhusat gillájeaddjái ja sis lea maid stuorát riska gillát ođđa veahkaválddi. Dearvvašvuodastašuvdna- ja skuvladearvvašvuodabálvalusas lea dehálaš doaibman eastadit, almmustahttit ja hehttet veahkaválddi, illastemiid ja fuolahusváilli. Bálvalus deaivvada dadjat buohkaiguin ulbmiljoavkkus ja dat vásiha stuorra luohttámuša álbmogis.

Dehálaš lea maiddá ahte mánát ja nuorat ožžot máhtu veahkaválddi ja illastemiid birra ja dieđuid dan birra gos sii sáhttet oažžut veahki jus sii vásihit veahkaválddi. Sihke dutkan ja dieđut mánáin ja nuorain ieža čujuhit ahte mánát berrejit oahppat dovdduid, rupmaša, rájaid ja veahkaválddi birra mánáidgárddis ja skuvllas. Oahpahusa sáhttet sihke mánáidgárdeoahpaheaddjit ja oahpaheaddjit addit, muhto maiddá dearvvašvuodadivššárat, eará dearvvašvuodabargit dahje eará guoskevaš doaimmaheaddjit.

Máhttu veahkaválddi ja illastemiid birra lea mielde mánáidgárddi rámmaoplánas, oahpahuslágas, skuvlla oahppoplánas, ja oahpaheaddjioahpuid ja buot dearvvašvuoda- ja sosiálafágaoahpuid oahppodahkosiin. Oahpahuslága vuodul galget skuvlla bargit barggustaset giddet fuomášumi dakkár diliide mat sáhttet vuolggahtit doaibmabijuid mánáidsuodjalusbálvalusa bealis. Seksualitehta, ráját, veahkaváldi ja seksuála illasteamit leat ođđa oahppanmihtut skuvlla oahppoplánas mii gusto jagi 2020 čavčča rájes.²⁶ Mánáidgárddis galgá leat dihtomielašvuolta das ahte mánát sáhttet gillát fuolahusváilli, veahkaválddi ja seksuála illastemiid ja diehtit mo daid lea vejolaš eastadit/almmustahttit. Mánáidgárddi ođđa rámmaoplána aiddostahtta ahte mánáidgárdebargit galget dárkot ja árvvoštallat máná fuolahus- ja eallindili ja čadahit dárbbalaš doaibmabijuid. Iešguđet oahpaheaddjioahpuid rámmaoplánain lea gáibádus ahte kandidáhtat oahpu bokte galget oažžut máhtu veahkaválddi ja illastemiid birra mánáid ja nuoraid vuostá. Kandidáhtat galget dovdat suorggi lágaid ja vuoigatvuodaid. Sii galget maid sáhttit duođaštít veahkaválddi ja seksuála illastemiid mearkkaid, ja ieža sáhttit čadahit dárbbalaš doaibmabijuid, dahje ovttas guoskevaš fágainstánssaiguin. Nasjonale retningslinjer for helse- og sosialfagutdanninger (RETHOS) nammasaš dearvvašvuoda- ja sosiálafágaoahpuid nátionála njuolggadusaid bokte ja «Forskrift om felles rammeplan helse- og sosialfaglige grunnutdanninger» nammasaš láchkaásahusa bokte ja dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš vuoddoahpuid oktasaš rámmaoplánaid bokte lea biddjojuvvon gáibádussan ahte buot dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš oahpuid kandidáhtain galgá leat máhttu sosiála ja dearvvašvuodalaš váttisvuodaid birra ja fuolahusváilli, veahkaválddi, illastemiid, gárren- ja sosiálaekonomalaš váttisvuodaid birra ja sáhttit duođaštít ja čuovvulit olbmuid geain leat dakkár hástalusat. Kandidáhtat galget maiddá sáhttit

²⁶ Ođđa oahppoplánat gustogohte borgemánu 2020 rájes 1.-9. ceahkiid ja Jo1 várás, jagi 2021 čavčča rájes 10. ceahki ja Jo2 várás ja jagi 2022 Jo3 várás.

čadáhit dárbbaslaš doaibmabijuid ja/dahje divššu, dahje sin lágideat viidáseappot dárbbu mielde.

PROFUND – Fidnut mat doibmet ovttas

Agdera universitehta (UiA) lea hábmme PROFUND – «Profesjoner i samspill» nammasaš fidnuirasttideaddji oahpahusa mas veahkaváldi ja illasteami mánáid ja nuoraid vuostá ja árra ángiruššan mánáid psyhkalaš dearvvašvuoda várás leat guovddáš fáttát. Uhcimusat oktii juohke oahppojaš deaivvadit badjel 900 buohccedivššár-, suodjalusdivššár-, sosionoma-, mánáidsuodjalusa-, mánáidgárdeoahpaheddjiid- ja vuodđoskuvlaoahpaheddjiidoahpuid studeanttat oktasaš geatnegahttojuvvo oahpuidrasttideaddji oahpahussii. Politii, mánáidsuodjalus, alárbmatelefovdna mánáid ja nuoraid várás, Redd Barna, Stine Sofies Stiftelse, ABUP (mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuoda ossodat) ja Forandringsfabrikken nammasaš ásaš váikkuhit oahpahussii. Ovttasbargu daid fakultetaid gaskkas main lea ovddasvástádus dáin oahpuin, ásašuvui jagi 2014 ja čatnasa universitehtajođihangodda. Mihttun lea ahte studeanttat galget sáhttit buorebut ovttasbargat eará fidnuiguin iežaset boahhteáiggi fidnuin, earret eará das ahte vuostaldit veahkaváldi ja illastemiid mánáid ja nuoraid vuostá. Málle fidnuirasttideaddji geavadii lea hábmmejuvvo. Oktasaš oahpahusa, fidnuirasttideaddji joavkobarggaid ja oktasaš geavada bokte oahpásmuvvet UiA studeanttat buorebut guhtet guimmiideaset servodatbargamušaide ja fidnoáddejupmái. UiA bargá ovttas maidda eará universitehtaguin veahkaváldi ja illastemiid fáttáid oktavuodas.

Veahkaváldi lagas gaskavuodain sáhtá leat hui váttis almmustahttit muhtun oskuvaš birrasiin main lea hui nana siskkáldas oktavuodda ja dakkár árbevierru ja geavat ahte dáid áššiid galgá gieđahallat siskkáldasat.²⁷ Dehálaš lea ahte politii ja veahkkeapparáhtas lea erenoamáš fuomášumi dasa ahte veahkkeohcama lávki sáhtá leat hui guhkki olbmuid geain lea čatnaseapmi muhtun oskuvaš birrasiidda.

Norgga fierpmádat fidnuirasttideaddji ovttasbarggu ja ovttasbarggu oahppama várás

Norsk nettverk for tverrprofesjonelt samarbeid og samarbeidslæring (TPS-fierpmádat) lea Norgga universitehtaid ja allaskuvllaid ja sin geavatsuorggi dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš birrasiid ovtastus. Fierpmádat deattuha ovttasbarggu ja ovttasbarggu oahppama, sihke fidnosuorggis ja dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš universitehta- ja allaskuvlaoahpus. Oassálasti birrasat barget nannen dihtii fidnuirasttideaddji ovttasbarggu ovttas bálvalusfálaldagaid geavaheddjiiguin ja buoremus ávkin sidjiide.

Oktavuodda gaskal veahkaváldi elliid vuostá ja veahkaváldi olbmuid vuostá lea bures duođastuvvo ja vel buorebut groavásat duođalaš ja geardduhuvvo veahkaváldi oktavuodas. Mánáid sadiistalaš elliidveahkaváldi lea nana mearka boahhtevuoda veahkaválddalaš láhttemii.²⁸ Veahkaváldi ja illastemiid almmustahttin eaktuda sihke máhtu dáid oktavuodaid birra ja lagas ovttasbarggu buot bálvalusaid gaskkas maidda dat guoská. Biebmobearráigeahču dárkkisteaddjit dahje eará šibitdoaktárat sáhttet leat ovddimusat geat vávjet ahte mánat gillájit fuolahusváilli dahje illasteami, dahje earálágan veahkaváldi bearrašis.

Vaikke vel veahkaváldi lagas gaskavuodain dáhphuvvá buot servodatjoavkkuin, de čájeha dutkan ahte

²⁷ Norbakken, E. H. (2012) ja Gerhardsen, E. (2010)

²⁸ Elliidsuodjaluslihttu (2016).

mađe eanet eallindillehástalusat, dađe stuorát riska lea gillát veahkaválddi.²⁹ Danne eaktuda lagas gaskavuodaid veahkaválddi eastadeapmi árjjalaš bargo-, čálgo-, gárrenvuoda- ja bearašpolitihka.

Sihke mánáidveahkaváldelávdegoddi ja beallalašgoddinlávdegoddi leat evttohan ásahtit nationála bistevaš kommišuvnnaid oahppan dihtii boasttuvuodain, ja viidáseappot ovddidan dihtii eastadanbarggu sihke duođalaš veahkaválddiin mánáid vuostá ja beallalašgoddimiin.

Doaibmabidju 1:

Viidáseappot ovddidit oahpahusprográmma «Tidlig Inn»

Oahpahusprográmma «Tidlig Inn» lea ovddiduvvon daidda gieldda bargiid, sin jođiheddjiid ja fástadoaktáriid várás geat bálvalusasteaset deaivvadit áhpehemiiguin ja smávvamánnávahnemiiguin. Sihkkarastin dihtii dohkálaš bálvalusa oahpahuvojit bargit geavahit kártenreaidduid ja ságastallanvugiid gárrema, psyhkalaš dearvvasvuoda ja veahkaválddi birra. Áigumuššan lea fuobmát vejolaš riskka bearrašis ja addit áhpehemiide ja smávvamánnábearrašiidda árra gelbbolaš veahki fágaidrasttideaddji ovttasbarggu bokte. Gealboguovddážat mat fáallet oahpahusprográmma, ožžot bargamuššan árvoštallat sáhtta go ja mo sáhtta viidáseappot ovddidit prográmma gilvin dihtii máhtu dan birra mo dearvvasvuodaovddideaddji ja eastadeaddji bálvalusaid sáhtta heivehit goappašiid váhnemiid dárbbuide. «Tidlig Inn» ferte geahččat gieldda eará bargguid ektui mat galget doarjut váhnemiid.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: MBD, DFD

Bearaš vuosttaš geardde

«Familie for første gang» lea liseansavuđot prográmma daid vuosttašgeardeváhnemiid várás geain leat seagáš hástalusat, ja mii lea geahččaluvvon Oslos ja Rogalánddas jagi 2016 rájes. Prográmma ulbmiljoavku lea vuosttašgeardeáhpeheamit geat leat vásihan veahkaválddi dahje illastemiid ruovttus dahje geain leat čuolbmás vásáhusat iežaset bajásšaddamis (fuolahusváilli dahje oktavuoda mánáidsuodjalusain). Juohke regiovdnii ásaheavvo alla gelbbolaš buohccedivššárjoavku mii čuovvula oassálastiid. Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) nammasaš bargodutkaninstituhta evaluerii prográmma dađistaga áigodagas 2016 rájes 2019 rádjai ja sáhtta čájehit movttiidahtti bohtosiidda.³⁰ AFI loahppacealkámuš lei ahte dakkár alla intensiiva prográmmii go «Familie for første gang» lea dárbu ja stuorra dohkkehus Norggas. Danne lea Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta ožžon bargamuššan joatkit ja viiddidit prográmma áigodagas 2021-2027. Prográmma lea ovdal čadahuvvon muhtun gávpotosiin Oslos ja golmma gielddas Rogalánddas. Viiddideapmi mearkkaša: 1) geográfalaš viiddideapmi dálá guovlluin (mánjga gávpotoasis Oslos ja mánjga gielddas Rogalánddas), ja nannet dálá joavkkuid eanet buohccedivššáriiguin, 2) ahte viiddideapmi golmma ođđa geográfalaš guvlui lea álggahuvvon (Birggonis, Troantes ja Agder-regiovnain), 3) prográmma beaktoevaluerema čađaheapmi ja dan nationála fágakantuvrra nannen mas lea ovddasvástádus prográmma implementeremis ja fágalaš kvalitehtas.

Váhnenbagadankursa oahpistanprográmmas easkka bohtán báhtareddjiide

²⁹ NOU 2020: 16 «Levekår i byer».

³⁰ Pedersen, E., Ballo, J. G. & Nilsen, W. (2020).

Stuorradiggi lea mearridan lága integrerema birra oahpahusa, oahpu ja barggu bokte (integrerenláhka), gč. Prop. 89 L (2019-2020) ja Innst. 389 L (2019-2020). Integrerenláhka bođii jagi 2003 oahpistanlága sadjái ja bođii fápmui ođđajagimánu 1. b. 2021. Ođđa lága § 14 dadjá maid oahpistanprográmma uhcimusat galgá sisttisdoallat. Das boahtá ovdan ahte oassálastit geain leat mánát mat leat vuollel 18 jagi, galget oassálastit váhnenbagadankursii. Seammá gusto daidda oassálastiide geat ožžot máná prográmma čađahettiin.

Doaibmabidju 2:

Viidáseappot ovddidit oahppanresurssa «Jeg Vet» ja máhtto- ja hárbhallanvuodđovuogádaga «Snakke sammen»

«Jeg Vet» (jegvet.no) lea máhttovuđot oahppanresursa ahkeheivehuvvon oahpahussii veahkaválldi, illastemiid ja givssideami birra. Oahppanresursa galgá váikkuhit dasa ahte mánáidgárddit, vuodđoskuvllat ja joatkkaskuvllat addet mánáide ja nuoraide dakkár máhtu mii ovddida birgema eallimis ja álbmotdearvvašvuoda. «Jeg Vet» sisdoallu lea vuodđuduvvon mánáidgárddiid rámmaplánii ja skuvlla oahppoplánabuktosii, ja lea gávdnamis digitála oahppanlávddis Salaby.no. Jagi 2020 rájes jagi 2022 lohppii ođasmahttojuvvo «Jeg Vet» sisdoallu, ođđa oahppoplánabuktosa vuodul ja mánáid, ohppiid, oahpaheddiid ja ovttasbargoguimiid árvalusaid vuodul. Erenoamáš guoskevaš lea ođasmahttit ja oainnusmahttit resurssa sisdoalu ođđa fágaiddagaskasaš fáttá «Álbmotdearvvašvuohta ja eallimis birgen skuvllas» ektui.

Regionála resursaguovddážat veahkaválldi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmeneastadeami birra (RVTS) lea hábmen digitála oahppanlávddi «Snakke sammen» (Snakkemedbarn.no), mii galgá loket gelbbolašvuoda čađahit čuolbmás ságastallamiid daid mánáiguin ja nuoraiguin geaid ektui lea fuolastus. Oassi lávddis, SNAKKEsim, addá vejolašvuoda hárbhallanit hálleštit mánáiguin ja nuoraiguin veahkaválldi ja illastemiid birra ságastallansimulerema bokte. RVTS:t leat manijmus jagiid ožžon merkejuvvon ruđaid viidáseappot ovddidan dihtii ja implementeren dihtii «Snakke sammen», ja lassinn vel váikkuhan dihtii «Jeg Vet» implementeremii. Jagi 2021 rájes leat stáhtahállddašeadjit ožžon sierra bargamuššan geahččalit oahpasmahttit resurssaid gielddaide. Reaidduid geavaheami ávkebeavttu evalueren lea álggahuvvon. «Jeg Vet» ja «Snakke sammen» geavaheapmi lea nuvttá ja buohkat sáhttet daid friija geavahit.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: MBD, MD

Doaibmabidju 3:

Hábmet bargovugiid ja bagadanávdnasiid mánáidsuodjalusa sihkkarvuodabargui

Bargovuogit ja bagadanávdnasat galget hábmejuvvot mánáidsuodjalusa sihkkarvuodabarggu birra, dás maid dái árvoštallat dárbbu ásahit Patriark dahje eará riskaárvoštallanreaidduid maid mánáidsuodjalus Ruotas ja Dánmárkkus geavahit.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MBD

Doaibmabidju 4:

Nannet mánáidsuodjalusa gelbbolašvuoda veahkaválldi ja illastemiid birra

Ráđđehus lea álggahan historjjálaš gealboloktema mánáidsuodjalusas mas biddjojuvvot čielga gáibádusat daid oahpuid oahppanávkái mat leat veahkaváldesuorggis. Njuolggadusat mat definerejit máhtu ja gálggaid, galget hábmejuvvot. Ráđđehus áigu maiddá bidjat ovdan masteroahppogáibádusa gielddaid mánáidsuodjalusjođiheddjiide, mas kandidáhtain galgá leat vuđolaš máhttu veahkaválldi ja illastemiid birra go sii gerget oahpus.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: MBD, MD

Oktasaš nationála gealbostrategiija veahkaválldi ja illastemiid birra

Lokten dihtii bálvalusaid gelbbolašvuoda galgá hábmejuvvot surggiidrasttideaddji gealbostrategiija veahkaválldi ja illastemiid birra, dan ceahkkálastinplána čuovvuleami oassin mii lea veahkaválldi ja illastemiid vuostá (2017-2021). Gealboloktendárbu politiijas ja veahkkeapparáhtas veahkaválldi birra lagas gaskavuodain lea maid okta NOU 2020: 17 «Varslede drap?» rávvagiin. Gealbostrategiija galgá earret eará čilget makkár gelbbolašvuoda dárbbášuvvo barggus ja mo iešguđet doaimmaheddjiid gelbbolašvuoda galgá loktet. Strategiijas galgá maid leat guovddáš doaimmaheddjiid bargamušaid ja ovddasvástádusa guorahallan, dás maiddá dan rolla mii regionála resursaguovddážiin veahkaválldi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmenestadeami birra (RVTS) lea. Mánáid- ja bearašdepartemeanta jođiha barggu, muhto áigu váldit mielde mánaga departemeantta ja direktoráhta. Kárten maid Norsk Institutt for innovasjon, forskning og utdanning (NIFU) lea čađahan, čájeha ahte iešguđet bálvalusain lea oktasaš gealbodárbu ja maiddá surggiide dahje fidnuide guoskevaš gealbodárbbut. Erenoamážit lea dárbu doaibma- ja ovttasdoaibmangelbbolašvuhtii, vai bargit sáhttet čađahit doaimmaid go vávjet veahkaválldi ja illastemiid dahje ožžot dieđu dan birra ja sáhttet oassálastit etáhtaidrasttideaddji ovttasbargui dahje oktiordnet dakkár ovttasbarggu.³¹

Doaibmabidju 5:

Ásahit resursaguovddáša NAV:i mas lea ovddasvástádus nationála gealbudeamis veahkaválldi birra lagas gaskavuodain ja ovddasvástádus hábmemis bargovuogi dasa mo fátmastit veahkaválldi gillájeddjiid bargoeallimii

Go gillá veahkaválldi lagas gaskavuodain, de dat sáhtta dagahit eahpesihkkaris oktavuoda bargoeallimii ja vuoliduvvon bargonávccaid stuorra ja guhkesáiggi dearvvašvuodalaš, sosiála ja sihkkarvuhtii guoski hehttehusaid mat headuštii oahpu čađaheami ja oassálastit bargieallimii. Sihkkarastin dihtii ja lokten dihtii NAV-kantuvrraid gelbbolašvuoda, galgá ásahuvvot nationála resursaguovddáš NAV:i. Resursaguovddáš galgá ovddidit oahppanreaidduid earret eará veahkaválldi birra lagas gaskavuodain. Dat galgá earret eará gokčat fenomenaáddejumi, máhtu bagadanságastallama birra ja bargodiđolaš čuovvuleami daid geavaheddjiid ektui geat gillájit dahje leat gillán veahkaválldi lagas gaskavuodain. Hábmejuvvon lea maid bagadus NAV-bargiid várás veahkaválldi birra lagas gaskavuodain ja olmmošgávppašeami birra mii čađat galgá ođasmahttojuvvot ja oahpasmahttojuvvot buot NAV-bargiide. Bagadus lea almmuhuvvon NAV neahttasiidduin, ja doaibma maiddá diehtjuohkimin NAV geavaheddjiide.

³¹ Røsdal, T., Madsen, A. Å., Næss, T. & Larsen, E. H. (2019).

Doaibmabidju 6:

Nannet álbmotdearvvašvuodabarggu gielddain dakko bokte ahte:

a) Joatkit indikáhtoriid hábmenbarggu vai gielddain lea buoret visogovva veahkaválldis ja illastemiin Veahkaváldi ja illasteapmi leat mearkkašahtti álbmotdearvvašvuodahástalusat, ja berrejit oažžut čielgasat saji gielddaid álbmotdearvvašvuodabargui. Vai gielddat galget sáhttit bargat ulbmillaččat veahkaválldi ja illastemiid vuostá, de lea dárbu diehtit viidodaga, fáktoriid mat hehtejit dahje ovddidit riskka ja guđe doaibmabijuid lea vejolaš čađahit.

Álbmotdearvvašvuodainstituhtta lea árvoštallan daid diehtogálduid mat leat olámuttus go áigumuš lea hábmet veahkaválldi ja illastemiid mearkkaid maid sáhtta váldit mielde álbmotdearvvašvuodaprofiillaide. Bargu jotkojuvvo jagi 2021. Álbmotdearvvašvuodainstituhtta lea maid váldán mielde sierra kapihttala veahkaválldi ja illastemiid birra álbmotdearvvašvuodaráportii.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

b) Nannet gielddaid álbmotdearvvašvuodaráđdeaddiid gelbbolašvuoda veahkaválldi ja illastemiid birra álbmotdearvvašvuodahástalusat
Álbmotdearvvašvuodaráđdeaddit leat resursan gielddaide eastadeaddji ja dearvvašvuodaovddideaddji barggus. Fáddá veahkaválldi ja illastemiid eastadeapmi lea viehka ođas álbmotdearvvašvuoda oktavuodas. Dárbu lea nannet gelbbolašvuoda veahkaválldi ja illastemiid birra álbmotdearvvašvuodahástalusat ja dieđuid dan birra guđe doaibmabijut dat doibmet. Sihke eará dutkan ja gielddaid dearvvašvuodabarggu prográmma doaibmabidjoovddideapmi addet ođđa máhtu dan birra. Dat máhttu gaskkustuvvo viidáseappot gielddaid ja fylkkagielddaid álbmotdearvvašvuodaráđdeaddiide.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

c) Árvoštallat mo veahkaválldi ja illastemiid lea vejolaš fuolahit álbmotdearvvašvuodaperspektiivvas guorahaladettiin álbmotdearvvašvuodálaga
Álbmotdearvvašvuodálaga vuodul galgá gielddain leat visogovva álbmotdearvvašvuodas ja sii galget duodaštit iežaset álbmotdearvvašvuodahástalusaid. Ráđdehus áigu guorahaladettiin álbmotdearvvašvuodálaga árvoštallat mo veahkaválldi ja illastemiid sáhtta gieđahallat álbmotdearvvašvuodaperspektiivvas lágain ja lálkaásahusain álbmotdearvvašvuodavisogova hárrái.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

d) Árvoštallat viidáseappot čuovvulit doaibmabijuid veahkaválldi ja illastemiid vuostá álbmotdearvvašvuodaprográmmas
«Program for folkehelsearbeid i kommunene» lea logijahkásaš árgiruššan áigodagas 2017-2026, ja ovttasbargu gaskal gielddaid beroštusorganisašuvnna KS, Álbmotdearvvašvuodainstituhta, Dearvvašvuodadirektoráhta ja Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeantta. Prográmma rámmaid siskabealde leat Vestfolda ja Telemárkku fylkkagielddat ožžon ruđaid doaibmabijuid ovddideapmái eastadan dihtii veahkaválldi ja illastemiid, ja háhkan dihtii máhtu dan birra guđe doaibmabijut dat doibmet álbmotdearvvašvuodaperspektiivvas.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Rievdadusat dearvvašvuodálágain

Jagi 2018 doaibmagohte rievdadusat dearvvašvuodálágain mat čielggasmahttet dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa ovddasvástádusa eastadit, almmustahttit ja hehttet veahkaválddi ja seksuála illastemiid. Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvaluslága §3-3a geatnegahtta gieldda atnit erenoamáš fuomášumi buhcciin ja geavaheddiin geat sáhttet leat gillámin, dahje geain sáhtta leat riska gillát veahkaválddi dahje seksuála illastemiid. Gieldda galgá maid láhčit dilálašvuodaid dasa ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus nagoda eastadit, almmustahttit ja hehttet veahkaválddi ja seksuála illastemiid. Vástideaddji rievdadusat leat dahkkojuvvon spesialistadearvvašvuodabálvaluslágas ja bátnedearvvašvuodabálvaluslágas čielggasmahttin dihtii regionála dearvvašvuodadoaimmahagaid ja fylkkagielddaid ovddasvástádus.

Doaibmabidju 7:

Hábmet bajimus strategijja ollislaš ja ulbmillaš barggu ovddideami várás veahkaváldiid ja illasteddjiid ektui

Eatnašat geat ožžot divššu veahkaválddi čađaheami geažil, leat čađahan veahkaválddi bearrašis. Dikšofálaldagaide rávesolbmuid várás gullet bearašsuodjaluskantuvra, mii lea vuosttašceahkkefálaldat, spesialistadearvvašvuodafálaldat, nu go guovllupsykiátralaš guovddážat (DPS), ja bálvalusat ja fálaldagat main leat eanet erenoamáš doaimmat. Ovdamearkan manjimužžii lea Alternativ til Vold (ATV) nammasaš vuodđudus ja suhtuhálddašanfálaldat maid St. Olav hospítála Brøset ossodat, lea hábmen. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta juolluda jagi 2021 ruđaid bajimus strategijabargui ovddidit ollislaš ja ulbmillaš barggu veahkaváldečađaheddiid ja illasteddjiid várás. Strategijja deattuha dearvvašvuodasuorggi deháleamos ángiruššansurggiid, ja galgá guoskat sihke gieldda- ja spesialistadearvvašvuodabálvalussii. Lassin Brøsetii, Nasjonalt kompetansesenternettverk for sikkerhets, fengsel- og rettspsykiatri (SIFER) nammasaš nationála gealboguovddášfierpmádahkii sihkkarvuoda-, giddagas- ja riektepsykiatriija várás ja regionála resursaguovddážiidda veahkaválddi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmeneastadeami birra (RVTS) sáhtášedje Nationála máhttuoguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS), ATV ja bearašsuodjalusa njunušgelbbolašvuodabiras veahkaválddi ja allariiddu birra leat dehálaš váikkuheaddjit dán strategijabargui. Geahča maiddái doaibmabiju 64.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Dikšofálaldat daidda olbmuide geat leat seksuálalaččat illastan mánáid dahje geain lea riska čađahit dakkár illastemiid

BASIS lea eaktodáhtolaš dikšofálaldat olbmuide geat leat giddagasas ja geain leat váttisvuodát seksuálarihkumiid dáfus. Jagi 2020 rájes lea BASIS muhtun giddagasain olámuttus miehtá riikka. Áigumuš lea geahpedit geardduhanriskka manjá luoitima. Dearvvašvuodadirektoráhta, regionála dearvvašvuodadoaimmahagat, Rihkusfuolahusdirektoráhta ja Rihkusfuolahus leat mielde.

Jagi 2020 rahppui «Det finnes hjelp» - ollislaš fálaldat daidda rávesolbmuide geain lea seksuála beroštus mánáide ja geat háliidivčče veahki garvit dán beroštusa ollašuttimis.

Fálaldahkii gullet neahttasiiidu Detfinneshjelp.no mas leat dieđut ja anonyma chattenbálvalus ráđiid ja bagadeami várás ja vel oktagaslaš poliklinihkkadikšu psykologa/psykiáhtera luhtte. Dikšundiimmu sáhtta dingot chattema bokte dahje njuolgga dikšunbálvalusain telefovnna. Doavtterlágideapmi ii dábbašuvvo. Poliklinihka dikšofálaldat ášahuvvui Helse Sør-Øst:ii ja Helse Vest RHF:i jagi 2020, ja ášahuvvo Helse Midt-Norge:i ja Dearvvašvuolta Davvi RHF:i jagi 2021.

Doaibmabidju 8:

Nannet fálaldaga daidda mánáide ja nuoraide geain lea čuolbmás dahje vahátlaš (VSL) seksuála láhttán dakko bokte ahte:

- a) Čielggadit vejolaš vuosttašceahkkebálvalusaid daid mánáid ja nuoraid várás geain sáhtta leat čuolbmás dahje vahátlaš seksuála láhtten eará mánáid ja nuoraid vuostá

Manimus jagiid lea eanet ángiruššojuvvon máhtuin daid mánáid ja nuoraid birra geain lea čuolbmás dahje vahátlaš seksuála láhtten (SSA), sihke klinihkalaš barggus, dutkangirjjálašvuodas ja mearrideddjiid gaskkas. Máhttu čájeha ahte eanetlohku čađahit vahátlaš seksuála láhttema oahppásiidda, ja muhtumiidda dat mearkkaša oabbái/villjii dahje eará bearašlahttui. Earát fas čájehit dakkár láhttema vierrásiidda. Vahátlaš seksuála láhtten sáhtta maid dáhpuhuvvat neahta bokte. Norggas váilu vuosttašceahkkefálaldat mas lea álki háhkat dieđuid, ráđiid ja bagadusa sutnje geas lea riska čađahit vahátlaš seksuála láhttema eará mánáid ja nuoraid vuostá. Berre maid árvvoštallat mo vuosttašceahkkefálaldaga sáhtta čatnat dikšun- ja čuovvulanbálvalussii sihkkarastin dihtii ollislaš fálaldaga.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

- b) Loktet gelbbolašvuoda čuolbmás ja vahátlaš seksuála láhttema (VSL) birra mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusas ja nannet gelbbolašvuoda VSL birra RVTS:in

Ain lea uhccán kapasitehta dikšunfálaldagas nuoraide geain lea čuolbmás dahje vahátlaš seksuála láhtten (SSA), ja dikšunfálaldagas veahkaváldečađaheddjiide oppalaččat psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusas. Helse Vest RHF lea ožžon bargamuššan jođihit gealbonannema ja ášahit dikšunfálaldaga buot dearvvašvuodaregionnain mánáid ja nuoraid várás geain lea čuolbmás dahje vahátlaš seksuála láhtten, beroškeahhtá gos riikkas sii orožit. Bargamuš galgá maid sihkkarastit ahte ášahuvvo ovtasbargu gaskal nátionála klinihkalaš fierpmádaga (maid Helse Vest RHF/Betanien/V27 jođiha) ja nátionála surggiidrastideaddji gealbofierpmádaga (maid Helse Midt RHF oktiordne). Helse Vest RHF galgá ovtasbargat daid eará RHF:iguin bargamuša oktavuodas.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

c) Loktet gelbbolašvuoda čuolbmás ja vahátlaš seksuála láhttema birra veajuidahhtinbálvalusas Čuolbmás dahje vahátlaš seksuála láhtten (SSA) lea maid hástalussan veajuidahhtinbálvalussii mánáid ja nuoraid várás. Árvvoštallojuvvo ahte lea dárbu ášahit dakkár vástideaddji prošeavtta gealboloktemii veajuidahhtinbálvalussii mii lea ášahuvvon psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalussii mánáid ja nuoraid várás. Helse Vest RHF oázžu ovddasvástádusa hábmet plána dasa mo dikšunfálaldat mánáide ja nuoraide (25 jagi rádjai) galgá nannejuvvot veajuidahhtinbálvalusas našuvnnalaččat. Helse Vest RHF galgá maiddái jođihit veajuidahhtinbálvalusa gealbudeami buot dearvvašvuodaregionnain.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Doaibmabidju 9:

Viidáseappot ovddidit bearašsuodjalusbálvalusa barggu veahkaválddi vuostá

NOU 2019: 20 «En styrket familietjeneste – En gjennomgang av familieverntjenesten», Beallalašgoddinlávdegotti čielggadus NOU 2020: 17 «Varslede drap?» ja NOVA dálá ja čađahuvvon dutkan mánáidsuodjalusa barggu birra veahkaválddiin, leat dehálaš máhttovuodut fálaldagat viidásat ovddideapmái.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MBD

Bearašsuodjalusa bargu veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain

Bearašsuodjalusas lea dájvja oktavuoha dakkár bearrašiiguin main okta dahje eanet lahtut čađahit veahkaválddi dahje gillájit veahkaválddi. Bearašsuodjalusa bargu veahkaválddi vuostá lea maŋimus jagiid nannejuvvon organiserema ja kapasitehta ektui lassin fágaovddideapmái ja gealbudeapmái. Sierra njunušgelbbolašvuodabiras lea ásašuvvon bargui veahkaválddi ja allariiddu vuostá Enerhaugen bearašsuodjaluskantuvrii Oslos.

Maŋimus jagiid lea bearašsuodjalus registreren eanet ja eanet áššiid main veahkaváldi lea fáddá. Sivvan dasa lea earret eará ahte lea biddjojuvvon eanet fuomášupmi bargui veahkaválddi vuostá bálvalusas, ahte bargiid gelbbolašvuoha lea loktan, ja ahte bearašsuodjalusas leat dilálašvuodut buorebut láhččojuvvon veahkaváldeáššiid registreremii.

Guhkesáiggi bargun lea sihkkarastit ahte álbmot buorebut oahpásmuvvá bearašsuodjalusbálvalussii. NOVA lea dutkan guđe váikkuhusat ángiruššamis veahkaváldebargguin leat bearašsuodjalussii bálvalussan, ja galgá bargamuša vuodul Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhtas dutkat viidáseappot bearašsuodjalusa veahkaváldebarggu jagi 2021 rájes. Ollu veahkaváldeáššiin mearkkaša dohkálaš fálaldat ovtasbarggu mánja instánsa gaskkas. Politiiija, mánáidsuodjalusbálvalus, Alternativ til Vold, psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusa bálvalusat ja eará doaimmaheaddjit mat fáallet divššu, leat erenomáš guoskevaš ovtasbargoguimmit bearašsuodjalussii.

Alternativ til Vold

Vuodđudus Alternativ til Vold (ATV) lea diksun- ja gealboguovddáš veahkaválddi oktavuodas, erenoamáš deattuin veahkaváldái lagas gaskavuodain. ATV:s lea alla gelbbolašvuoha dikšumis rávesolbmuid geat čađahit veahkaválddi, ja sii leat maŋimus jagiid ožžon bearašmandáhta mii mielddisbuktá eanet stáhtaresurssaid fállan dihtii veahki ja divššu maiddá rávesolbmuid geat gillájit veahkaválddi ja mánáide geat ellet veahkaválddiin ruovttus. Muhtun dálá ATV-kantuvrrain lea maiddá fálaldat nuorra veahkaváldečađaheddjiide. Ráđđehusa mihttun lea leamaš dađistaga sihkkarastit ATV fálaldaga buoret geográfalaš lávdama. Ođđajagimánu 1. b. 2021 muttus ledje ATV:s 15 kantuvrra lávdaduvvon stuorra osiide riikkas, dás maiddá ođđa kantuvrrat Álttás ja Troantes mat ásašuvvojedje jagi 2020. ATV lea bearašsuodjalusa dehálaš ovtasbargoguobmi. ATV lea maid ožžon ruđaid stáhtas váikkuhan dihtii dasa ahte «Bryt voldsarven» nammasaš eastadeaddji kurssa geavaheapmi viidána. Kursa lea fálaldat daidda váhnemiidda geat leat bajásšaddan veahkaválddiin bearrašis.

Doaibmabidju 10:

Láhčit dilálašvuodaid kampánnjaid ja eará miellaguoddobajideami buoret oktiordnemii eastadan dihtii veahkaválddi lagas gaskavuodain

Maŋimus jagiid leat čađahuvvon mánŋa kampánnja mat galget leat mielde loktemin álbmoga máhttodási veahkaválddi birra lagas gaskavuodain ja dan birra gos sáhtta ohcat veahki. Dehálaš lea ahte kampánnjat ja eará miellaguoddobargu lea bures oktiordnejuvvon nu stuorra beavttu várás go vejolaš. Beallalašgoddinlávdegoddi rávve jeavddalaččat čađahit heivehuvvon nátionála kampánnjaid earret eará veahkaválddi birra lagas gaskavuodain, beallalašgoddima, veahkkefálaldagaid, diedihangeatnegasvuoda ja hehttengeatnegasvuoda birra. Maiddái digitála veahkaváldi galgá gullat kampánnjadoibmii.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

Dinutvei.no

Diehtujuohkindoaibmabijut ja kampánnjat sáhttet leat mielde ásaheamen stuorát rabasvuoda veahkaválddi birra lagas gaskavuodain, uhcidit heahpada, loktet máhtu bálvalusfálaldagaid birra ja vuolidit veahkkeohcanšielmmá.

Ráđđehus lea ásahan neahttaportála dinutvei.no veahkaválddi birra lagas gaskavuodain ja veagalváldima birra. Dinutvei.no áigumuš lea sihkkarastit govda ja kvalitehtasihkkarastojuvvon dieđuid gillájeddjide, čađaheddjiide, veahkkeapparáhtii ja almmolašvuhtii vuoigatvuodaid ja veahkkedoaibmabijuid birra. Nátionála máhttguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) jođiha dinutvei.no. Dieđut leat 13 gillii ja neahttasiiddus lea maid gažaldat- ja vástádusbálvalus.

Ung.no

Neahttabáiki Ung.no lea hui dehálaš almmolašvuoda diehtujuohkin- ja čuvgehusbarggus nuoraid várás gaskal 13 ja 20 jagi. Neahttabáikkis leat dieđut vuoigatvuodaid, geatnegasvuodaid ja vejolašvuodaid birra ja das leat dieđut dakkár fáttáid birra mat čatnasit veahkaváldái ja illastemiide. Neahttabáikkis Ung.no lea gažaldat- ja vástádusbálvalus mas nuorat sáhttet jearrat dan birra maid sii háliidit diehtit.

Zanzu.no

Zanzu.no fállá álkes ja čalmmus dieđuid seksuála ja eatnánan dearvvašvuoda birra čieža gillii. Neahttasiiddus leat earret eará dieđut veahkaválddi birra lagas gaskavuodain, seksualiserejuvvon veahkaválddi birra ja nissoniid rádjerihkkuma birra.

Doaibmabidju 11:

Viidáseappot ovddidit kampánnja headuštangeatnegasvuoda birra

Muhtunlágan veahkaváldi dahje illasteami leat nu duođalaččat ahte buohkat leat lága bokte geatnegahttojuvvon geahččalit hehttet ahte dat dáhpáhuvet. Dat guoská earret eará illastemiide lagas gaskavuodain (§§ 282 ja 283). Geatnegasvuohka lea válddahuvvon ránggáštuslága paragrafas 196 ja doaibmagoahtá go diehtu čielgá das ahte dahku jáhkkmis čađahuvvo, dahje go navdojuvvo ahte jáhkkmis lea hui stuorra várra ahte dahku čađahuvvo. Dan lea hehttet vejolaš dainna lágiin ahte dieđihuvvo politiijii, mánáidsuodjalussii dahje ahte eará láhkai geahččaluvo hehttet dagu čađahuvvomis.

Kártemat leat čájehan ahte máhttu hehttingeatnegasvuoda birra váilu, sihke bálvalusapparáhtas ja álbmogis oppalaččat. Nationála máhttuguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) čađaha kampánnja hehttingeatnegasvuoda birra mánáidgárddiid, skuvllaid ja dearvvasvuodálágádusa bargiid ja almmolašvuoda várás. Kampánnja láidesta neahttasiidui plikt.no mas leat dieđut dan birra goas dus sáhtta leat hehttingeatnegasvuohka ja mo don sáhtát hehttet.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 12:

Váldit mielde dieđuid veahkaválddi ja illastemiid birra ođđa bagadussii osko- ja eallinoaidnoservodagaid doarjjaortnegii

Ođđa láhka osku- ja eallinoaidnoservodagaid birra (oskuservodatláhka) bođii fápmui ođđajagimánu 1. b. 2021. Veahkaváldi, bággen, illasteami ja negatiiva sosiála dárkkástus sáhttet dagahit ahte osku- dahje eallinoaidnoservodagat biehttaluvvojit oažžumis doarjaga. Ođđa bagadus osku- ja eallinoaidnoservodagaid várás galgá hábmejuvvon dálá jođiheaddjibagadusa sadjái. Ođđa bagadusas galget leat ođasmahttojuvvon dieđut veahkaválddi birra lagas gaskavuodain.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MBD

Doaibmabidju 13:

Váldit mielde elliidillasteami NKVTS viidodatiskadeapmái veahkaválddi birra lagas gaskavuodain

Elliidillasteapmi gullá dávjá veahkaváldái bearrašis. Bearrašiin main leat biebmoeallit, sáhtta ealli illasteamis dahje goddimis, dahje áitimis dan čađahit, leat traumáhtalaš váikkuhusat. Illastanáitagat biebmoealli vuostá sáhttet hehttet dahje maŋidit gillájeddjiid ohcamis veahki alcceseaset ja mánáidasaset heahteguovddášis, ja mánát sáhttet dagahit iežaset riskavuložin go geahččalit suodjalit biebmoealli illasteami vuostá. Ain lea uhccán máhttu, ja uhccán dutkan Norggas dán fáttás. Danne lea stuorát diehtomielalašvuohka ja systematihkka mas elliidfuolahus ja áitagat elliid vuostá kártejuvvojit oassin eallindili ja áittagova čielggadeamis, veahkki sirdit elliid, lea hui dehálaš go galgá áimmahuššat gillájeddjiid. Almmustahttin dihtii man stuoris dat fenomena lea, galget leat gažaldagat elliidillasteami birra dan ođđa viidodatiskadeamis maid Nationála máhttuguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) áigu čađahit jagi 2021. Gažaldagat elliidillasteami birra oassin veahkaválde- ja áittagovas lea mielde heahteguovddášiid raporteremis jagi 2020 rájes. Dán fáttá birra lea čállojuvvon artihkal heahteguovddášstatistihka almmuheami oktavuodas geassemánu 2021.

Ovddasvástideaddji departemeantat: JGD, BFD, DFD, EBD

Doaibmabidju 14:

Ásahit doaimma elliidčálgorihkolašvuoda várás loahppa guđa politiijabiirii

Váldomihttu ásaheamiin sierra doaimmaid elliidčálgorihkolašvuoda ektui lea beaktilis ovttasbargu gaskal Biebmobearráigeahču ja politiija eastadan ja vuosttaldan dihtii rihkolašvuoda elliid vuostá. Duogážin manimus jagiid áŋgiruššamii elliidčálgorihkolašvuodain, ja ulbmilin dainna, lea maiddá almmustahttit ja eastadit veahkaválddi lagas gaskavuodain, dás maiddá veahkaválddi mánáid vuostá. Lagas ovttasbargu gaskal Biebmobearráigeahču ja politiija lea ásaheavvon elliidrihkolašvuodajoavkun guđa politiijabiirii. Ortnet galgá viiddiduvvon buot riikka guoktenuppelogi politiijabiirii jagi 2021 mieelde.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, EBD

Oaidnit oktavuoda

Norges Miljø- og biovitenskaplige universitet (NMBU) Veterinærhøgskolen, Dyrebeskyttelsen Norge ja Krisesentersekretariatet ásaheide ovttasbargoprošeavtta «Se sammenhengen» jagi 2017. Dán ovttasbargoprošeavtta bokte lea hábmejuvvon bagadus elliiddearvvašvuodabargiid várás elliidillasteami ja veahkaválddi birra lagas gaskavuodain. Bagadus lea dehálaš oassi dan barggus mii galgá loktet diehtomielalašvuoda oktavuoda birra gaskal elliidillasteami ja veahkaválddi lagas gaskavuodain, ja galgá veahkehit šibitdoaktáriid almmustahttit elliidillasteamiid. Bagadus addá maiddá geavatalaš ráđiid dan birra maid galgá dahkat go váruhuvvo veahkaváldi elliid ja olbmuid vuostá. Eanet máhtuin ja diehtomielalašvuodain fáttá birra sáhttet elliiddearvvašvuodabargit leat mieelde veahkeheamen sihke olbmuid ja elliid mat gillájit veahkaválddi. Nubbi dehálaš mihttu bagadusain lea ávžžuhit lagat ovttasbargui gaskal iešguđet etáhtaid ja fidnojoavkkuid.

Doaibmabidju 15:

Árvvoštallat ásahe guorahallankommišuvnna guorahallat dakkár duođalaš áššiid main mánát jápmet dahje leat gillán veahkaválddi, seksuála illastemiid ja fuolahusváilli

Mánáidveahkaváldelávdegoddi rávvii dokumeanttas NOU 2017: 12 «Svikt og svik» ásahe bistevas guorahallankommišuvnna mii galgá guorahallat dakkár duođalaš áššiid main mánát jápmet dahje leat gillán veahkaválddi, seksuála illastemiid dahje fuolahusváilli. Áigumuš kommišuvnnain lea čielggadit dáhpáhusaid, sivvafáktoriid ja sivvaoktavuođaid háhkan dihtii oahpu ja eastadan dihtii boahttevas dáhpáhusaid. Dakkár orgána sáhtášii geahčadit eanet surggiid seamma oktavuodas ja atnit fágaidrasttideaddji ja ollislaš perspektiivva. Geahča maiddá doaibmabiju 16.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: MBD, DFD, JGD, MD

Doaibmabidju 16:

Árvvoštallat ásahe guorahallankommišuvnna beallalašgoddima guorahallama várás

Beallalašgoddinlávdegoddi rávvii dokumeanttas NOU 2020: 17 «Varslede drap?» ásahe bistevas guorahallankommišuvnna mii galgá guorahallat beallalašgoddimiid. Áigumuš kommišuvnnain lea čielggadit dáhpáhusaid, sivvafáktoriid ja sivvaoktavuođaid háhkan dihtii oahpu ja eastadan dihtii

boahttevaš dáhpáhusaid. Dakkár orgána sáhtášii geahčadit eanet surggiid seamma oktavuodas ja atnit fágaidrasttideaddji ja ollislaš perspektiivva. Geahča maiddái doaibmabiju 15.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: MBD, DFD, JGD, MD

Doaibmabidju 17:

Hábmet nátionála eastadanprográmma oktiordnejuvvon áŋgiruššama várás beallalašveahkaválddi ja beallalašgoddima vuostá

Nátionála eastadanprográmma galgá leat mielde sihkkarastimin oktasaš surggiidrasttideaddji ja hálddašandásiidrasttideaddji áŋgiruššama eastadan dihtii beallalašveahkaválddi ja beallalašgoddimiid. Eastadanprográmma galgá geahčadit sihke oktagaslaš ja gaskavuodáide ja oktavuodáide guoski riska- ja suodjalanfáktoriid, vuhtiiváldit mánŋa beali veahkaválddis ja bargat mánŋa ulbmiljoavkku ektui. Doaibmabiju galgá geahččat doaibmabiju 16 oktavuodas beallalašgoddinkommišuvnna birra. Prográmma galgá ođasmahttojuvvot jeavddalaččat.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, MBD, DFD, MD

Doaibmabidju 18:

Fuolahit ahte boahttevaš ja hárjánkeahtes váhnemat ožžot dieđu dan birra man váralaš dat lea šluvgit njuoratmáná

Njuoratmáná šluvgin lea hui duodalaš fysalaš vuohki illastit máná mii lea vuollil jagi. Okta sivain veahkaváldái sáhtta leat ahte váhnemat leat váiban ja duššástuvvan guhkitáiggi streassa ja váttisvuodaid geažil ja masset miellamášu ja čadahit fysalaš veahkaválddi máná vuostá. Dehálaš lea ollit dieđuiguin goappašiid váhnemiidda dan birra man váralaš dat lea šluvgit máná. Njuoratmáná šluvgin berre leat fáddán sihke áhpehisvuodáfuolahusas, riegádahttin ja riegádahttin maŋŋásaš fuolahusas ja dearvvasvuodastašuvdnaprográmmas.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Dásseárvosaš ja jotkkolaš veahkki

Veahkaváldi sáhtta čuohtat gillájeaddjái ollu eallindilálašvuodain, ja sii geat gillájit veahkaválddi lagas gaskavuodain sáhttet dárbbasit veahki mángga bálvalusas oanehat dahje guhkit áiggi. Buorre veahkki rivttes áigái sáhtta leat mielde eastadeamen negatiiva manjeváikkuhusaid veahkaválddis. Guovddáš bargun eiseválddiide lea sihkkarastit ahte dásseárvosaš ja heivehuvvon bálvalusat leat olámuttus olles álbmogii. Ángiruššan galgá leat máhttovuđot ja vuodđuduvvot dutkamii ja statistihkkii.

Veahkkefálaldat veahkaválddi gillájeaddjiide lagas gaskavuodain lea ovdánan dađistaga. Govda bálvalusfálaldat buriin struktuvrrain lea ášahuvvon, ja bálvalusaid kvalitehta lea šaddan buoret. Ollugat ožžot buori veahki rivttes áigái, muhto eai buohkat geat gillájit veahkaválddi lagas gaskavuodain, vásit oazžut dan veahki ja suodjalusa maid sii dárbbasit. Dasa lassin lea dehálaš ahte buot bargit ožžot buori ja heivehuvvon dieđuid.

Gillájeaddjiid suodjaleapmi ja veahkeheapmi eaktuda beaktilis ovttasbarggu gaskal guoskevaš stáhta etáhtaid, báikkálaš ja regionála eiseválddiid ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaid. Dat sáhtta leat hástalus. Hálddašeami suorgejuohkin caggá rasttideaddji ovttasbarggu, ja dakkár rasttideaddji servodatbargamušat adnojuvvojit dávjá nággáris čuolbman. Guovddášdásis lea ollu departemeanttain ja direktoráhtain ovddasvástádus. Báikkálaš, regionála ja dearvvašvuodadoaimmahatdásis lea ollu čálgobálvalusat mielde. Maiddái ránggáštusáššedásis lea doaimmaheaddjit. Organiseren dagaha ahte bálvalusaid bargit doibmet iešguđet servodatbargamušaid ja vuoruhemiid vuodul. Surggiin ja bálvalusain lea iešguđet historjá, gelbbolašvuolta ja kultuvra. Sis lea iešguđetlágan organiseren, lea iešguđet vuogádagat ruhtadeami ja juridihkalaš rámmaid várás. Ovddasvástádus sáhtta vásihuvvot eahpečielggasin, bargamušat leat latnjalagaid ja dávjá eai dieđe olus guhtet guoimmiset birra.

Vai bálvalusat lihkestuvvet addimiin ollislaš fálaldaga lagas gaskavuodaid veahkaválddi gillájeaddjiide, de ferte buorebut oktiordnet váikkuhangaskaomiid ja ángiruššamiid. Departemeanttat ja direktoráhtat fertejit hábmet ja lágide stáhta váikkuhangaskaomiid báikkálaš ja regionála geavahedjiid ja bálvalusaid dárbbuid vuodul. Dan ollašuttimii dárbbasuvvo buoret ovttasbargu ja gulahallan gaskal surggiid, hálddašandásiid ja áinnas gillájeaddji iežas. Veahkkeapparáhta ja politiija doaimmahedjiide lea diehtu iežas ja earáid rolla birra ja rollaid čielggadeapmi áibbas dehálaš vai lea vejolaš addit geavahedjiide ollislaš ja oktiordnejuvvon fálaldaga.

Eahpesihkkarvuolta das mo jávohisvuodageatnegasvuoda, dieđihanvuoigatvuoda ja dieđihangeatnegasvuoda galgá geavahit, sáhtta mángii orrut leamen hehttehussan bálvalusapparáhta doaimmahedjiid gaskasaš ovttasbargui. Dávjá geavahuvvo jávohisvuodageatnegasvuolta ollu čavgadeappot go dan maid láhka gáibida. Hálddašeamis lea hábmejuvvon fágaidrasttideaddji bagadus jávohisvuodageatnegasvuoda, dieđihangeatnegasvuoda ja dieđihanvuoigatvuoda birra. Bagadus galgá váikkuhit njuolggadusaid oktasaš áddejupmái jávohisvuodageatnegasvuoda ja dieđuid lonohallama birra hálddašeamis. Bagadus galgá gaskkustit gustovaš rievtti dainna lágiin ahte iešguđet etáhtat ja ovttaskasat galget fáhtet dan mii guoská aiddo sidjiide, sihke oppalaš njuolggadusain ja erenoamážit surggiide gustojeaddji njuolggadusain. Earret eará deattuhuvvo dehálažžan oazžut ovdan goas dieđihangeatnegasvuolta gusto beroškeahhtá vejolaš jávohisvuodageatnegasvuodas. Bagadus lea leamaš gulaskuddamis.

Dehálaš bargu ovddasgavlui lea nanosmahttit ášahuvvon bálvalusfálaldaga, dás maiddái nannet

bálvalusaid kvalitehta. Dasa gullet dakkár oppalaš bálvalusat go fástadoaktárat, dearvvašvuodastašuvdna- ja skuvldearvvašvuodabálvalus, psyhkalaš dearvvašvuoda- ja gárrendillebargu gielddain, psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalus, bargo- ja sosiálabálvalus, mánáidsuodjalusbálvalus ja bearašsuodjalus. Dasa lassin gullet spesialiserejuvvon bálvalusaid illastanvuostáiváldin, heahteguovddášfálaldagat ja inseasta- ja seksuála illastanguovddážat, main lea veahkki veahkaválldi ja illastemiid gillájeddjiide iežaset váldobargamuššan. Ain lea dárbu hábmet buoret málliid eanet oktiordnejuvvon veahkkái veahkaválldi gillájeddjiide, mii sáhtta leat mielde addimin čohkkejuvvon ollislaš fálaldaga sutnje gii dan dárbbša.

Gielddain lea ovddasvástádus stuorra oasis guoskevaš bálvalusapparáhtas vuosttaldeamis veahkaválldi lagas gaskavuodain, ja Istanbulkonvenšuvdna geatnegahtta sin seamma láhkai go stáhta eiseválddiid. Guoskevaš lágain ja láhkaásahusain leat ollu mearrádusat mat geatnegahttet gielddaid fuolahit ahte sii geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain, sin oapmahaččat ja veahkaválldi čadaheaddjit ožžot ollislaš ja oktagaslaččat heivehuvvon čuovvuleami. Earret eará geatnegahtta heahteguovddášlaga § 4 gielddaid fuolahit ahte nissonat, albmát ja mánát geat gillájit veahkaválldi ja veahkaváldeáitagiid lagas gaskavuodain, ožžot ollislaš čuovvuleami heahteguovddášfálaldaga ja bálvalusapparáhta eará osiid gaskasaš oktiordnejuvvon doaibmabijuid bokte. Gielddaid doaibmaplánat leat dehálaš reaidut mat galget sihkkarastit ollislaš ja jotkkolaš fálaldaga gielddain.

Doaibmabidju 19:

Nannet direktoráhtaid ovttasbarggu veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain

Dárbu lea nannet direktoráhtaid gaskasaš oktiordnema ja ovttasbarggu. Buorre ovttasbargu direktoráhtadásis eaktuda ovtalaš stivrendovddahemiid departemeanttaid bealis ja čielga jođiheami ja vuoruheami direktoráhtain.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, KMD, KD, EBD

Doaibmabidju 20:

Čielggasmahttit stáhtahálddašeddjiid barggu veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain oktasaš ja oktiordnejuvvon bargamušaid bokte suorggis

Stáhtahálddašeddjiin lea dehálaš rolla barggus veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain ja sii ožžot bargamušaid mánnga departemeanttas dán suorggis. Stáhtahálddašeddji lea maid mánnga čálgosuorggi bearráigeahččaneiseváldi, ja bearráigeahčča earret eará mo gielddat čuovvulit heahteguovddášlaga. Doaibma- ja čilgengeatnegasvuoda vuodul galgá stáhtahálddašeddji raporteret jahkásaččat dásseárvobarggu birra, dás maiddái ángiruššama birra sohka-bealvuđot veahkaválldi vuostá.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, KMD, KD, EBD

Nannejuvvon doaibma- ja čilgengeatnegasvuohta

Ođđajagimánu 1. b. 2020 rájes gusto nannejuvvon doaibma- ja čilgengeatnegasvuohta (ARP), gč. dásseárvo- ja vealahuslaga § 24 nuppi lađđasa. Almmolaš eiseválddit leat geatnegahttojuvvon árijalaččat hehttet vealaheami sohka-beali geažil, ja eastadit vuortnuheami, seksuála vuortnuheami ja sohka-bealvuđot veahkaválldi, ja vuosttaldit stereotypiserema. Almmolaš eiseválddiin lea dál geatnegasvuohta raporteret jahkásaččat

dásseárvobarggu birra, dás maiddáí áŋgiruššama birra veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain. Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta lea hábmen bagadusaid dásseárvobargui, dás maiddáí čilgenmáliliid. Surggiid jahkásaš raporteremat barggu birra veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain leat mielde kultur- ja dásseárvoministara jahkásaš dásseárvočilgehusas Stuorradiggái.

Doaibmabidju 21:

Váikkuhit eanet gielddalaš ja gielddaidgaskasaš doaibmaplánaid geavaheapmái veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain dakko bokte ahte:

- a) Ávžžuhit hábmet gielddalaš doaibmaplánaid dahje gođđit barggu veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain eará gielddalaš plánaide

Gielddaid dahje gielddaidgaskasaš doaibmaplánat sáhttet leat buorit reaidut báikkálaš áŋgiruššama oktiordnemii veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain. Jagi 2018 kárten čájehii ahte gielddain 40 proseanttas ledje doaibmaplánat veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain.³² Iskadeapmi čájehii ahte doaibmaplánat main leat čielga strategiijat ja konkrehta doaibmabijut veahkaváldebargui, ja mat implementerejuvvojit ja evaluerejuvvojit, leat ávkkálaš reaidut politihkkáriidda ja hálldahussii, ja bálvalusaid kvalitehta sihkkarastimii. Geahča maiddáí doaibmabiju 69.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

- b) Dárkkistit ja ođasmahttit bagadusa gielddalaš doaibmaplánaid hábmemii veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain

Web vuđot bagadus lea hábmejuvvon ovddidan dihtii gielddaid doaibmaplánaid veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain. Regionála resursaguovddážat veahkaválddi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmenestadeami birra (RVTS) galget veahkehit gielddaid ovddidit dakkár plánaid. Jagi 2018 iskadeamis gielddaid doaibmaplánaid geavaheami ja ávkki birra leat mánŋa rávvaga mat čuovvuluvvojit web vuđot bagadusa ođasmahttima bokte.³³ Raporta rávve earret eará ásaht sierra oktiordnendoaimma gielddaide. Bagadus galgá dievasmahttojuvvot ja ođasmahttojuvvot juohke njealját jagi.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 22:

Hábmet fágalaš rávvagiid fágaidrasttideaddji konsultašuvdnajoavkkuide ja čielggadit dárbbu regionála joavkkuide

Badjelaš 30 konsultašuvdnajoavkku miehtá riikka galget veahkehit almmustahttit veahkaválddi ja illastemiid mánáid ja nuoraid vuostá. Joavkkuin lea fágaidrasttideaddji čoahkkádus ja sii rávvejit ja bagadit rávesolbmuid geat leat eahpádusas das, dahje váruhit ahte mánát gillájit veahkaválddi dahje seksuála illastemiid. Áššiid gieđahallet namaheamet. Jagi 2019 evalueren čájeha ahte joavkkuin lea stuorra variašuvdna, sihke čatnaseami, geavaheami ja joavkkuid ulbmiljoavkkuid dáfus.³⁴ Evaluerema

³² Sandmoe, A. & Nymoen, R. C. (2019).

³³ Sandmoe, A. & Nymoen, R. C. (2019).

³⁴ Tonheim M., Danielsen, H. & Jakobsen, R. (2019).

duktit konkluderejit ahte konsultašuvdnajoavkkut addet buoret veahki mohkkás áššiin ja rávvejit ahte ortnet viidáseappot ovddiduvvo ja ahte nationála dásis hábmejuvvojit njuolggadusat konsultašuvdnajoavkkuide. Danne lea Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta ožžon bargamuššan hábmet fágalaš rávvagiid fágaidrasttideaddji konsultašuvdnajoavkkuide ja čielggadit dárbbu regionála joavkkuide ovttasbarggus guoskevaš direktoráhtaiuin. Doppe gos dat lea guoskevaš, galgá sámi perspektiiva fuolahuvvot konsultašuvdnajoavkkuin.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: MBD, BSD, DFD, JGD, MD

Doaibmabidju 23:

Fuolahit ahte dieđut oktagaslaš plánaid birra váldojuvvojit mielde guoskevaš bagadusaide

Oktagaslaš plána lea vuohki oktiiordnet bálvalusaid buoremus ávkin veahkaválddi gillájeaddjái. Vuoigatvuohta oktagaslaš plánii galgá vuosttažettiin sihkkarastit ollislaš fáldadaga daidda buhcciide ja geavaheddjiide geat dárbbášit guhkesáiggi ja oktiiordnejuvvon bálvalusaid. Oktagaslaš plánaid bokte lea vejolaš geahččat iešguđet surggiid ja dásiid bálvalusaid seamma oktavuodas ja lágidity daid nu ahte son geasa plána guoská, sáhtta juksat iežas mihtuid. Vásáhusat orrot dattetge čájeheamen ahte eai buohkat geain lea vuoigatvuohta oktagaslaš plánii, oáččo dan.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: BSD, MBD, DFD, MD, GOD

Rievdadusat čálgobálvaluslágain (ovttasbargu, oktiiordnen ja mánáidoktiiordnejeaddji)

Bargo- ja sosiáladepartemeanta, Mánáid- ja bearašdepartemeanta, Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta, Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta ja Máhtodepartemeanta leat bidjan ovdan proposišuvnna Stuorradiggái čálgobálvaluslágaid rievdadusaid birra (Prop. 100 L (2020-2021)). Proposišuvnnas leat rievdadusevttohusat 14 láhkii. Proposišuvnnas evttohuvvo earret eará harmoniseret ja nannet njuolggadusaid ovttasbarggu ja oktagaslaš plána birra, ásahtit oktiiordnegeatnegasvuođa gielddaide go addet čálgobálvalusaid, ásahtit vuoigatvuođa mánáidordnejeaddjái ja dasto vel viiddidit dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa dakkár ortnegiin mas leat láhkageatnegahttojuvvon ovttasbargošiehtadusat. Áigumuš rievdadusaiguin lea nannet gillájeaddji mánáid ja nuoraid ja sin bearašiid čuovvuleami eanet ovttasbarggu bokte gaskal čálgobálvalusaid.³⁵

Doaibmabidju 24:

Nannet veahkaválddi ja illasteami gillájeaddjiid čuovvuleami ja traumadikšuma dakko bokte ahte:

- a) Bagadit ja doarjut gielddaid barggu oažžun dihtii visogova ja čilget ovddasvástádusa, bargamušaid ja doaimmaid sihkkarastin dihtii daid olbmuid ollislaš čuovvuleami geat leat gillán veahkaválddi ja illasteami

Láhkaásahus dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa jodiheami ja kvalitehtabuorideami birra geatnegahtta gieldda atnit visogova doaimma mihtuin, bargamušain, doaimmain ja organiseremis ja válddahit daid. Čielgasit galgá boahtit ovdan mo ovddasvástádus, bargamušat ja váldi leat juogaduvvon ja mo galgá vuogádatlaččat bargat buohcci- ja

³⁵ Prop. 100 L (2020-2021). Rievdadusat čálgobálvaluslágain (ovttasbargu, oktiiordnen ja mánáidoktiiordnejeaddji).

geavaheaddjisihkkarvuoda kvalitehta buoridemiin doaimmas. Geatnegasvuhtii gullá maiddá doaimma ovddasvástádus dearvvašvuodálágaid vuodul veahkaválddi ja illastemiid eastadeamis, almmustahttimis ja hehttemis ja čuovvulanovddasvástádus dain olbmuin geat leat dan gillán.

Ollugat rahčet fysalaš ja psyhkalaš dávistemiiguin maŋŋá traumáhtalaš dáhpáhusaid, nu go veahkaválddi maŋŋá lagas gaskavuodain, ja muhtumat vásihit bistevaš gillámušaid. Guhkesáiggi ja duodalaš veahkaválddi gillán sáhtá vuolgahit psyhkalaš dávistemiid ja dárbbu psykososiála čuovvuleapmái ja vejolaččat dikšui. Bálválusat berrejit go čuovvulit olbmuid geat leat gillán dakkár vejolaččat traumáhtalaš dáhpáhusaid go veahkaválddi ja illastemiid lagas gaskavuodain, bidjat vuodđun nátionála fágalaš láidestusaid proaktiiva psykososiála čuovvuleami birra lihkohisvuodaid, heahtediliid ja roasuid oktavuodas. Go árjjalaččat čuovvula guhkit áiggi badjel, de lea vejolaš árvvoštallat dárbbu eanet doaibmabijuide dahje dárbbu dihto dikšunintervenšuvnnaide. Gielddain lea guovddáš rolla proaktiiva psykososiála čuovvuleami fállamis ja spesialistadearvvašvuodabálválusii lágideamis go dat gáibiduvvo.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

- b) Árvvoštallat mo oahpahusmodealla ceahkkálas TF-CBT várás lea vejolaš fállat gielddaide, jus geahččaladdanbohtosat leat buorit

Nannen dihtii gielddaid fálddagaid veahkaválddi gillájeaddji mánáide **geat** dárbbasit veahki, muhto main ii dárbbas leat spesialistadikšundárbbu, geahččaluvvo «Stepped-Care TF-CBT» nammasaš málle logi gielddas. Mihttun lea nannet gielddaid gelbbolašvuoda veahkaválddi gillájeaddji mánáid ja fuolaheddjiid čuovvuleami, vai sii sáhttet fállat veahki eanet gillájeaddji mánáide, veahkehit árrat ja láchit dilálašvuodaid buori ovttasbargui spesialistadearvvašvuodabálválusain. Jus čájehuvvo ahte geahččaleami bohtosat leat buorit, mat leat válbmasat jagi 2021, de árvvoštallojuvvo fállat oahpahusmálle eanet gielddaide.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Veahkaválddi gillájeaddjiid čuovvuleapmi dearvvašvuodabálválusas

Olbmot geat gillájit veahkaválddi lagas gaskavuodain, ožžot heahtedilis dávjá veahki gieldda doavtterfáktabálválusas, illasteddjiid vuostávdimiin dahje spesialistadearvvašvuodabálválusas mánáid- ja nuoraidossodagas. Dát bálválusat dikšot fáhkkaš dilálaš dárbbu ja dasto lágideat olbmo viidáseappot dárbbu ja ja dohkálašvuodadoahttalusa vuodul. Maŋŋá heahtemuttu dáhpáhušvá medisiinnalaš ja psykososiála čuovvuleapmi váldoáššis báikkálaččat gieldda dearvvašvuoda- ja fuolahusbálválusas, dahje spesialistadearvvašvuodabálválusas.

Fástadoavttir čuovvu buhcciid guhkit áiggi, ja sáhtá čuovvulit sihke somáhtalaš ja psyhkalaš váttisvuodaid maid veahkaváldi dagaha. Fástadoavttir sáhtá maid lágideat viidáseappot dárbbu mielde. Dearvvašvuodastašuvdna- ja skuvladearvvašvuodabálválusas dearvvašvuodabuohccedivššárat ja gieldda psyhkalaš dearvvašvuoda- ja gárrendillebargit leat maid dáid dehálaš doaimmaheaddjit vuosttaldeamis veahkaválddi lagas gaskavuodain. Jagi 2020 rájes galgá psykologagelbbolašvuodta leat olámuttus buot gielddaide. Psykologain lea traumagelbbolašvuodta, ja sii sáhttet leat hui dehálaččat go lea sáhka árvvoštallamis bargovugiid psykososiála čuovvuleapmái. Sii sáhttet maid leat doarjjan earáide gielddas geat galget čuovvulit veahkaválddi gillájeaddjiid, sihke sii geat barget dearvvašvuoda- ja

fuolahusbálvalusas, skuvllas dahje mánáidgárddis. Gieldda hálddahusas lea visogovva gieldda iešguđet dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa doaimmaheddiin ja fálddagain, ja gos lea heivvolaš ásaht ovttasbargošiehtadusaid ja ovttasdoaibmanrutiinnaid.

Veahkaváldevásáhusaid kárten gullá buot Dearvvašvuodadirektoráhta oktasaščovdosiidda psyhkalaš dearvvašvuoda ja gárrenvuoda várás. Rávvejuvvo psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusa vuosttaš ságastallamis jo jearrat veahkaválldi, illastemiid ja eará traumáhtalaš vásáhusaid birra. Dasa lassin galgá árvvoštallat dárbbu njuolggo doaibmabijuide ja vejolaččat dárbbu heahtoplánii/sihkkarvuodadoaibmabijuide, ja vel dan ahte lea go dárbu oktiordnejuvvon bálvalusaide ja ovttasbargui eará doaimmaheddiiguin nu go NAV:in, bearašsuodjalusain ja mánáidsuodjalusain.

Maŋimus jagiid lea gelbbolašvuoha spesialistadearvvašvuodabálvalusa traumadikšumis nannejuvvon. Nasionála máhttoguovddáš veahkaválldi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) veahkeha implementeret máhttovuđot traumadikšunvugiid sihke psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusas mánáid ja nuoraid várás ja rávesolbmuid várás.

Doaibmabidju 25:

Joatkit integrerejuvvon gárrendille- ja illastandikšuma máhttomodulaid ovddideami ja implementerema

Veahkaváldedáhpáhusain lea dávjá sáhka alkoholas ja eará gárrenávdnasiin. Gárrenválttisvuodát sáhttet maid čuožžilit maŋŋá veahkaválldi gilláma. Nannen dihtii bálvalusaid gelbbolašvuoda gárrendilálašvuodaid ja veahkaválldi birra lea Kompetansesenter rus (KoRus) ovtas regionála resursaguovddážiin veahkaválldi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmeneastadeami birra (RVTS) ožžon bargamuššan ovddidit máhttomodulaid veahkaválldi ja gárrendilálašvuodaid birra deattuhettiin erenoamážit gárren- ja veahkaváldeválttisvuodaid dikšuma mat leat ovtastuvvon ja čađahuvvon oktanaga sihke veahkaválldi gillájeddiid ja čađaheddiid várás.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Gárrema ja psyhkalaš dearvvašvuodaválttisvuodát ja veahkaválldi

Kártenreaidu «BrukerPlan», maid gielddat geavahit kártet bálvalusgeavaheddiid gárren- ja psyhkalaš dearvvašvuodaválttisvuodaid viidodaga, čáhehii ahte 18 % buot dain registrerejuvvon bálvalusgeavaheddiin geain ledje gárrenávnnaválttisvuodát ja/dahje duodalaš psyhkalaš válttisvuodát jagi 2019, leat vásihan veahkaválldi dahje áitagiid juohkebeaivválaš dilis, jogo «gillán veahkaválldi», «čađahan veahkaválldi earáide», dahje goappašagaid, maŋimus 12 mánu. Nissonat gillájit eanet veahkaválldi go albmát.

Veahkaváldegillájeaddji nissonat giddagasas – Bredtveit nammasaš giddagasa ja Oslo heahteguovddáša gaskasaš ovtasbargoprošakta

Oslo heahteguovddáš jodiha ovtas Bredtveit nammasaš giddagasain ja áittardanviesuin prošeavtta nissoniid várás giddagasas geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain. Prošeavtta mihttun lea leamaš addit daidda nissoniidda geat leat giddagasas, vejolašvuoda

gieđahallat iežaset veahkaváldevásáhusaid, ja dasto vel eastadit ođđa veahkaválldi dainna lágiin ahte fáddán geavahit dan mo nissonat sáhttet suodjalit iežaset veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain, maiddái giddagasas čohkkáma manjá.

Prošeavtta ulbmil lea maid juohkit dieđuid rihkusfuolahussii veahkaválldi birra lagas gaskavuodain. Danne leat dasa maid gullan gealbudandoaibmabijut giddagasa bargiid várás.

Jagi 2017 evalueren čájeha ahte giddagasprošeakta lea lihkostuvvan, dohkálaš ja áinnas ge dehálaš prošeakta. Nissonat giddagasain leat rašis joavku. Prošeakta deaivvada nissoniid «empowerment-lahkonemiin» ii ge «buohcuvuodalahkonemiin». Sidjiide geat čohkkájit giddagasas, lea maidda dat bealli prošeavttas leamaš dehálaš ahte heahteguovddášbargit bohtet olggobealde, ja ahte prošeakta ii leat leamaš oassi giddagasa siskkaldas prográmmas dahje veajuiduhttinfálaldagas³⁶.

Doaibmabidju 26:

Geahččalit ásaht nationála fálaldaga nissoniidda geat leat čađaheamen ránggáštusa, ovttas heahteguovddážiiguin, veahkehan dihtii nissoniid geat leat giddagasas dahje leat gillán veahkaválldi lagas gaskavuodain

Olbmot geat čadahit ránggáštusa, earret eará veahkaválldi čađaheami geažil, sáhttet ieža leat gillán veahkaválldi lagas gaskavuodain. Dát doaibmabidju lea dan várás ahte veahkaválldi gillájeaddji nissonat galget čadahettiin ránggáštusa oažžut seammalágan fálaldaga go veahkaválldi gillájeaddji nissonat muđui ge servodagas, dás maiddái oažžut veahki heahteguovddážiin gieđahallan dihtii iežaset veahkaváldevásáhusaid ja oažžut doarjaga dasa mo sii sáhttet suodjalit iežaset veahkaválldi vuostá manjágo lutojuvvojit friijavuhtii. Doaibmabidjui gullet maid gealbudandoaibmabijut rihkusfuolahusa bargiid várás.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 27:

Nannet heahtefálaldaga olbmuid geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain dakko bokte ahte:

- a) Kártet medisiinnalaš, riektemedisiinnalaš ja psykososiála heahtefálaldaga daidda rávesolbmuid geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain, dás maiddái seksuála illastemiid

Olbmot geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain, sáhttet dárbbasit fáhkkatlaš dearvvašvuodaveahki. Heahtegieđahallan sáhtta leat oktavuodaváldin fáhkkatlaš fysalaš veahkaváldevahága oktavuodas, muhto sáhtta maid leat dakkár veahkaválldi almmustahttin mii lea dáhphuvvan muhtun áiggi das ovdal. Medisiinnalaš iskkademiid ja dikšuma, psykososiála doarjaga ja čuovvuleami lassin sáhtta leat dárbu riektemedisiinnalaš iskkademiide ja mearkasihkkarastimii go muhtun lea gillán veahkaválldi. Veahkaválldi

³⁶ Dullum, J. V. (2017).

viidodaga ja váikkuhusaid váilevaš kárten ja duođašteapmi dagaha ahte dili duođalašvuohta fuonášuvvo, ahte visogovva dikšundárbbuin lea váilevaš ja ahte riektesihkkarvuohta ja buhtadusvejolašvuođat hedjonit manjá.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

- b) Árvvoštallat mo rávesolbmot geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain sáhttet oažžut buori ja dásseárvosaš heahtefálaldaga, dás maiddái árvvoštallat illasteami gillájeddjiid rolla fálaldagas olbmui geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain

Ovddasvástádus fálaldagain seksuála illastemiid gillájeaddji rávesolbmui sirdojuvvui jagi 2016 vuoddearvvašvuodabálvalusas spesialistearvvašvuodabálvalussii, ja veahkaválldi lagas gaskavuodain galggai fas giedahallojuvvot vuoddearvvašvuodabálvalusas. Dál lea dárbu kártet medisiinnalaš, riektemedisiinnalaš ja psykososiála heahtefálaldaga rávesolbmui geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain. Dárbu lea maid árvvoštallat illastemiid gillájeddjiid vuostávdinbáikkiid rolla dan fálaldagas rávesolbmui geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

- c) Hábmnet nationála klinihkalaš bargovugiid psykososiála, medisiinnalaš ja riektemedisiinnalaš fálaldahkii daidda rávesolbmui geat gillájit seksuála illastemiid ja veahkaválldi lagas gaskavuodain

Dearvvašvuodadirektoráhta almmuhii jagi 2021 ođđa nationála fágalaš njuolggadusa illastemiid gillájeddjiid vuostávdinbáikkiid kvalitehtii ja gelbbolašvuhtii. Njuolggadus bohtá «Overgrepsmottak. Veileder for helsetjenesten» nammasaš bagadusa sadjái mii almmuhuvvui jagi 2007. Lassin njuolggadussii, mas leat nationála rávvagat ja gáibádusat organiseremii, ovtasdoaimmii ja gelbbolašvuhtii, lea dárbu ođasmahttit ovddit bagadusa klinihkalaš fágalaš sisdoalu ja hábmnet ođđa nationála meannudanvugiid maid illasteddjiid vuostávdinbáikkiid bargit ja eará bálvalusaid bargit geat barget seksuála illastemiid gillájeddjiiguin ja lagas gaskavuodaid veahkaválldi gillájeddjiiguin, sáhttet geavahit.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Doaimbaidju 28:

Árvvoštallat sihkkarastá go sosiálabálvalusláhka doarvái bures ekonomalaš sorjjasmeahtunvuođa buohkaide geat ožžot doarjaga

Lagas gaskavuoda veahkaválldi albmana mángga láhkai, dás maiddái ekonomalaš veahkaválldi, mii mearkkaša ahte ráddenvuoigatvuohta iežas ekonomijii váldojuvvo eret. Náittosguimmiin lea náittoslága vuodul goabbatbeallásaš fuolahangeatnegasvuohta, muhto muhtumin sáhtta leat nu ahte nubbi beallalaš ii fuolat nuppi. Dat sáhtta dáhpuhuvvat go son orru heahteguovddázis, eallá veahkaválldi náittosguoimmi čihkosis dahje geahččala beassat eret bággonáittosdilis.

Ekonomalaš doarjja sosiálabálvaluslága vuodul bidjá vuodđun ruovttudoalu ekonomijja oktiibuot, ja váldonjuolggadussan dál lea ahte doarjja máksojuvvo sutnje gii ohcá. Go doarjja galgá gokčat birgemuša eanebuidda go dušše ohccái, de dat sáhtta váttasmahttit daid earáid ekonomalaš

iešbirgejumi. Váikkuhan dihtii ekonomalaš iešbirgejupmái, dásseárvui, fápmogaskavuođa dássemii ja eanet veahkkái beassat dienasbargui, áigu Bargo- ja sosiáladepartemeanta árvvoštallat sosiálabálvaluslága mearrádusaid, dás maiddáái váldonjuolggadusa ekonomalaš doarjaga máksima birra.

Ovddasvástideaddji departemeanta: BSD

Doaibmabidju 29:

Árvvoštallat vuoruhit daid olbmuid geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuođain fáladettiin johtilis veahki ekonomalaš doarjagiin ja ráđđeaddimiin NAV:s

Beallalašgoddinlávdegoddi rávvii dokumeanttas NOU 2020: 17 ahte NAV-kantuvrrat berrejit vuoruhit lagas gaskavuođaid veahkaválldi gillájeddjiid go lea vuordináigi bálvalusain, ja ahte sidjiide berre fállujuvot johtilis veahkki ekonomalaš ráđđeaddimiin ja doarjagiin. Lávdegoddi celkkii man dehálaš dat lea ahte veahkaválldi gillájeaddjit geain lea vuoigatvuohta ekonomalaš veahkkái NAV:s, ožžot dan johtilit. Bargo- ja sosiáladepartemeanta galgá árvvoštallat rávvagiid ovtta Bargo- ja čálgodirektoráhtain.

Ovddasvástideaddji departemeanta: BSD

Doaibmabidju 30:

Čielggadit láhkarievdademiid ja árvvoštallat doaibmabijuid mat buoridit heahteguovddášfálaldaga kvalitehta

Heahteguovddášfálaldat lea váldo spesialiserejuvvon suodjalan- ja veahkkefálaldat veahkaválldi gillájeddjiide lagas gaskavuođain. Jagi 2020 orro 1668 rávesolbmo riikka 44 heahteguovddášis. Ássiid 62 proseanttas lei sisafárrejeaddjiduogáš ja ássiid gávccii proseanttas ledje albmát. Nordlandsforskning hábmii jagi 2019 visogova dan máhtus mii gielddaid heahteguovddášfálaldagas lea,³⁷ ja dat čájeha ahte heahteguovddášfálaldaga sisdoalus lea posiitiiva ovdáneapmi, muhto ahte ain leat muhtun hástalusat. Fálaldat dakkár erenoamáš rašis joavkkuide go veahkaválldi gillájeddjiide gárrenválttisvuođaiguin, psyhkalaš gillámušaiguin dahje doaibmavádjitvuođaiguin, lea váilevaš. Seammá guoská fálaldahkii daidda albmáide ja mánáide geat bohtet ovtta áhčiguin. Ollu mánáid mánáidgárde- dahje skuvlavázzin boatkana dan botta go sii orrot heahteguovddášis. Man muddui heahteguovddášláhka lea implementerejuvvon gielddain, molsašuddá, ja dárbu lea nannet ovtta barggu gaskal heahteguovddášiid ja gieldda bálvalusaid muđui, earret eará dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain. Maiddáái heaggadieđuid gieđahallamis leat headjuvuođat. Beallalašgoddinlávdegoddi evttoha čielggadusastis NOU 2020: 17 «Varslede drap?» mánja rávvaga heahteguovddášfálaldaga nannemii. Mánáid- ja bearašdepartemeanta áigu čielggadit rievdadusaid heahteguovddášlágas ja árvvoštallat nannet doaibmabijuid fálaldahkii.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MBD

Veahkki gávdnat orrunsaji manjá heahteguovddášorruma

³⁷ Bliksvær, T., Skogøy, B. E., Sloan, L., Bakar, N., Johnson, R. & Kosuta, M. (2019)

Olbmot geat orrot heahteguovddážiis, dahje eará gaskaboddasaš doaibmabijuin, adnojuvvojit leat orrunsaji haga, ja gielddas lea ovddasvástádus veahkehit olbmuid geat leat dakkár dilis. Stáhta lágida dasa ahte gielddat sáhttet fuolahit iežaset ovddasvástádusa Viessobánkku bokte mii váikkuha ekonomalaččat ja fágalaš ráđiiguin. Ođđa strategijja sosiála ássanpolitihkkii – Alle trenger et trygt hjem (2021-2024), almmuhuvvui juovlamánu 2020, ja das leat máŋga doaibmabiju mat galggašedje buoridit sin dili viessomárkanis geat lea leat váttis dilis. Dehálaš doaibmabidjun lea evttohus ođđa viessososiála láhkii mii čielggada gielddaid ovddasvástádusa viessososiála suorggis ja čavge ovddasvástádusa muhtun surggiin. Ođđa lágain lea gielddain, nu go odne ge, geatnegasvuohta addit oktagaslaččat heivehuvvon veahki sutnje gii lea váttis dilis viessomárkana ektui. Viessobánkku loanat ja doarjagat leat mielde eanedeamen viessofálaldagaid sidjiide geat leat váttis dilis viessomárkan ektui. Viessobánku, KS ja válljejuvvon gielddat leat álggahan digitaliserenbarggu mii galgá dahkat álkibun olbmuid johtilit oázžut gielddaásodaga mii lea heivehuvvon sin dárbbuide. Jagi 202 juolludii ráđđehus 30 miljon ruvnnu jahkásaččat golmma jagi ođđa čovdosiid ovddideapmái prošeavttas. Viessobánku lea, ovtta eará čálgodirektoráhtiguin, hábmen neahttasiiddu bagadusa várás viessososiála suorggis; veiviseren.no. Das bagaduvvo lávkis lávkái mo gielddat ja heahteguovddážit sáhttet veahkehit olbmuid buoremus lági mielde lávket heahteguovddážiis iežaset ásodahkii. Strategijjaáigodagas áigu ráđđehus ángiruššat erenoamážit sin ektui geain lea riska šaddat orrunsaji haga dahje geat leat orrunsaji haga, mánát ja nuorat, ja doaibmavádjit olbmot. Danne leat olbmot geat leat orrunsaji haga, earret eará olbmot heahteguovddážiis, vuoruhuvvon joavkun viessososiála ángiruššamii dás duohko.

Veahkki beassat bargui

Lagas gaskavuođaid veahkaválddi gillámis sáhttet leat stuorra váikkuhusat ohppui ja bargui. Ovdamearkka dihtii lea nissoniin geat leat gillán seksuála illastemiid mánnávuođas dahje veahkaválddi lagas gaskavuođain, guovtte geardde dan mađe riska šaddat bargonávccahisvuođaoaju geavaheaddjin, daid nissoniid ektui geat leat gillán eará duođalaš dáhpáhusaid. Oktavuohta bargui ja iežas dietnasii lea maid mielde dagaheamen ahte veahkaválddi gillájeaddji nissonat eai fárru ruovttoluotta veahkaválddi čađaheaddji lusa máŋgá heahteguovddášorruma. Vai sáhtta veahkehit veahkaválddi gillájeddjiid buoremus lági mielde, gáibiduvvo buorre ovttasdoaibman máŋga ásaheami gaskkas, main heahteguovddážit, dearvvasvuođalágádus ja NAV leat dehálepmosat.

Doaibmabidju 31:

Nannet TryggEst vai eanet gielddat ožžot oahpu ja máhtu dan bargui mii galgá almmustahttit ja fuomášit rašis ja gillájeaddji rávesolbmuid ja addit sidjiide veahki

TryggEst lea hábmejuvvon dan várás ahte galgá veahkehit riskavuloš rávesolbmuid. TryggEst galgá leat mielde eastadeamen, almmustahttimin ja gieđahallamin veahkaválddi ja illastemiid daid rávesolbmuid vuostá geat uhccán dahje eai oppanassiige nagot suodjalit iežaset. Vuogádat lea geahččaluvvon 10 gielddas/gávpotoasis áigodagas 2018-2020. Gielddat mat leat oassálastán, leat gaskamearálaččat almmustahttán ja gieđahallan guđa geardde rájes gávccii geardde rádjai eanet áššiid go ovdalgo gielddat válde atnui TryggEst. Mále lea servodatekonomalaččat gánnáhahtti, ja árvvoštallojuvvo ahte das lea stuorra mearkkašupmi veahkaválddi gillájeddjiid eanet sosiála luohtámuššii ja eanet dorvvolašvuhtii ja eallinkvalitehtii.

Ovddasvástideaddji departemeanta: KD

Doaibmabidju 32:

Hábmet rávvagiid kvalitehta ja sisdoalu várás Nok.-guovddážiid ja inseasta ja seksuála illastemiid guovddážiid (SMISO) fálddagas, dás maidái fálddagas mánáide

Dixi resursaguovddáš veagalváldimiid vuostá ja 23 SMISO- ja Nok.-guovddáša³⁸ addet ráđiid, doarjaga ja bagadusa olbmuid geat leat gillán seksuála illastemiid, ja sin oapmahaččaide. Guovddášat, main oktiibuot ledje 2870 geavaheaddji jagi 2019, leat lasáhussan almmolaš bálvalusaide. Daid ruhtadit stáhta, giella ja regionála doaimmaheaddjit, ovdamearkka dihtii regionála dearvvasvuodadoaimmahagat. 84 proseantta geavaheddjiin leat nissonat ja nieiddat. Ulbmiljoavkun leat válđoáššis rávesolbmot, muhto guovddážiin sáhtta maid leat fálddat illastemiid gilláeddjiide geat leat vuollel 18 jagi boarrásat. Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta lea ožžon bargamuššan hábmet dakkár rávvagiid guovddážiidda main galget leat čielgasat fágalaš ráđit/njuolgadusat fálddaga kvalitehta ja sisdoalu dáfus, ja eanet dásseárvosaš fálddat. NOVA jagi 2017 evalueren guovddážiin³⁹ lea dehálaš árvalus viidasat bargui guovddážiiguin.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MBD

Doaibmabidju 33:

Evalueret veahkaválde- ja illastanlinnjá (VO-linnjá) geavaheami ja beavttu manjá golmmajahkásaš prošeaktaáigodaga, dás maidái gaskavuoda eará telefonbálvalusaide

Eiseválddit leat mánnggaid jagiid addán doarjaga iešguđet veahkketelefovnaide veahkaváldegilláeddjiide, earret eará riikaviidosaš telefovndii inseastta ja seksuála illastemiid gilláeddjiide ja sin oapmahaččaide, alárbmatelefovndii mánáid ja nuoraid várás ja Rukses Ruossa telefovndii bággonáittosdili ja sohka bealrádjerihkkuma birra. Dasa lassin galget buot heahteguovddášfálddagat sáhttit addit ráđiid ja bagadusa telefovnnas. Ásahuvvon lea maidái veahkketelefovna veahkaválldi gillájeaddji vuorrasiid várás: «Vern for eldre – nasjonal kontaktelefon».

Veahkaválde- ja illastanlinnjá (VO-linnjá) rahppojuvvui golggothmánu 1. b. 2019 ja lea veahkkelinnjá sidjiide geat vásihit veahkaválldi dahje illastemiid lagas gaskavuodain. Bálvalus lea rabas birra jándora buot beivviid jagis ja dan doaimma heahteguovddáščállingoddi ja Oslo heahteguovddáš. Veahkkelinnjá lea maid oapmahaččaid ja veahkkeapparáhta bargiid várás. Jagi 2021 giđa ásahuvvui chatta telefonbálvalusa oktavuodas. VO-linnjá bargá ovtta neahttabáikkiin dinutvei.no mas lea visogovva buot lagas gaskavuodaid veahkaválldi gilláeddjiid veahkebálvalusain miehtá riikka.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

³⁸ Mánnga guovddáša inseastta ja seksuála illastemiid vuostá (SMISO) ja Searvevuotta seksuála illastemiid vuostá (FMSO) rievddadedje nama Nok. namman skábmamánu 2020.

³⁹ Smette, I., Stefansen, K. & Dullum, J. (2017).

Doaibmabidju 34:

Fuolahit siviilaservodaga systemáhtalaččat oažžut mielde bargui veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain dakko bokte ahte:

a) Váikkuhit dasa ahte mánát ja nuorat servet veahkaválddi ja illastemiid vuosttaldeapmái Departemeanttain ja direktoráhtain lea jeavddalaččat oktavuohta mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaiguin sihke fásta čoahkkimiin ja čoahkkimiin válljejuvvon fáttáid birra. Dainna lágiin sii ožžot dehálaš árvalusaid bargui mánáid ja nuoraid várás. Dehálaš lea fáttmástit dakkár joavkkuid mat fuolahit álgoálbmogiid ja minoritehtaid beroštusaid. Čoahkkimiidda main veahkaválddi ja illastemiid leat fáddán, galgá ášahuvvot bistevaš struktuvra. Gielddat ávžžuhuvvojit geavahit dakkár ášahuvvon struktuvrraid go nuoraidráđi ja ohppiidearvama barggus veahkaválddi ja illastemiid vuostá gielddain. Direktoráhta áigu dan čuovvulit stáhtahálddašeddiid ektui.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: BFD, ASD, HOD, JD, KD, GOD, KD

b) Ođasmahttit eiseválddiid ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ovttasbargoformula mandáhta ja čoahkkádusa bargui veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain Justiisa- ja gearggusvuoddepartemeanta lea ášahan ovttasbargoformula mii galgá leat mielde viidáseappot ovddideamen ja nannemin fágalaš fierpmádaga gaskal eiseválddiid, iešguđet fágabirrasiid ja organisašuvnnaid. Forum gieđahallá iešguđet fáttáid mat gusket bargui veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain ja dan jodiha Justiisa- ja gearggusvuoddepartemeantta stáhtačáli. Ráđđehus háliida ovttasbargoformula bokte movttiidahttit eaktodáhtolaš organisašuvnnaid čuovvulit Istanbulkonvenšuvnna. Geavaheaddjiorganisašuvnnat ja sámi organisašuvnnat galget bovdejuvvot searvat forumii.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

Doaibmabidju 35:

Guorahallat iešguđet doarjjaortnegiid veahkaváldesuorggis ja árvvoštallat eanet oktiordnema

Siviilaservodaga beroštupmi lea mearrideaddjin buori ja ollislaš bargui veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain. Doarjjaortnegat eaktodáhtolaš organisašuvnnaid várás ruhtadit mánaga doaibmabiju miehtá riikka ja leat mielde nannemin ovttasbarggu gaskal eaktodáhtolaš ja almmolaš suorggi. Dárbu lea árvvoštallat doarjjaortnetráhkanusa sihkarastin dihtii buori oktiordnema gaskal iešguđet ortnegiid.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: MBD, JGD, MD, KD

Dulkon áššiid veahkaválddi birra lagas gaskavuodain

Sáhtta leat erenoamáš lossat hállat veahkaválddi birra lagas gaskavuodain ja eará illastemiid birra dakkár gillii man ii hálldaš nu bures, ja mas dáidet váilut dehálaš doahpagat ja ivdnesojut. Veahkaválddi gillájeaddjit geain dárogiella ii leat eatnigiellan, dárbbasit mánagga dilis máhtolaš dulkka go sis lea oktavuohta veahkkeapparáhtain, politiijain ja riektelágádusain.

Gulahallan dulkka bokte sorjá earret eará luohtámušas dulkii. Ballu jávohisvuodageatnegasvuoda rihkkumis dihtto maiddá i áššiin veahkaválddi birra lagas gaskavuodain. Máhtolaš dulkkat dovdet bures jávohisvuodageatnegasvuoda ja bealátkeahtesvuoda njuolgadusaid, ja leat natiionala dulkaregistarii čáliheami bokte miehtan

čuovvut buori dulkonvieru njuolggadusaid. Danne leat dát dulkkat bures ráhkkanan ásahtit luohttámuša dákkár diliin. Máhtolaš dulkka geavaheapmi addá dulkageavaheddjiide oadjebasvuoda das ahte dulkkas leat duodáštuovvon giellagálggat ja ahte son lea dihtomielaš iežas ovddasvástádusas dulkan.

Stuorradiggi mearridii geassemánu 2021 lága almmolaš orgánaid ovddasvástádusa birra dulkka geavaheamis jna. (dulkaláhka).⁴⁰ Dál geavaha almmolaš suorgi dulkka menddo uhccán, gealbogáibádusat dulkkaide eai leat doarvái buorit, mis leat menddo uhccán máhtolaš dulkkat ja buriid dulkageavaheddjiid várás váilot buorit rutiinnat dulkka dingomii. Umáhtos dulkkaid viiddes geavaheapmi ja go bealátkeahtesvuoda ja jávohisvuodageatnegasvuoda njuolggadusat eai doahhtaluvvon doarvái bures, lea dagahan uhccán luohttámuša dulkkaid geavaheapmái almmolaš suorggis.

Váldomihttun ođđa dulkalágain lea čielggasmahttit almmolaš orgánaid ovddasvástádusa dulkka geavaheamis ja váikkuhit kvalitehtaodástussii dulkasuorggis. Earret eará geatnegahtta láhka almmolaš orgánaid geavahit dulkka. Viidáseappot geatnegahtta láhka geavahit máhtolaš dulkka go dulkka geavaheapmi dárbbášuvvo fuolahit riektesihkkarvuoda dahje addit dohkálaš veahki ja bálvalusa. Dulkkat mat galget doaimmahit bargamušaid politiija ja duopmostuoluid ovddas, galget bidjat ovdan dievasmahtti ja viiddiduvvon politiijaduođaštusa. Láhka bidjá maid gáibádusaid dulkii, nu go gáibádusa buori dulkonvirrui, bealátkeahtesvuhtii ja jávohisvuodageatnegasvuhtii. Buorre kvalitehta dulkomis beavttálmahtta almmolaš bálvalusaid ja vuolgga rivttes mearrádusaid, ja lokte luohttámuša dulkabálvalussii.

Doaimbaidju 36:

Hábmet dieđuid dan birra man dehálaš lea geavahit gelbbolaš dulkka ja gieldit geavaheames mánáid dulkan

Veahkkeapparáhta, politiija ja duopmostuolut fertejit bures dovdat gáibádusa geavahit máhtolaš dulkka ja gildosa geavahit mánáid dulkan. Danne galgá lágduvot diehtjuohkinkampánnja ságastallamiid birra erenoamáš riskavuloš minoritehtagielagiiguin main dulkon geavahuvvo, ja dan birra manne ferte geavahit máhtolaš dulkka ságastallamiin veahkaválldi birra lagas gaskavuodain. Diehtjuohkinkampánnja sáhtta maid leat minoritehtagielagiid várás ásahan dihtii luohttámuša máhtolaš dulkkaid gelbbolašvuhtii, ja masa gullá bealátkeahtesvuodta ja jávohisvuodageatnegasvuodta. Kampánnja galgá maid čalmmustahttit gildosa geavahit mánáid dulkan.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MD, MBD, DFD, JGD

Dulkka geavaheapmi dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas

Buhcciid- ja geavaheddjiidvuoigatvuođalága vuodul galgá buohcci oažžut daid dieđuid mat dárbbášuvvojit vai son oažžu áddejumi iežas dearvvašvuodadilis ja dearvvašvuodaveahki sisdoalus. Dieđut galget leat heivehuvvon vuostáiváldi oktagaslaš eavttuide, nu go ahká, rávisvuhtii, vásáhusaide ja kultur- ja gielladuogáži. Giellaeastagat gaskal dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa ja buohcci sáhttet rihkkut buohccisihkkarvuoda.

Dearvvašvuodadirektoráhta bagadusas dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa jođiheddjiid ja

⁴⁰ Prop. 156 L (2020-2021) Láhka almmolaš orgánaid ovddasvástádusa birra dulkka jna. geavaheamis (dulkaláhka)

bargiid vástesaš gulahallama birra dulkka bokte, lea dearvvašvuoda- ja fuolahusbargiin ovddasvástádus árvoštallat dulkadárbbu ja dingot dulkka čielggasmahttojuvvon. Das lea aiddostahttojuvvon ahte oapmahaččat eai galgga geavahuvvot máhtolaš dulkka sajis.

Jávohisvuodageatnegasvuoda vuollásaš dieđuid juogadeapmi hálddašanorgánaid gaskkas

Hálddašanláhkalávdegoddi, mii geigii čielggadusas njukčamánu 2019⁴¹, lea evttohan ahte jávohisvuodageatnegasvuoda vuollásaš dieđuid galgá dábálaččat sáhttit juogadit eará hálddašanorgánaid olbmui guin go dat dárbbasuvvo dakkár bargamušaid čađaheapmái mat leat biddjojuvvon sáddejeaddjiorgánii dahje vuostáiváldiorgánii, ja go juogadeapmi ii leat eahpegovttolaš su ektui geasa dieđut gusket. Dálá njuolggadusaid vuodul lea hábmejuvvomin vejolaš láhkavuoddu mii galgá viiddidit vejolašvuoda beassat juogadit dieđuid.

Doaibmabidju 37:

Fuolahit buori ja ođasmahttojuvvon máhttovuodu veahkaválddi birra lagas gaskavuodain dakko bokte ahte:

a) Álggahit ođđa dutkama duodaštuvvon máhttováilliid vuodul

Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta lea, ovttas eará guoskevaš direktoráhtaiguin, evttohan vuoruhemiid boahttevaš dutkamii mii galgá leat dehálaš vuoddu suorggi ođđa dutkama árvoštallamii.

Ovddasvástideaddji departemeantat: MBD, JGD, DFD, MD

b) Čađahit ođđa nátionála viidodatiskadeami veahkaválddi birra lagas oktavuodain ja veagalváldima birra dan dutkanprográmma oassin mii lea veahkaválddi birra lagas gaskavuodain

Buorre ja aiddolaš máhttu veahkaválddi ja illastemiid viidodaga birra lea dehálaš vuoddu eastadandoaibmajuid ovddideapmái ja veahkkefálaldaga hábmemii. Jagi 2014 nátionála viidodatiskadeapmi veahkaválddi birra lagas gaskavuodain ja veagalváldimiid birra lea dehálaš oassi dán máhttovuodus. Iskkadeapmi galgá čađahuvvot jeavddalaččat, boahte háve jagi 2021.

Ovddasvástideaddji departemeantat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

c) Čađahit ođđa servodatekonomalaš guorahallama dain goluin maid veahkaváldi lagas gaskavuodain dagaha

Lagas gaskavuodaid veahkaválddis leat stuorra servodatekonomalaš golut. Dárbu lea ođasmahttit jagi 2012 servodatekonomalaš guorahallama⁴² ja dainna lágiin čalmmustahttit buori eastadanbarggu mearkkašumi dán suorggis.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

⁴¹ NOU 2019: 5 «Ny forvaltningslov — Lov om saksbehandlingen i offentlig forvaltning (forvaltningsloven)».

⁴² Rasmussen, I., Strøm, S., Sverdrup, S. & Vennemo, H. (2012).

Doaibmabidju 38:

Hábmet dieđáhusa Stuorradiggái áŋgiruššama birra veahkaválddi ja illastemiid vuostá

Ráđđehus lea mearridan hábmet dieđáhusa Stuorradiggái veahkaválddi ja illastemiid birra. Dieđáhusa vuodđun galgá leat NOU 2020: 17 «Varslede drap?» (Beallalašgoddinlávdegotti čielggadus), ja NOU 2017: 12 «Svikt og svik» (Mánáidveahkaváldelávdegotti čielggadus) ja Stáhta mánáidviesu evalueren. Riikarevišuvnna raporta das mo eiseválddit leat áŋgiruššan veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain ja Eurohpárádi gozihanlávdegotti GREVIO raporta das mo Norga lea implementeren Istanbulkonvenšuvnna, leat maid guovddáš dokumeanttat dieđáhusbargui. Dasa lassin galgá dieđáhus vuhtiiváldit dutkama iešguđetlágan veahkaválddiid birra, earret eará veahkaválddi ja illastemiid birra sámi servodagain, minoritehta- ja majoritehtabirrasiin ja plánejuvvon čielggadusa nissondearvvašvuoda birra mas veahkaváldi ja illasteamiit sáhttet šaddat fáddán. Dieđáhus lea maid dan veahkaválddi ja illastemiid vuosttaldeaddji ceahkkálastinplána čuovvuleapmin mii loahppá jagi 2021.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

Doaibmabidju 39:

Nammadit sorjjasmeahttun nationála orgána mii galgá gozihit mo Norga implementere Istanbulkonvenšuvnna

Eurohpárádi konvenšuvdna nissoniidda čuohcci veahkaválddi ja lagas gaskavuodaid veahkaválddi eastadeami ja vuosttaldeami birra (Istanbulkonvenšuvdna) geatnegahtta áššebeliid nammadit nationála orgána mii goziha konvenšuvnna implementerema, gč. konvenšuvnna 10. artihkkala.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Beaktilis suodjaleapmi ja vejolaš ránggášteapmi

Mihttun beaktilis suodjaleami ja ránggášteami doaibmabijuin lea bidjat ovddasvástádusa lagas gaskavuođaid veahkaválddis veahkaválddi čađaheaddjái su rihkolaš daguid ovddas ja sihkkarastit veahkaválddi gillájeaddjái rievttálaš dorvvu ja suodjalusa.

Veahkaváldi lagas gaskavuođain sáhttá bahámus dilis mielddisbuktit sorbmema. Maŋimus 20 jagiid lea ángiruššan loktejuvvon sakka ja politiija lea ožžon mánnga váikkuhangaskaoami maiguin lea vejolaš fuolahit ja suodjalit gillájeaddji. Seammás lea ránggáštusáššebarggu kvalitehta buorránan politiija dutkkalmasloktema bokte. Dattetge lea hui dehálaš ahte politiija geavaha strukturerejuvvon ja vuogádatlaš vugiin daid váikkuhangaskaomiid ja suodjalandoaibmabijuid maid sii hálddašit. Beallalašgoddinlávdegotti čielggadus (NOU 2020: 17 «Varslede drap?») ja earret eará galledangildosa ja elektrovnnalaččat gozihuvvon oktavuođaváldingildosa (jorggu veahkaváldealárpmain) evalueren čájehit ahte eastadanvejolašvuođat eai leat doarvái bures geavahuvvon.

Jáhkkimis lea nu ahte viehka stuorra oassi veahkaválddiin lagas gaskavuođain ain eai almmustahttojuvvu ja dieđihuvvo politiijii. Lagas gaskavuohta veahkaválddi čađaheaddjái, sivalašvuođadovdu ja heahpat, váilevaš luohtámuš politiijii, giellahástalusat ja/dahje ballu das mii dáhpáhuvvá maŋŋá dieđiheami, leat eastagat mat cagget dieđiheami. Dehálaš lea ahte veahkaválddi gillájeaddji deaivvadeapmi politiijain lea nu dorvvolaš ja buorre vásáhus go vejolaš.

Vaikke vel leat ge čielga čujuhusat mat earret eará bohtet ovdan Riikaadvokáhta jahkásaš ulbmil- ja vuoruhanjohtučállošis, de leat hástalusat sihkkarastimiin buori kvalitehta politiija ránggáštusáššemeannudeapmái dán suorggis. Lagas gaskavuođaid veahkaválddeáššiid čoavdinproseanta lea vuollegaš ja dat lea uhcon maŋimus viđa jagi. Dasa lassin heaittihuvvojit ollu áššit ja dutkkalmasat váldet dávjá guhkes áiggi. Dan guorahallamis maid Riikaadvokáhta čađahii politiija jagi 2020 ránggáštusáššemeannudeamis, árvvoštallojuvvu dán suorggi dilli vuorjašuttin.

Stáhtaadvokáhtain lea ovddasvástádus ránggáštusáššemeannudeamis politiijabierriin. Fágajođihemiin ja váiddameannudemiin galget sii earret eará dárkkistit politiija dutkkalmasaid ja áššáskuhttinmearrádusaid kvalitehta. Fágajođiheami dehálaš doaibmabidju lea báikkálaš dárkkistus ja goziheapmi. Jagi 2016 čađahedje stáhtaadvokáhtat erenoamáš iskkademiid dutkkalmasaid birra áššiin mat guske veagalváldimii ja illastemiide lagas gaskavuođain. Stáhtaadvokáhtaid raporttat čujuhit buoridanvejolašvuođaide, namalassii earret eará árjjaleappot geavahit dutkkalmasplánaid dán áššiin ja buorebut sihkkarastit duodáštusaid dutkkalmasaid árramuttus. Spiehkastagat čuovvuluvvojit bagademiin, neavvumiin ja gealboloktendoaibmabijuiguin.

Máhttu ja gelbbolašvuohta veahkaválddi ja illastemiid birra lea hui dehálaš go áigumuš lea sáhttit eastadit ja suodjalit gillájeaddji. Politiijaođastusain leat čađahuvvon mánnga doaibmabiju mat loktejit fuomášumi buori dutkkalmasaide ja gealboloktemii.

Jorggu veahkaváldealárbma lea okta mánngga reaiddus maid politiija hálddaša daid olbmuid suodjaleapmái geat gillájit veahkaválddi lagas gaskavuođain. Áigumuššan lea loktet gillájeaddji sihkkarvuođa ja oadjebasvuođadovddu, ja sirdit dan noađi mii čuovvu veahkaválddi ja illastemiid, gillájeaddjis čađaheaddjái.

Stáhta mánáidviessu lea ásahuvvon buoridan dihtii vuollel 16 jahkásaš mánáid ja nuoraid

riektesihkkarvuođa ja áimmahuššama, ja daid rávesolbmuid riektesihkkarvuođa ja áimmahuššama geain leat doaibmavádjitvuođat, geat gillájit veahkaválddi ja seksuála illastemiid, áššiin mat leat váidojuvvon politiijii. Jagi 2015 rievdaduvvui ránggáštusproseassaláhka ja ođđa mearrádus dan birra mo mánáid ja eará erenoamáš riskavuđoš gillájeddiid ja vihtaniid gažademiid galgá lágidit, bođii fápmui. Njuolggadusat lágiduuvvon gažademiid birra lea váikkuhan stivret resurssaid áššiide mat gusket veahkaváldái ja illastemiide mánáid ja eará erenoamáš riskavuložiid vuostá, ja sihkkarastit doarvái vuoruheami dain áššiin. Áigemearit dutkkalmasaid čađaheapmái ránggáštusproseassalága § 239 vuodul vásihuvvojit dattetge politiija bealis nu bienalaččat ahte sáhttet dagahit dárbbasmeahttun resursageavaheami dutkkalmasaid árramuttus ja dagahit kvalitehta ovdii.

Ránggáštusriekteproseassain lea dehálaš norbmaásaheaddji čuozaheami ja dat sáhttet váikkuhit dasa ahte lagas gaskavuodaid veahkaválddi viidodat servodagas geahppána. Riidočoavdinráđiid lágidan čoahkkimat leat lasáhussan ránggáštusprosessii, muhto eai boađe dan sadjái. Go ášši sirdojuvvo riidočoavdinráđđái, de dat galgá álo dahkkojuvvot veahkaválddi gillájeaddji sávaldagaid ja dárbbuid vuodul.

Daid integritehtarihkunáššiid viidodat mat sáddejuvvot riidočoavdinráđđái, lea lassána maŋimus jagiid. Dat guoská maiddáid daidda ránggáštusdávástusaide mat čađahuvojedje jagi 2014: nuorairánggáštus, nuoraidčuovvuleapmi ja čuoovvuleapmi riidočoavdinráđis. Hui dehálaš lea ahte riidočoavdinráđiid soabaheddjiin/lágideddjiin ja bargiin lea dárbbaslaš fenomenamáhttu ja proseassaáddejumi mii dárbbasuvvo lágidit čoahkkimiid integritehtagáibideaddji áššiin. Oassin dutkanprográmmas veahkaválddi birra lagas gaskavuodain (2019-2024) galgá NOVA evalueret riidočoavdinráđiid geavaheami áššiin veahkaválddi birra lagas gaskavuodain.

Doaibmabidju 40:

Evalueret čujuhuseastaga geavaheami (koda 6 ja 7) ja čuoovvulit evaluerema guoskevaš doaibmabijuiguin

Čujuhuseastta lea dakkár doaibmabidju maid sáhtta čađahit suodjalan dihtii áittavuloš olbmuid. Kriposis lea ovddasvástádus dieđihit čujuhuseasttadárbbu rávesolbmuid ja sin mánáid várás álbmotregistarii. Mánáidsuodjalusbálvalusas lea ovddasvástádus dieđiheamis čujuhuseasttadárbbu dain áššiin maid Fylkkalávdegoddi lea mearridan čiegu čujuhusa mánáidsuodjaluslága § 4-19 nuppi lađđasa nuppi dadjosa vuodul.

Evaluerjeaddji galgá geahčadit čujuhuseasttageavaheami viidodaga, mii dáid áššiid dovdomearka lea ja mo politiija ja mánáidsuodjalusbálvalus organiserejit iežaset dán barggus. Evaluerjeaddji galgá maiddáid geahčadit daid árvoštallamiid mat leat vuodđun 6. ja 7. koda geavaheapmái, ja vejolaččat guđe eará suodjalandoaibmabijut mat čađahuvojit suodjalan dihtii áittavuložiid. Evaluerjeaddji galgá maid čuvgehit mo gillájeaddjit vásihit doaibmabiju ja makkár váikkuhusat dain leat sidjiide. Evaluerjeaddji galgá erenoamážit geahčadit iešguđet áittavuloš joavkkuid main lea čujuhuseastta; nuorat ja mánáid rávesolbmot, rávesolbmot geat fuolahit mánáid ja mánát ja nuorat geat leat mánáidsuodjalusa fuolahusas.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, MBD

Doaibmabidju 41:

Viidáseappot ovddidit oktavuodáváldingildosa geavaheami elektrovnnalaš gozihemiin (jorggu veahkaváldealárbma) dakko bokte ahte:

- a) Čuoovvulit jorggu veahkaváldealárbma evaluerema sihkkarastin dihtii eanet gelbbolašvuođa ja

geavaheami

Oktavuođaváldingielddusortnet elektrovnnalaš goziheamiin (jorggu veahkaváldealárpmain) bođii fápmui guovvamánu 1. b. 2013. Ortnet mearkkaša ahte áittačáđaheaddjis lea alárbma badjelis mii čuodjagoahtá go son lihkada gielddusavádaga siskabealde mas lea elektrovnnalaš «áidi». Jagi 2019/2020 evaluerii NOVA jorggu veahkaváldealárpma geavaheami.⁴³

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

- b) Čielggadit elektrovnnalaš goziheami (jorggu veahkaváldealárpma) ránggáštusprosesuála galledangielddusin

Vuostálasvuotán galledangildosii maid sáhtta mearridit eastadeami várás, de mearriduvvo jorggu veahkaváldealárbma vuoigatvuođamassimin ránggáštuslága § 57 vuodul. Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta árvvoštallá addit vejolašvuođa geavahit jorggu veahkaváldealárpma maiddá ránggáštusprosesuála galledangildosa oktavuođas. Dat dagašii álkibun geavahit jorggu veahkaváldealárpma suodjalandoaibmabidjun.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 42:

Gohččut duopmostuolu árvvoštallat dubmet oktavuođaváldingildosa elektrovnnalaš goziheamiin (jorggu veahkaváldealárpmain) beallalašveahkaváldeáššiin

Duopmostuoluin lea dál geatnegasvuohta árvvoštallat dubmet oktavuođagildosa elektrovnnalaš goziheamiin áššiin mat gusket mánáid illasteapmái, gč. ránggáštuslága § 282 nuppi lađđasa. Eanedan dihtii jorggu veahkaváldealárpma geavaheami, galgá duopmostuollu geatnegahttojuvvot árvvoštallat dubmet oktavuođaváldingildosa elektrovnnalaš goziheamiin buot áššiin mas mearriduvvo duopmu beallalašveahkaváldeáššiin geažil ránggáštuslága §§ 282 ja 283 vuodul.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 43:

Evalueret politiija riskaárvvoštallanreaiddu geavaheami ja vásáhusaid das

Politiiija riskaárvvoštallanreaiddu geavaheapmi lea hui mávssolaš geardduhuvvon duodalaš lagas gaskavuodaid veahkaváldeáššiin eastadeapmái ja hehttemii. Dat geavaheapmi veahkeha politiija čadahit rivttes suodjalandoaibmabidjuid ja buoridivččii gillájeaddji oadjebasvuođa. Jagi 2015 rájes lea politiija geavahan SARA (*Spousal Assault Risk Assessment Guide*) nammasaš reaiddu. Juohke politiijabiirres lea sierra SARA-oktiiordnejeaddji gii bargá ovtta guoskevaš servodatdoaimmaheddjiiguin, oktiiordne politiijabiirre eastadanbarggu vuostaldettiin illastemiid lagas gaskavuodain ja lea mielde politiijabiirre gealbudan- ja oahpahusbarggu illastemiid birra lagas gaskavuodain. Patriark nammasaš riskaárvvoštallanreaiddu geavahuvvo gudnái guoski veahkaváldeáššiin.

Márgga politiijabiirres lea riskaárvvoštallanreaiddu bures implementerejuvvon, muhto eará biirriin ain leat hástalusat. Dehálaš lea háhkat máhtu dan birra mii dat lea mii hehte riskaárvvoštallanreaidduid

⁴³ Dullum, J. V. (2020).

beaktilis geavaheami.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 44:

Čuovvulit Stáhta mánáidviesuid evaluerema guoskevaš doaibmabijuiguin

Politijadirektoráhta bargamuša vuođu lea NOVA evalueremin Stáhta mánáidviesuid. Evalueren galgá leat válmmas jagi 2021. Evaluerema váldoulbmil lea guorahallat ollašuhtá go Stáhta mánáidviessu servodatbargamušas ulbmillaččat ja lea go máná buoremusa vuhtiiváldin fuolahuvvon. Evalueren galgá addit máhtolašvuođa dálá mánáidviesu birra ja visogova mánáidviesuid doaimmas. Evalueren galgá addit rávvagiid mánáidviesuid viidásat ovddideapmái. Evalueren galgá maid árvvoštallat mo ránggáštusrievttálaš bargamušaid ja veahkeheami/čuovvuleami gaskasaš dássedeaddu fuolahuvvo mánáidviesuin.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, MBD, DFD

Doaibmabidju 45:

Ođasmahttit Stáhta mánáidviesuid oktasaš njuolggadusaid

Stáhta mánáidviesuid oktasaš njuolggadusat ledje válbmasat jagi 2016. Mánaga dain čuolbmačilgehusain mat galge mielde njuolggadusaide, ledje nu mohkkái ahte áiggi vuhtiiváldima geažil mearriduvvui ahte dat eai galgan váldojuvvot mielde dalle. Danne galget njuolggadusat ođasmahttojuvvot ja dálááigái heivehuvvot.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, MBD, DFD

Doaibmabidju 46:

Guorahallat ja muddet mánáid ja eará erenoamáš rašis joavkkuid heivehuvvon gažademiid vástesaš njuolggadusaid

Hui dehálaš lea ahte njuolggadusat heivehuvvon gažademiid birra vásihuvvojit bures heivehuvvon daidda rámmaide maid siskkabealde dutkit, spesiálagažadeaddjit, áššáškuhttinjuristtat ja suorggi eará doaimmaheaddjit barget. Danne áigu Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta árvvoštallat muhtun heivehemiid njuolggadusain. Láhkvuođđu mánáid viežžamii heivehuvvon gažademiide ja buhtadusláhkaásahus mieđušteddjiide galgá maid árvvoštallojuvvot.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 47:

Ođasmahttit Riikaadvokáhta johtučállosa bearašveahkaválddi birra

Oassin sihkkarastimis buori kvalitehta ránggáštusáššemeannudeapmái hábmi Riikaadvokáhta jagi 2008 sierra johtučállosa bearašveahkaválddi birra (3/2008). Njuolggadusat válddahit politijja ja áššáškuhttineiseválddi gieđahallama áššiid bearašveahkaválddi birra, olles ránggáštusáššeprošeassas.

Dárbu lea ođasmahttit gustovaš johtučállosa.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 48:

Hábmet kurssa integritehtarihkolaš áššiin riidočoavdinráđiid bargiide ja soabaheddjiide ja nannet riidočoavdinráđiid ráđđeaddiid bagadangelbbolašvuoda

Riidočoavdinráđiid čállingoddi áigu hábmet sierra kursafálaldaga das mo gieđahallat áššiid mat gusket veahkaváldái ja eará integritehtarihkkumiidda. Kurssa addá oassálastiide fenomenamáhtu ja gálggaid das mo gieđahallat dákkár áššiid. Dasa lassin galgá kurssa nannet áššebeliid áimmahuššama ja čuoččáldahtti proseassaid rolla áššiin mat gusket veahkaváldái ja eará integritehtarihkkumiidda. Heivehuvvon čoahkkimat gaskal áššebeliid galget leat eaktodáhtolaččat, vuđolaččat ráhkkanahattojuvvon ja čađahuvvot dakkár vugiin mii fuolaha áššebeliid dárbbuid.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 49:

Viidáseappot ovddidit njuolggadusaid dasa mo gieđahallat integritehtarihkolaš áššiid masa maiddá gullá fuolahit máná dárbbuid

Sihkkarastin dihtii ahte integritehtarihkolaš áššit mat bohtet riidočoavdinráđiide, gieđahallojuvvojit bures ja dásseárvosaččat miehtá riikka, ja galget viidáseappot hábmejuvvot njuolggadusat dasa mo árvoštallat áššiid ja áššebeliid dohkálašvuoda, oktavuodaásaheami gillájeddjiin ja áššejođu oppalaččat. Njuolggadusain galget leat dieđut mat erenoamážit válddahit mánáid dárbbuid fuolaheami.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 50:

Fuolahit ahte gillájeaddji oažžu dieđu čuoččáldahtti proseassa birra iešguđet dásiin ránggáštusáššemeannudeamis

Riidočoavdinráđiid čállingoddi galgá hábmet diehtajuohkinávdnasiid gillájeaddji várás čuoččáldahtti proseassa birra. Ávdnasat galget juogaduvvot rihkolašvuodagillájeddjiid doarjjaguovddážiid, veahkkeadvokáhtaid, duopmostuoluid, politiija- ja áššáskuhtineiseválddiid, heahteguovddážiid, dearvvašvuodálágádusa ja eará ovttasbargoguimmiid bokte. Dat galgá láhčit dilálašvuodaid dasa ahte fálaldat heivehuvvon gulahallama birra juksá gillájeaddjai árrat ránggáštusáššemeannudeamis.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 51:

Evalueret rihkolašvuodagillájeddjiid doarjjaguovddážiid

Integritehtarihkolašvuoda, nu go lagas gaskavuodaid veahkaválddalašvuoda, gillájeaddjit sáhttet dárbbasit veahki olles ránggáštusáššis. Vai lea vejolaš addit dárbbaslaš doarjaga, čuovvuleami ja dieđuid ášahuvvojedje jagi 2017 12 doarjjaguovddáža rihkolašvuoda gillájeddjiid várás, okta juohke politiijabiirii. Guovddážiid ásaheapmi politiiji dagaha ahte gillájeaddjit ožžot johtileappot veahki dakkár olbmuin geat bures dovdet sin ášši. Fálaldaga viidásat ovddideami oassin galgá čađahuvvot evalueren, mas erenoamážit geavaheddjiid vásáhusat galget oažžut fuomášumi.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 52:

Fuolahit ahte Prosjekt November/RISK nammasaš prošeavtta vásáhusat ja bohtosat geavahuvvojit ávkin ovttasbarggus gaskal politiija ja gieldda riikka eará ge osiin

Vai veahkaváldi lagas gaskavuodain galgá nohkat, de gáibiduvvo lagas čatnaseapmi gaskal politiija suodjalandoaibmabijuid, geavatlaš veahki ja psykososiála čuovvuleami. Ovdalis gohčoduvvon Prosjekt November, dál RISK, Oslo politiijabiirres lea hábmen bargovuogi mii áimmahuššá sihke gillájeddjiid ja čađaheddjiid ja mii lea nannen eastadeaddji veahkaváldebarggu.

Ovddasvástideaddji departemeantat: JGD, BSD, MBD, DFD

Doaibmabidju 53:

Geavahit politiijaráđi árijjalaččat ovddidan dihtii viidáseappot eastadanbarggu veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain

Politiijaráđi lea politiija ja gieldda gaskasaš bajimus strategalaš ovttasbargoorgána. Politiija lea geatnegahttojuvvon fállat politiijaráđdeovttasbarggu buot riikka gielddaiguin. Politiija galgá váldit álgaga bidjat veahkaválldi lagas gaskavuodain buot politiijaráđiin áššelistui, ja dan mihtuin galgá viidásat ovddiduvvot báikkálaš eastadanbargu veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain. Doaimmaheaddjit berrejit geavahit politiijaráđiid árijjalaččat lonohallan dihtii dakkár máhtu mii sihkkarastá buori mearridanvuodu dakkár doaibmabijuid čađaheapmái main oktiibuot lea eastadeaddji beaktu.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

ÁNGIRUŠŠANSUORGI 4:

Buorebut eastadit ja vuosttaldit veahkaválddi ja illastemiid sámi servodagain

Sámediggepresideanta Aili Keskitalo:

«Nu guhká go veahkaváldi čađahuvvo sámi nissoniid vuostá, de lea dat ovttaskas olbmuid vuoigatvuođaid rihkkun ja sin ovdánnavejolašvuođaid rihkkun. Nu guhká go veahkaváldi čađahuvvo albmáid dahje nissoniid vuostá, de dat heađušta sámi servodaga ja eallinvuogi ovdáneami. Mii eat moktege sáhte dan dohkkehit (2018).»

Sámediggi ja sámi organisašuvnnat leat maŋimus jagiid bidjan áššelistui dakkár fáttáid go veahkaválddi lagas gaskavuodain, seksuála illastemiid, vaššás rihkolašvuođa, doaibmavádjigiid eallindili ja seksuála unnitloguid dili sámi servodagain. Almmustahattojuvvon leat duođalaš áššit veahkaválddi ja illastemiid birra sámi guovlluin, ja mánga sápmelačča leat ieža muitalan veahkaválddi vásáhusaid birra ja gáibidan rabasvuođa dán fáttá birra. Lassáneaddji rámi geažil iežaset sápmelaš identitehta ektui lea dahkan álkibun hállat tabufáttáid birra. Sámi servodagas lea šaddan dakkár áddejupmi ahte veahkaváldi ja illastemiid leat olmmošvuoigatvuođalaš hástalus mainna lea dárbu juoidá dahkat.

Riikkaidgaskasaččat ge lea leamaš beroštupmi veahkaválddis ja illastemiin sámi servodagain, ja mánga ON-lávdegotti leat gohččon Norgga hábmēt sierra doaibmabijuid vuosttaldan dihtii dan veahkaválddi.⁴⁴

Ráđđehus bargá sihkkarastin dihtii buriid eastadeaddji doaibmabijuid ja dásseárvosaš veahkkebálvalusaid buohkaide geat gillájit veahkaválddi ja illastemiid, beroškeahhtá gii olmmoš lea ja gos olmmoš orru. Sámediggi lea váldán ovdan erenoamáš doaibmabijuid dárbbu eastadan dihtii ja vuosttaldan dihtii veahkaválddi ja illastemiid sámi servodagain. Politii ja veahkkeapparáhta váilevaš gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras dagaha erenoamáš hástalusaid. Sihkkarastin dihtii dásseárvosaš veahkkefálaldagaid lea dárbu ásaht sámi giella- ja kulturgealbba buot surggiide ja dásiide, dálá doaibmi veahkkefálaldahkii. Veahkaváldi ja illastemiid lea dakkár hástalus maid sámi servodat ja Norgga eiseválddit fertejit čoavdit ovttasráđiid.

⁴⁴ UN Committee against Torture (2018), UN Human Rights Committee (2018), UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2017) og UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (2019).

Sámi servodagat

Sámi árbevirolaš ássanguovlu, Sápmi, fáttmasta eanaguovlluid Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas. Norggas dat guovlu álgá Ruoššarájá rájes davvin ja ollá Hedmárkui lullin. Odne hállojuvvojit váldoáššis golbma sámegiela Norggas: davvisámegiella, julevsámegiella ja lullisámegiella.

Álgoálbmogin sámiin leat sierra vuoigatvuodát. Vuodđolága § 108 válddaha dan erenoamáš giella- ja kultursuodjalusa mii sámiin lea, ja geatnegahtta stáhta «láhčit diliid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima». Vuodđolága § 108 vuodđun lea earret eará ON konvenšuvnna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra artihkal 27, mii suodjala unnitloguid vuoigatvuoda geavahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Dáin geatnegasvuodain leat maid čuovvumušat stáhta bargui eastadit ja vuosttaldit veahkaválddi ja illastemiid sámi servodagain.

Sosioekonomalaččat sierranit sámit máilmmi eará álgoálbmogiin. Sámi álbmogis leat seamma vuoigatvuodát ja sii ožžot seamma čálgostáhta bálvalusaid go Norgga álbmot muđui. Ovttaárvosaš bálvalusat eaktudit ahte sámiid deaivvadit bálvalusfállit geain lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta.

Muhtun ovdánanmearkkat čájehit ahte leat sierralágan hástalusat Sámis. Dađistaga eanet sámit, erenoamážit nissonat ja nuorat, válljejit fárret eret unna sámi boaittobeale gielddažiin gávpogiidda. Dat lea dakkár ovdánanmearka mii ii sierran nu ollu dábálaš ovdáneamis Norggas. Sámiid fárren gávpogiidda sáhtta dattetge dagahit hástalusaid gávpotgielddaide, main lea ovddasvástádus láhčit dilálašvuodaid dakkár bálvalusfálaldahkii mii vuhtii váldá sin sámi gielalaš ja kultuvrralaš duogáža. Vierru fárret doaresbeliin šaddá boahttevaš jagiid dagahit váttisvuodaid smávva sámi báikkálaš servodagaide ge. Gilvu fidnet gelbbolaš bargiid, ja erenoamážit fágabargiid sámi giella- ja kulturgelbbolašvuodain, sáhtta šaddat hástalusson.

Veahkaváldi ja illasteamit sámi servodagain

Saminor II-iskkadeapmi mii čađahuvvui gaskal 2012 ja 2014, čájeha eanet veahkaváldegillájeddjiid logu sámiid gaskkas go earáid gaskkas seamma geográfalaš guovllus. Dat guoská erenoamážit sámi nissoniidda. Logut geažidit ahte go don leat sápmelaš, de dat lea riskafáktor vejolaš veahkaválddi gillámii. Mii eat doarvái dieđe manne lea nu ollu veahkaváldegillán, muhto dutkamat čujuhit muhtun fáktoriidda mat sáhttet leat mielde dasa váikkuhit.

Okta sivain masa čujuhuvvo, lea dáruiduhttinpolitihkka maid sámi álbmot gillái 1800-logu gaskamuttu rájes ja vel guhká soađi maŋŋá. Norgga našuvdnahuksenprošeavtta oassin lei dan áiggi almmolaš politihkka assimileret sámiid, mii mearkkašii sámiid kulturdovdomearkkaid ja gielaid sadjái váikkuhit eanetlogu giela ja kulturdovddaldagaid.⁴⁵

Dutkamat čájehit ahte álgoálbmogiid koloniseren sáhtta dagahit oktasaš traumaid mat čuhcet oktagasaide máŋga buolvva, ja addet heajos dearvvašvuoda, gárrenávnnaváttisvuodaid ja geafivuoda. Dakkár traumat sáhttet leat leamaš mielde váikkuheamen ollu veahkaváldái, sámiid ge gaskkas.⁴⁶

Dáruiduhttinpolitihka čuovvumušat čuhcet ain sámiide ja sámi servodagaide. Sámit vásihit ollu dávjjibut vaššás dadjamiid, juohkebearasismma ja givssideami go eanetlohkoálbmot.⁴⁷ Vealaheami ja

⁴⁵ Øverli, T. Bergman, S. & Finstad, A.-K. (2017), Hansen, K. L. (2012) ja NAČ 2016: 18 «Váibmogiella».

⁴⁶ Eriksen, A. M. A. (2019).

⁴⁷ Hansen, K. L. & Skaar, S. W. (2021).

ovdagáttuid gillán iežas sápmelašvuoda geažil sáhtta leat sihke balddihahtti ja badjelgeahčči. Dat sáhtta maid váikkuhit ballui, lossamielalašvuhtii, rumašlaš dávdamearkkaide, iežas fuonášeamái, nagirhisvuhtii, fuomášumi čohkkema váttisvuodaide ja iešsorbmenjurdagiidda. Dattege lea uhccán dutkan čađahuvvon das makkár oktavuohta lea gaskal čearddalaš vealaheami vásáhusa ja veahkaválddi sámi servodagain.

Dáruiduhttinpolitihkka sáhtta maid leat leamaš mielde váikkuheamen dasa ahte ollu sámiin lea uhccán luohttámuš stuorraservodahkii ja almmolaš bálvalusaide, ja veahkaváldi ja illasteapmi fáttáid jávohisvuhtii ja tabui. Ollugat vásihit ravddaldahttima ja fámohtisvuoda go sis lea dahkamuš almmolaš bálvalusain. Dakkár vásáhusat sáhttet leat mielde hedjonahttimin sin vuollegis luohttámuša bálvalusaide, ja dat sáhtta maidáid váikkuhit dasa ahte ollu sámit eai dieđit veahkaválddi ja illastemiid birra politiijii dahje veahkkeapparáhtii.⁴⁸ Sámiid gaskkas lea leamaš dábbalaš áddejupmi ahte veahkaváldičuolmmaid lea buoremus čoavdit siskkáldasat, ii ge seaguhit daidda politiija ja veahkkeapparáhta. Seammás čájeha politiija jagi 2017 raporta illastanáššiid birra Divttasvuonas ahte politiija ja veahkkeapparáhta váilevaš ádden ja dáhttu váldit váttisvuodaide duođas sáhtta leat leamaš mielde váikkuheamen dasa ahte veahkaváldi lea sáhttan joatkašuvvat.⁴⁹

Árbevirolaččat sogas lea leamaš – ja lea ain ge – stuorra mearkkašupmi ollu sámiide. Stuorrabearaš addá oktasaš buriid ja oktasaš geatnegasvuodaide⁵⁰, muhto gaskavuohta sohki sáhtta maid leat mielde váttasmahttimin rabasvuoda veahkaválddi ja seksuála illastemiid hárrái. Vaikke vel sogá mearkkašupmi lea nuppastuvvamin mángga báikkis, de lea sohka ain dehálaš sosiála stáhtusii ja sosiála rollaide sámi servodagain.⁵¹ Muitaleapmi veahkaválddi ja illastemiid birra sáhtta váikkuhit sohka- ja bearašgaskavuođaide. Muitaleamis sáhttet maid leat geavatlaš čuovvumušat jus bearaš ja sohka barget ovtta bargamušaguin ja sorjájit guhtet guimmiideaset bargonávccain.

Ollu gillájeaddjit vásihit ollu heahpada veahkaválddi ja illastemiid oktavuođas. Ballu stigmatiseremis sámi albmoga ja erenoamážit sámi albmá, sáhtta maid váikkuhit dasa ahte gillájeaddjit orrot jávohaga veahkaválddi ja illastemiid birra. Dasto sáhtta nana ja ovddasvástideaddji nissona dahje albmá ovdagovva doaibmat hehttehussan ohcat veahki.⁵² Illastit albmá lea sámi servodagain adnojuvvon hui tabun, ja headuštusat ohcat veahki illastemiid oktavuođas, sáhttet leat vel stuorábut sámi gánddaide ja albmáide go sámi nieiddaide ja nissoniidda.⁵³

Nanus leat ja gierdat buot ovdagovvan

Árbevirolaččat lea sámi nissoniidda ja albmáide leamaš ovdagovvan leat nana olmmožin. Nátionála máhttoovuoddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) nammasaš máhttoovuoddáša dutkamis veahkaválddi birra lagas gaskavuođain sámi servodagain oassálastit deattuhit ahte ieš birget ovddimustá ii ge beroštit earáin, adnojuvvo dehálažžan sámi kultuvrras. Vurdojuvvo ahte erenoamážit sámi nissonat galget ovdagova mielde leat nannosat, gillát ollu eai ge čájehit headjuvuoda. Sámi albmá ovdagova mielde ge leat vuordámušat ahte albmát galget leat gievrrat ja hálldašit hástalusaid. Albma sápmelaš mearkkaša ahte olmmoš

⁴⁸ Øverli, I. T., Bergman S. & Finstad, A-K (2017).

⁴⁹ Nordlánda politiijabiire (2017).

⁵⁰ Eriksen, A. M.A (2020).

⁵¹ Øverli, I. T., Bergman, S. H. & Finstad, A. K. (2017).

⁵² Øverli, I. T., Bergman, S. H., & Finstad, A. K. (2017).

⁵³ Øverli, I. T., Bergman, S. H., & Finstad, A. K. (2017).

galgá leat gievra ja gierdat buot.⁵⁴

Lestadialaš osku lea bisson nana oassin davvinorgalaš girkoeallimis.⁵⁵ Lihkadus bohciidii sámi oktavuođas ja lea doaibman sámi identitehta nanosmahtti fáktorin.⁵⁶ Lestadialaš osku ja sámi árbevierut leat mearkkašahhti latnjalašgaid, nu go ovdamearkka dihtii soha nana mearkkašupmi, siskkáldas oktavuohta ja oskkáldasvuohta, ja árbevierru čorget áššiid siskkáldasat.⁵⁷ Nasionála máhttooguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) čujuha iežas raporttas veahkaválddi birra lagas gaskavuodain sámi servodagain dasa ahte muhtun vierut ja eallinnjuolggadusat lestadialaš oskkus sáhttet nanosmahttit hehttehusaid ohcat veahki. Lagas gaskavuodat searvegottis, sárdnealbmáid fápmu miellahtuid badjel ja hui garra árvoortnetstruktuvra oavvilduvvojit leat sivan dasa ahte veahkaváldi ja illasteamiit dollojuvvojit čihkosis. Seammás čujuhuvvo dasa ahte lestadialaš oskusearvi lea mieđiheamen stuorát rabasvuhtii seksuála illastemiid hárrái.⁵⁸

Mánge doaimmaheaddji leat árvalan ahte noidošeapmi ferte adnojuvot muhtunlágan psyhkalaš veahkaváldin. Noidošeapmi sáhtta geavahuvvot bidjat bahás bijagiid, dahje dagahit lihkohisvuođaid, muhto maidái olbmuid buoridit dahje čoavdit riidduid. Noidošeapmái jáhkkin sáhtta maid mearkkašit ahte olmmoš jáhkka ahte psyhkalaš gillámuš lea juoga maid dutnje earát geat eai sáva dutnje buori, leat dagahan, ja leat maid árbevierut jáhkkit ahte gávdno buhtástus- dahje buorádusvejolašvuohta jus olmmoš lea noidošuvvon. Noidošeapmi lea tabuvuloš fáddá, ja eai leat gallis geat háliidit njuolga muitalit ahte sii jáhkket noaidumii. Veahkaválddi ja illastemiid oktavuođas sáhtta noidošeapmi dahje noaiduma áitin geavahuvvot sihke baldin dihtii veahkaválddi gillájeaddji dahkat nu mo veahkaválddi čađaheaddji háliida ja baldit gillájeaddji muitaleames illastemiid birra geasa ge.

Uhccán máhttu lea oktavuođa birra gaskal gárrendili ja veahkaválddi sámi birrasiin, muhto siva lea gáddit ahte leat sullii seammalágan oktavuođat sámi servodagain go álbmogis muđui, mas gárrendilli lea veahkaválddi ja illastemiid čađaheami riskafáktoriin okta. Dattetge čájehit dutkamat ahte alkohola ja eará gárrenávdnasiid geavaheapmi ii leat nu stuoris sámiid gaskkas go álbmogis muđui.⁵⁹

Sámi vuodđoealáhusat vásihit lasi deattu stuorraservodagas ja hástalusaid ealáhusain, mat fas sáhttet dagahit lassáneaddji huššii ja buohcuvuhtii. Dutkamis mii diehtit ahte go hušša, ekonomalaš váttisvuođat ja dearvvasvuodáhástalusat lassánit, de lassána veahkaválddi riska bearrašis.

Ángiruššan veahkaválddi ja illastemiid vuostá sámi servodagain

Norgga eiseválddit leat álggahan mánge doaibmabiju maiguin mihttu lea nannet barggu veahkaválddi ja illastemiid vuostá sámi servodagain. Doaibmabijuide gullet earret eará erenoamáš ruđaid juolludeapmi Divttasvuona illastanáššiid čuovvuleapmái Jasska/Trygg nammasaš prošeavttain, dutkan

⁵⁴ Nystad, I. M. K. (2003).

⁵⁵ Lestadianisma lea luhterlaš girkolaš morránanlihkadus maid ruottelaš báhppa Lars Levi Læstadius álggahii 1800-logu gaskkamuttus. Lihkadus leavai Davvi-Norgii ja Supmii ja lea hágganan mánge suorgái.

⁵⁶ Norbakken, E. (2012).

⁵⁷ Norbakken, E. (2012).

⁵⁸ Øverli, I. T., Bergman, S. H., & Finstad, A. K. (2017).

⁵⁹ Spein, A. R., Steen, R. ja Hoxmark, E. (2012).

veahkaválddi birra lagas gaskavuodain sámi servodagain, ruhtajuolludeapmi eastadeaddji doaibmabijuide ja veahkkefálaldagaid heiveheapmái nu go heahteguovddášfálaldagaid, mánáidviesuid ja Molssaeaktu veahkaváldái.

Vásáhusat prošeavttas Jasska/Trygg

Manjágo 11 olbmo Divttasvuonas jagi 2016 muitaledje seksuála illastemiid birra VG:s, álggii Nordlándda politiijabiire viidát dutkat daid áššiid. Politiijabiirre visogovva skábmamánu 2017 čájehii, ahte ledje álggahan 161 ránggáštusášši. 82 olbmos 4 jagi agi rájes 75 jagi ahkái lei gillájeaddjistáhtus. Ollu áššit ledje dáhpáhuvván jo mealgat áigá ja ledje boarásmuvvan, muhto mánngga áššis mearriduvvui áššáškuhttin.

Gielda- ja ođasmahttindepartemeantta ruđaiguin álggahuvvui čuovvulanprošeakta Divttasvuonas áigodagas 2017-2019. Prošeavttas Jasska/Trygg ledje vihtta oasseprošeavtta mat fáttmastedje sihke illastanáššiid ja gieđahallama ja eastadandoaibmabijuid. Doaibmabijuiiguin mihttu lei maid hukset luohttámuša gaskal sámi álbmoga ja almmolaš eiseválddiid.

Nordlándda fylkkamánni oktiordnii prošeavtta, ja ásahuvvui stivrenjoavku mas ledje mielde Divttasvuona suohkan ja Hápmira suohkan, Árran – julevsáme guovdásj ja Nordlándda politiijabiire. Prošeakta barggai ovttas mánnggain regionála ja nationála eiseválddiin ja gealboguovddážiin.⁶⁰

Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta attii jagi 2020 lohpadusa juolludit ain eambbo ruđaid Hápmira suohkanii ja Narviikka suohkanii, dainna váldodeattastemiin ahte Jasska/Trygg bohtosat galge implementerejuvvot suohkaniin. Ruđat galget geavahuvvot nannen dihtii gelbbolašvuoda veahkaválddi ja illastemiid almmustahttima, nannen dihtii oahpahusa, nannen dihtii luohttámušhuksema ja Jasska/Trygg vásáhusaid gaskkusteamii eará suohkaniidda, ja vel hábmet ollislaš bajásšaddanplána suohkaniin. Ruđat leat maid lohpiduvvon Árranii – julevsáme guovddáži joatkkihit doaibmabijuid mat čatnasit kultuvrii ja luohttámuššii.

Sámediggi fas bargá bisánkeahtá dan ovdii ahte miellaguoddu galggašii nuppástuvvat sámi servodagas loktedettiinis veahkaválddi ja illastemiid fáddán fágabeivviid oktavuodas ja seminárain Sámis. Mihttu lea lasihit dihtomielalašvuoda ja máhtu veahkaválddi ja illastemiid birra bálvalusain ja álbmogis oppalaččat. Gielalaččat ja kultuvrralaččat heivehuvvon oahpponeavvut dárbbášuvvojit go áigumuš lea čađahit eastadanbarggu sámi mánáid ja nuoraid gaskkas. Vuoruhettiinis sámi oahpponeavvuid ovddideami veahkaválddi ja illastemiid birra, de lea Sámediggi mielde buorideamen máhtu mánáidgárrdis ja skuvllas.

Barggu eastadan ja vuosttaldan dihtii veahkaválddi sámi servodagain lea dárbu geahččat dábálaš barggu oktavuodas veahkaválddi ja illastemiid vuostá, muhto maiddá dálá doaibmi álgagiid ektui ovddidan dihtii sámi giela ja kultuvrra ja barggu ektui muđui mii galgá váikkuhit dasa ahte Norgga eiseválddiid ja sámi álbmoga lotnolas luohttámuš nanosmuvvá.

Jagi 2018 nammadii Stuorradiggi duohtavuoda ja soabahankommišuvnna mii galgá čađahit historijálaš kártema mii válddahallá Norgga eiseválddiid politihka ja doaimmaid sámiid ja

⁶⁰ Loga eanet Jasska/Trygg ja dan vásáhusaid birra dás: Ovttas oadjebas ja buori bajásšaddanbirrasa várás | Nordlándda stáhtahálddašeaddji (fylkesmannen.no).

kvenaid/dážasuopmelaččaid ektui⁶¹ sihke báikkálaččat, guvllolaččat ja riikkalaččat. Kommišuvdna galgá váikkuhit veahkkin ođđa máhttui dáruiduhttinpolitihka čuovvumušaid birra, ja sin bargu galgá addit dehálaš máhtu mii maddái sáhtta veahkehit áddet ja eastadit veahkaválddi ja illastemiid sámi servodagain. Kommišuvdna galgá geiget iežas evttohusa čakčamánu 1. beaivvi 2022.

Sámi giellalávdegotti čielggadusas NAČ 2016: 18 «Váibmogiella»⁶² ge lea mearkkašupmi bargui veahkaválddi ja illastemiid vuostá sámi servodagain. Lávdegoddi lea geahčadan lágaid, doaibmabijuid ja ortnegiid mat leat lullisámegiela, julevsámegiela ja davvisámegiela várás Norggas, ja lea evttohan doaibmabijuid sihkkarastin dihtii doaibmi ja dásseárvosaš almmolaš bálvalusaid sámegillii. Čielggadus čájeha ahte dárbbášuvvojit eanet bargit geain lea sámegielaš gelbbolašvuohta, almmolaš bálvalusaid fállamis. Go dakkár fágaoibmot geain lea sámegielaš gealbu váilot, de lea dárbu eambo heivehit bálvalusaid lassebálvalusaiguin nu go gáiddusoahpahusain skuvllas, gáidduskonsultašuvnnaiguin dearvvašvuođa- ja fuolahussuorggis, dulkomiin ja jorgalemiin. Čielggadus lea leamaš gulaskuddamis. Departemeanttat árvvoštallet evttohusaid «Váibmogiella» nammasaš čielggadusas ovtta Sámedikkiin. Giela- ja ođasmahttindepartemeanta lea bargamin láhkaárvalusain sámelága giellanjuolggadusaid nuppástuhttimiid birra. Sámediggi galgá konsulterevuvot evttohusaid birra.

Nannejuvvon ángiruššan

Leat erenoamážit muhtun suorggit mat gáibidit nannejuvvon ángiruššama sihkkarastin dihtii buorebut veahkaválddi ja illastemiid eastadeami ja vuosttaldeami sámi servodagain ja maid dat doaibmaplána giedahallá. Suorggit madda dat guoská leat dutkan, bálvalusapparáhta gelbbolašvuohta sámi gielas, kultuvrras ja servodatdiliin ja vel bálvalusa kapasitehta ja olámuddu. Dat guoská maid eastadeapmái, dás maddái miellaguottuid duddjoeadji ja luohttámuša duddjoeadji bargui.

Dutkamat čájehit ahte ollu sámit vásihit kultuvrralaš hástalusaid ja giellaeastagiid go sis lea dahkamuš bálvalusapparáhtain. Politijja ja veahkkeapparáhta bargiin lea molsašuvvi mađe dárbbášlaš gealbu sámi gielas, kultuvrras ja servodatdiliin. Dat guoská earret eará máhttui dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid birra, soga mearkkašumi birra sámi servodagain ja árbevieru birra čoavdit áššiid siskkáldasat, bargosearvevuodaid birra ja sohka-bealrollaid birra ja lestadianismma mearkkašumi birra sámi identitehtii.

Dárbbášlaš giella- ja kulturgealbba haga sáhtta leat váttis bálvalusapparáhta bargiide fállat buori ja rivttes veahki. Buori fágagealbba lassin veahkaválddi ja illastemiid birra gáibiduvvo doarvái gelbbolašvuohta sámi giela, kultuvrra ja árbevieruid birra addin dihtii sámi veahkaváldegillájeddjiide dan veahki maid son dárbbáša. Veahkkeapparáhta ferte vuhtii váldit sámi veahkaváldegillájeddji dárbbu dakkár bálvalusaide mat leat sutnje heivehuvvon.

Luohtámuša váilun stuorraservodahkii, ovddeš dáruiduhttinpolitihka geažil, čavge eastagiid. Dat dagaha ahte sáhtta leat váttis sámi veahkaváldegillájeddjiide ohcat veahki.

Márgga veahkaválde- ja illastanáššiid almmustahttin manimus jagiid čájeha ahte lea dárbu hukset lotnolas luohttámuša gaskal sámi servodaga ja Norgga eiseválddiid. Sámi álbmoga ja politijja ja veahkkeapparáhta gaskasaš luohttámuš lea mearrideaddji dehálaš sihke almmustahttimii, eastadeapmái, veahkkái ja suodjalussii ja ránggáštusčuovvuleapmái.

⁶¹ Kvenain/dážasuopmelaččain lea stáhtus nátionála minoritehtan Norggas.

⁶² NAČ 2016: 18 «Váibmogiella – sámegielaide láhkaearrádus-, doaibma- ja ásahevttohusat».

Divttasvuona illastanáššiid dutkkalmasat

Daid illastanáššiid dutkkadettiin mat almmustahttojuvvojedje Divttasvuona suohkanis jagi 2016 ja jagi 2017, fertii Nordlándda politijabiire bargat ođđa vugiid mielde huksen dihtii luohtámuša ja áddejumi, sihke das mii guoskkai eastadeaddji politijabargui ja ránggáštusáššiid dutkkalmasaide. Váilevaš giella- ja kulturgealbba geažil hágai politijja rávvagiid ja bagadusa iešguđet gealbobirrasiin nu go Árranis – julevsáme guovddázis ja Sámi našuvnnalaš gealboguovddázis – psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema ja gárrendilledivššu várás (SÁNAG).⁶³ Lestadianisma mearkkašupmi muhtumiidda geat gulle illastanáššiid Divttasvuonas, válddaha maid politijja. Politijja čujuha maid geavadii mas illasteami čađaheaddji oažžu ándagassii searvegottis iežas illastemiid ovddas. Ándagassii addima bokte adnojuvvo ášši mearriduvvon ja dalle ii leat vejolaš politijjas šat háhkat/oažžut dieđuid.

Váilevaš tabut hállat rupmaša, rájaid ja seksualitehta birra sáhtta dagahit váilevaš giela veahkaválldi ja seksualá illastemiid birra. Dat sáhtta váttasmahttit bálvalusaide fuomášit ja hehttet veahkaválldi. Jus veahkaváldegillájeaddji beassá gulahallat iežas eatnigillii, de dan sáhtta gillájeaddji vásihit luohtámuša duddjojeaddjin. Seammás lea dehálaš ahte bálvalusapparáhta bargit geain ii leat sámi duogáš, leat iežaset dilis dihtomielalaččat ahte sii leat stuorraservodaga ovddasteaddjit – mii fas sáhtta váikkuhit luohtámušii. Dehálaš lea ahte bálvalusaddi diehtá ahte dáruiduhttináigi áin odne ge sáhtta váikkuhit deaivvadeapmái sámi veahkaváldegillájeddjiin, nu ahte dat ii šatta dan veahki easttan mii galgá addojuvot.

Gielalaš ja kultuvrralaš heivehallama lassin gáibida heivehallan sámi geavaheddjiide maid geográfalaš olámuttu ja doarvái kapasitehta fáldadagas. Mánaga bálvalusa nannejit dál iežaset doaibmama sámi guovlluin ja fuolahit lasi kapasitehta fáldadagas. Buoret heiveheapmi mearkkaša maid bálvalusaid gaskasaš nannejuvvon oktiordnema, vásáhusaid lonohallama ja lagat ovttasbarggu gaskal Norgga eiseválddiid, Sámedikki ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaid.

Eastadanbargu veahkaválldi ja illastemiid vuostá ferte eambo heivehuvvot sámi diliide. Dat mielddisbuktá ahte eastadanbargu ja diehtujuohkin veahkaválldi ja illastemiid birra ja gos lea vejolaš oažžut veahki, ferte heivehuvvot sámi álbmogii gielalaččat ja kultuvrralaččat. Dasto fertejit dilálašvuodát láhččojuvot dasa ahte mánat ja nuorat ožžot iežaset ahká heivehuvvon oahpahusa rupmaša, rájaid ja seksualitehta birra. Dehálaš lea ahte mánat ja nuorat ožžot dáid dieđuid iežaset gillii.

Sihke dutkan ja vásáhusat geavatsuorggis čájehit ahte go rahpasa hállan veahkaválldi ja gilláma birra buot guoskevaš arenain, nu go mánáidgárddis, skuvllas, fástadoaktára luhtte, dearvvašvuodastašuvdna- ja skuvladearvvašvuodabálvalusas, psykologa luhtte ja ruovttubálvalusas de dat nanne dan vejolašvuoda ahte veahkaváldegillájeaddjit dieđihit iežaset fearániid ja vásáhusaid birra. Dán oktavuodas leat sámi giella ja kulturgealbu mearrideaddji dehálaččat. Dat mearkkaša ahte sihke diehtujuohkin- ja kampánnjaávdnasat berrejit leat fállamis sámegilli ja ahte bálvalusfállit dovdet sámi giela ja kultuvrra.

Lahkaneami veahkaváldečuolbmačilgehussii galget leat máhttovuđot. Ángiruššan dutkanvuđot máhtuin sáhtta veahkkin nannet veahkkedoaimbajuid mat leat sihke veahkaválldi gillájeddjiid ja čađaheddjiid várás, ja sáhtta váikkuhit beaktilat veahkaválldi eastadanbargui. Oktilaš statistihka ja dutkan addá maid

⁶³ Nordlándda politijabiire (2017).

vuodu áddet doibmet go duodaid álggahuvvon doaibmabijut guhkit áiggi vuollái.

Mis lea menddo uhccán máhttu das man viidát veahkaváldi ja illasteamit sámiid vuostá/sámi servodagain leat, manne dat dáhpáhuvvat ja makkár čuovvumušat dain leat. Manimus jagiid lea čađahuvvon dutkan earret eará das man ollu veahkaváldi lagas gaskavuodain lea sámi servodagain ja das mo politiija ja veahkkeapparáhta leat gieđahallan daid. Ođđa dutkanprošeavttat leat čađahuvvomin Nasionála máhttuguovddášis veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) ja Sámi našuvnnalaš gealboguovddášis – psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema ja gárrendilledivššu várás (SÁNAG). Dattetge dárbašuvvo eanet dutkan, earret eará mii čatnasa sivvaoktavuođaide, dáruiduhttinpolitihka mearkkašupmái ja dasa mo doaibmabijut buorebut sáhttet heivehuvvot sámi veahkaválddegillájeddjiide. Dutkamat veahkaválddi ja seksuála illastemiid birra sámi servodagain fertejit maidái vuhtiiváldit ahte lea vejolaš erohus gaskal sámi servodagaid riikka iešguđet osiin. Dárbu lea ain čohkket statistihka ja viidodatloguid sihke dan birra geat gillájeaddjit leat ja geat veahkaválddečađaheddjit leat ja makkár iešguđetlágan veahkaváldi dáhpáhuvvá sámi servodagain. Gažaldagat veahkaválddi ja illastemiid birra galget leat mielde ođđa SAMINOR-iskkadeamis, SAMINOR 3, maid lea áigumuš čađahit áigodagas 2022–2023.

Dárbu lea maid dutkat veahkaválddi ja illastemiid boazosámi servodagain ja mo veahkaválddegillájeddjiid boazodoalu riektesuodjalusas fuolahuvvo. «Reindriftas hverdag – interne og eksterne forhold som påvirker reineierne» nammasaš dutkanprošeakta lea Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvvi ja SÁNAG gaskasaš ovtasbargoprošeakta. Dutkanprošeakta lea kárten fáktoriid boazodoalloárgabeaivis main sáhtta leat mearkkašupmi dálá boazodoalloálbmoga eallinkvalitehtii ja psyhkalaš dearvvašvuhtii. Boazodoalloálbmot dieđiha stuorra olgguldas ja siskkáldas deattu birra mat dagahit dávvguid ja huša. Prošeavtta vuosttas oasseraporttas boahť earret eará ovdan ahte boazosápmelaččat ballu loavkašuhthtojuvvomis ja ballu vásiheames loavkašuhhtima, billistemiid ja veahkaválddi birrasiid bealis lea hui stuoris. Guovttis golbmasis leat vásihan vuortnuheami iežaska gullelašvuoda geažil boazodollui, ja measta bealli leat vásihan áitagiid, billistemiid dahje veahkaválddi olbmui geat eai gula boazodollui. Ealáhusa siskkabealde ge vásihit olbmot riidduid. Masá bealli olbmui mitalit ahte lea áiti meannudeapmi iežaset orohagas.⁶⁴

Boazodoalu vuoddu lea siidavuogádat, mas bearašlahtut ja/dahje mánga bearraša barget ovtas fuolahat dihtii siidda boazoealu. Boazodoalloealáhus lea árbevirolaš sámi ealáhus, mas leat lagas bearašgaskavuodát ja lagas siskkáldas gaskavuodát siiddas. Veahkaváldi lagas gaskavuodain sáhtášii boazodoalloperspektiivvas maidái dáhpáhuvvat siidda siskkabealde ge. Uhccán dutkan lea dahkkojuvvon das mo veahkaválddegillájeddjiid riektesuodjalus lea fuolahuvvon boazodoalus. Veahkaválddalaš gaskavuoda botken sáhtta veahkaválddegillájeaddjái maidái mearkkašit ahte son massá iežas čatnaseami boazodollui. Ovtaseallima boatkaneapmi sáhtta dagahit ahte nubbi bealli, dávja nisu, sáhtta massit iežas gullelašvuoda siidii ja nu maid iežas sámi identitehta.

NKVTS dutkan veahkaválddi ja illastemiid birra sámi servodagain

Dutkan lagas gaskavuodaid veahkaválddi birra sámi servodagain lea oassi Nasionála máhttuguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) nammasaš ásahusa dutkamiin mat gullet lagas gaskavuodaid veahkaválddi dutkanprográmma nuppi áigodahkii (2019-2024). Čuovvovaš fáttát lea guovdilát:

- 1) Mitalusat veahkaválddi ja illastemiid vásáhusaid birra sámi servodagain
- 2) Máhttu veahkaválddečađaheddjiid ja illasteddjiid birra, earret eará sohka bealkultuvrraid

⁶⁴ Møllersen, S., Stordahl, V., Eira-Åhren, I. M. & Tørrer, G. (2016).

ja sohka beallássaš ovtastallanvugiid oktavuoda birra

3) Dieđut veahkaváldegillájeddjiid bálválsaid ja vuoiggalašvuoda olahttuvuoda birra

NKVTs áigu earret eará iskat lea go dáruiduhttin- ja assimilerenpolitihkka váikkuhan veahkaváldái ja illastemiide sámi servodagain ja leat go veahkaválddis sierra dovdomearkkat sámi servodagain. NKVTs áigu maid iskat mo sosiokultuvrralaš ja oskui gulli oktavuodda sámi servodagain váikkuhan dasa mo veahkaváldi áddejuvvo ja gieđahallojuvvo, mo olbmot meannudit veahkaváldegillájeddjiiguin ja mo veahkaválddi lea vejolaš eastadit.

SÁNAG dutkan árvvuid ja veahkaválddi birra sámi servodagain

Sámi našuvnnalaš gealboguovddáš – psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema ja gárrendilledivššu várás (SÁNAG) lea álggahan golmmajahkásaš prošeavtta maid leat gohčodan «Vold og overgrep i samiske samfunn». SÁNAG áigu iskat mo ja man láhkai kultuvrralaš árvvut ja miellaguottut sáhttet váikkuhit láhttenminstariidda sihke buori ja boasttu guvlui. Prošeakta lea golmma oasis čuovvovaš váldigažaldagaiguin:

- 1) Vejolaš hástalusat rahpasit hállat veahkaválddi ja illastemiid birra sámi servodagain – guđe doaimmat, mearkkašumit ja váikkuhusat dagahit vejolaččat dakkár hástalusaid?
- 2) Guđe sosiála ja servodatlaš erohusat leat boattobeale ja gávpotlaš sámi ássamiin/báikkálaš servodagain ja mat sáhttet váikkuhit veahkaválddi ja illastemiid dohkkeheapmái.
- 3) Maid lágiid mielde váldet sámegiela hálddašanguovllu gielddat ovddasvástádus ovddidit ja implementeret heivehuvvon doaibmaplánaid veahkaválddi ja illastemiid vuostá.

Doaibmabidju 54:

Kártet gealbodili ja máhttodárbbu ja gelbbolašvuoda sámegillii ja sámi giela ja kultuvrra birra

Doarvái máhttu ja gelbbolašvuodda sámegillii ja sámi giela ja kultuvrra birra almmolaš veahkkebálválsaid bargiid gaskkas lea mearrideaddji dehálaš almmustahttimii veahkaválddi lagas gaskavuodain ja buriid veahkkedoaibmabijuid lánčimii. Giella- ja kultuvrasensitiiva veahkkefálaldagat leat mielde veahkkin huksemin veahkaváldegillájeaddji sámi ja bálválsfálldi gaskasaš lotnolas luohhtámuša. Sámegielalaš bargiid váilun almmolaš suorggis lea hástalus. Giella- ja ođasmahttindepartemeanta áigu ovtas guoskevaš fágadepartemeanttaiguin álggahit konsultašuvnnaid Sámedikkiin maiguin ulbmil lea kártet gealbodili ja máhttodárbbu ja sámi giela ja kultuvrra gealbodárbbu.

Ovddasvástideaddji departemeanta: GOD

Doaibmabidju 55:

Almmuhit e-oahpusprográmma sámiid ja nationála unnitloguid birra

Giella- ja ođasmahttindepartemeanta áigu almmuhit ođđa e-oahppanprográmma sámiid ja nationála unnitloguid birra giđdat 2021. Prográmma ulbmiljoavku leat gieldda ja stáhta almmolaš bargit. Ulbmil e-oahppanprográmmain lea addit máhtu unnitloguid dovdomearkkaid birra, historjjálaš diliid birra, sin dálá kultuvrra birra ja das mat geatnegasvuoddat eiseváldiin leat nationála ja riikkaidgaskasaš olmmošvuogiatvuodakonvenšuvnnaid mielde.

Doaibmabidju 56:

Nannet áŋgirusšama veahkaválddi ja illastemiid vuostá boazosámi servodagain dakko bokte ahte:

a) Nannet gelbbolašvuoda boazoealáhusa birra almmolaš bálvalusapparáhtas Sihkkarastin dihtii dásseárvosaš fáldalaga galgá gealbu nannejuvvot boazoealáhusa birra, dás maiddá ealáhusa doaibmavuogi ja árbevieruid birra almmolaš bálvalusfáldalagas dain guovlluin gos lea sámi boazodoallu.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, GOD, EBD

b) Hábmiet diehtujuohkinávdnasiid boazodoalloealáhussii veahkkefáldalagaid birra veahkaválddegillájeddjiid ja veahkaváldečadaheddjiid várás Viehka váttis lea sámi álbmogii, maiddá olbmuid boazodoalus, ohcat veahki. Diehtujuohkin, mii lea heivehuvvon boazoealáhussii, galgá hábmiejuvvot veahkkefáldalagaid birra veahkaválddegillájeddjiid veahkaváldečadaheddjiid várás.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, GOD, EBD

Doaibmabidju 57:

Nannet regionála resursaguovddážiid veahkaválddi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmenestadeaddji (RVTS) barggus veahkaválddiin ja illastemiiguin sámi guovlluin

RVTS Nord ja RVTS Midt beroštit erenoamážit sámiid sierra dárbbuin oažžut gielalaččat ja kultuvrralaččat heivehuvvon bálvalusaid ja dat barget ovtta Sámi našuvnnalaš gealboguovddážiin – psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema ja gárrendilledivššu várás (SÁNAG) ja Sámeráđiin ja Sámedikkiin veahkaválddi eastadeami birra lagas gaskavuodain

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Doaibmabidju 58:

Ásahit nationála sámi gealboguovddáža bearašsuodjalusa, mánáidsuodjalusa ja heahteguovddášfáldalagaid várás

Bearašsuodjalusas, mánáidsuodjalusas ja heahteguovddášfáldalagas dárbbasuuvvo eanet gelbbolašvuodta sámi gielas ja kultuvrras. Dárbu lea bagadit bálvalusaid ja ovddidit máhttovuđot metodihka ja reaidduid mat leat heivehuvvon sámi mánáide ja bearrašiidda. Regionála sámi gealboguovddážiis (RESAK) lea leamaš ovddasvástádus nannet ja ovddidit sámi álbmogii dásseárvosaš dikšofáldalaga mii lea stáhtalaš mánáid- ja bearašsuodjalusas Bufetat:s, regiovdna davvi. Ráđđehus lea jagi 2021 stáhtabušeahtas lasihan juolludusa ovddidan dihtii RESAK viidáseappot nationála sámi gealboguovddážiin mii oažžu bargamuššan bagadit sihke gielddalaš ja stáhtalaš mánáidsuodjalusa, bearašsuodjalusa ja heahteguovddášfáldalaga miehtá riikka. Dat nannen láchá diliid eambbo dásseárvosaš bálvalusfáldalagii sámi mánáide ja bearrašiidda ja sámi álbmoga luohhtámuša nannemii veahkkeapparáhtii.

Nationála njuolggadusat dearvvašvuoda- ja sosiálafágaoahpuide (RETHOS)

Dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš oahpuid stivrenvuogádaga oassin lea mearriduvvon láhkaásahus mii mudde buot dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš vuodđooahpuid oktasaš oahppoboađusválddahusaid. Das čuožžu earret eará ahte kandidáhta galgá dovdat sámiid vuoigatvuodaid, ja son galgá diehtit ja áddet sámiid stáhtusa álgoálbmogin. Dasto galget buot dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš oahpuin leat fáddán veahkaváldi, illasteapmi ja fuolahusváili. Dusten dihtii erenoamáš hástalusaid sámii álbmogis lea ovddiduvvomin sierra nationála njuolggadus sámii buohccidivššároahpu várás. Sihke Sámedigggi, Davvi universitehta, Sámi allaskuvla ja Romssa universitehta leat mielde oahpu plánemis.

Doaibmabidju 59:

Buoridit sámii giela ja kultuvrra máhtu ja gelbbolašvuoda politiijas

Politiijadirektaráhta áigu jagi 2021 hábmet sierra plána mainna mihttu lea nannet politiija barggu mánggabealatvuodain, gulahallamiin ja luohhtámušduddjomiin áigodagas 2021–2025. Plána galgá viidáseappot ovddidit politiija barggu mánggabealatvuodain.

Mihttu lasihit sámii giela ja kultuvrra máhtu ja gelbbolašvuoda politiijas váldojuvvo mielde plánabarggu sierra oassin.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 60:

Fuolahit ahte boazopolitiijas lea gealbu veahkkin váikkuhit veahkaválddi eastadeapmái ja dakkár áššiid čuovvuleapmái mat leat veahkaválddi birra lagas gaskavuodain sámii guovlluin

Erenoamášbálvalusas boazopolitiijas, mas leat 14 virgeolbmo, lea ovddasvástádus bisuhit lága ja ortnega sámii boazodoalus mii lea Finnmárkkus ja Davvi-Romssas. Boazopolitiija doaibmamušat čatnasit erenoamážit riidduid eastadeapmái ja čoavdimii boazodoalus. Boazobargit geat vásihit veahkaválddi dahje eará identitehtarihkolašvuodaid beallalačča bealis sáhttet dovdat iežaset suodjalusa haga sihke ruovttus ja várás/duoddaris. Dat guoská daidda boazobargiide ge geat leat vásihan veahkaválddi ja illasteami earáin boazodoalus.

Boazopolitiija galgá sáhttit hálldašit áššiid veahkaválddi ja illastemiid birra, lagas gaskavuodain ge. Boazopolitiija galgá iežas barggus fuolahit ja hálldašit nissoniid ja mánáid vuoigatvuoda oážžut suodjalusa veahkaválddi ja illastemiid vuostá.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Dulkon sámegillii

Sámeláhka addá vuoigatvuođaid geavahit sámegielaid iežaset deaivvadeamis almmolaš orgánaiguin, válđoáššis sámegiela hálddašanguovllus. Dat mearkkaša maid vuoigatvuođa dulkka oažžut, beroškeahhtá iežas dárogielmáhtus. Dulkadárbu guoská erenoamážit veahkaváldegillájeaddji vuorasiidda. Ollu sámiin lea sámegiella vuosttašgiellan, ja sii sáhttet massit dárogielmáhtu dávdá dahje demeansa geažil. Dat sáhtá dagahit váttisvuođaid go sii deaivvadit dárogielagiiguin veahkkeapparáhtas ja sámegielat vuoras olmmoš sáhtá errejuvvot go oktasaš giella váilu. Go ásausat eai leat heivehuvvon gielalaččat ja kultuvrralaččat sámiide geat leat eallán iežaset eallima sámi oktavuodas, de sáhtá erren váikkuhit garraseappot ja das sáhtá johtileappot ovdánit demeansa, lossamielalašvuohta ja psyhkaláš hušša. Dál váilot dulkkat, erenoamážit lulli- ja julevsámegielas, ja dan geažil sáhtá šaddat váttisin sámi álbmogii sámástit iežaset deaivvadeamis politiijain ja veahkkeapparáhtain.

Sámi allaskuvla ja Davvi universitehta fáallet sámegielaid oahpahusa. Jagi 2011 šiehtadusa vuodul Sámi allaskuvllain ja Davv universitehtain lea OsloMet:s ain ovddasvástádus dan golmma giela dulkaoahpahusas. OsloMet:s ii leat alddis gelbbolašvuohta sámegielas. OsloMet almmuha jeavddalaččat sámi dulkaoahpahusa, muhto uhccán lulli- ja julevsámegiela geavaheaddjit leat ohcan dulkkaid gealbudanortnegiidda. Sámi allaskuvla lea gieskat dahkan álgaga lagat ovttasbargui OsloMet:in davvisámegiela dulkaoahpahusa hárrái. Geahča maidái bovssa ođđa dulkonlága birra siiddus 49.⁶⁵

Doaibmabidju 61:

Heivehit «Jeg Vet» ja «Snakke sammen» sámi diliide ja sihkkarastit implementerema sámi guovlluin

Dehálaš lea ahte mánát ožžot oahpahusa rupmaša, rájaid ja illastemiid birra dan láhkai ahte dat lea heivehuvvon mánáid iešguđet duogážii ja álbmotjoavkku mánggabealatvuhtii. Oahppanresurssa «Jeg Vet» (jegvet.no) mánáidgárddiid várás ja 1. ceahki rájes 4. ceahki rádjai sisdoallu lea jorgaluvvon davvisámegillii ja almmuhuvvon geavaheami olámuddui jagi 2020. «Jeg Vet» sisdoallu galgá ođasmahttojuvvot áigodagas 2020-2022. Ođasmahttojumi maŋŋa galget eanet oahppanlázáldagat jorgaluvvot davvisámegillii, lullisámegillii ja julevsámegillii.

Bálvalusaid gelbbolašvuođa ovddideapmi mearkkaša bálvalusaid bargiid oahpaheami ja dasa gullá geavatlaš hárhellan. Regionála resursaguovddášat veahkaválddi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmeneastadeami birra (RVTS) leat álggahan barggu sihkkarastin dihtii ahte máhtto- ja hárhellanportála «Snakke sammen» lea guoskevaš sámi álbmogii. «Snakke sammen» sisdoalu válljejuvvon oasit galget heivehuvvot ja jorgaluvvot davvisámegillii, lullisámegillii ja julevsámegillii. Dát galgá čuovvuvuvvot ja viiddiduvvot dan maŋŋil. «Snakke sammen»-portála artihkkaliiguin, filmmaiguin ja oahpahusprográmmaiguin galget maid dahkkojuvvot olámuddui davvisámegillii, lullisámegillii ja julevsámegillii.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MBD

Doaibmabidju 62:

Jorgalit plikt.no-neahttabáikki sámegielaide

Nationála máhttoguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NVKTS) lea ásahan neahttabáikki plikt.no. Neahttabáiki dieđiha ahte mis lea buohkain geatnegasvuohta geahččalit hehttet

⁶⁵ Prop. 156 L (2020-2021) Láhkka almmolaš orgánaid ovddasvástádusa birra dulkka geavaheamis jna. (dulkaláhka).

dihto duođalaš ránggáštusvuloš daguid, dás maiddái veahkaválddi lagas gaskavuodain, gč. ránggáštuslága § 196. Neahttasiidu galgá jorgaluvvot davvisámegillii, lullisámegillii ja julevsámegillii.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Sámi oahpponeavvut

Sámedikkis lea ovddasvástádus ovddidit sámi oahpponeavvuid ja dat ruhtada sámi oahpponeavvoprošeavttaid. Sámediggi addá earret eará doarjagiid oahpponeavvoprošeavttaide vuodđooahpahusa várás mat gokčet ovttá dahje eanet dáin fáttáin: rumaš, seksualitehta ja rájáid bidjan, gárrenmirkkuid geavaheami eastadeapmi, veahkaválddi ja illastemiid eastadeapmi ja vuortnuheami, gudnerihkkumiid ja vealaheami eastadeapmi.

Doaibmabidju 63:

Váldit atnui neahttabáikki ovttas.no gilvin dihtii oahppanresurssaid mat čatnasit veahkaváldái ja illastemiide

Neahttabáikái ovttas.no leat čohkkejuvvon oahppanresurssat neahtas. Dás gávnnat dieđuid sámi oahpponeavvuid birra ja sáhtát daid luoikkahit. Ovttas.no:ii galgá ásahuvvot fáddáfaggi veahkaválddi ja illastemiid birra sámi servodagain.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MD

Doaibmabidju 64:

Fuolahit sámi perspektiivva barggus mii galgá hábmet fálaaldaga veahkaváldečađaheddjiide ja illasteddjiide

Ruđat leat juolluduvvon bajimus strategiiabargui ovddidan dihtii ollislaš ja ulbmillaš barggu veahkaváldečađaheddjiid ja illasteddjiid várás, gč. doaibmabiju 7. Sámi perspektiiva galgá fuolahuvvot strategiiabarggus. Dilli galgá maid láchčojuvvot dasa ahte nátionála eastadan- ja dikšodoaibmabijut mat leat olbmuid várás geat leat illastan dahje ballet iežaset illastit mánáid seksuálalaččat, heivehuvvojit dárbbuide sámi servodagain.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Dearvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat sámi guovlluin

Sámi Klinihkka Kárášjogas rahppojuvvui ođđajagemánus 2020, ja lea Finnmárkkubuoheceivesu HF vuollásaš sierra klinihkka. Bálvalussuorggit mat gullet klinihkkii, leat somatihkka, psyhkalaš dearvašvuodasuodjalus ja gárrenváltisvuodát, dulkonbálvalus, oahpahus- ja nákeanguovddáš (LMS) ja Sámi našuvnnalaš gealboguovddášis – psyhkalaš dearvašvuodasuddjema ja gárrendilledivššu várás (SÁNAG).

Dearvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta lea addán Davvi Dearvašvuodta RHF:i bargamuššan fuolahit daid spesialistadearvašvuodabálvalusaid viidásat ovddideami mat leat sámi álbmoga várás.

Jagi 2019 ášahii Dearvvašvuodadirektoráhta ovttas Sámedikkiin sámi pasieanta- ja geavaheddjiidáittardeaddji guovtti jahkái geahččalanortnegin. Áittardeaddji lea geográfalaččat biddjojuvvon Finnmárkui, muhto galgá leat olahtahtti miehtá riikka.

Lullisámi dearvvašvuodafierpmádat/Áarjesaemien healsoviermie ášahuvvui jagi 2019. Fierpmádahkii gullet dearvvašvuodabargit lullisámi guovllus ja das lea ulbmil ovddidit dásseárvosaš bálvalusaid lullisámi álbmogii máhttogaskkustemiin, prošeaktabargguin ja dutkamiin. Fierpmádat bargá rastá etáhtaid, suohkaniid, fylkkaid ja riikarájaid. Fierpmádat áigu dál geahččalit sámi dearvvašvuodajoavkku mas galget leat mielde suohkaniid ja dearvvašvuodadoaimmahagaid sámi dearvvašvuodabargit. Dearvvašvuodajoavku galgá fuolahit sámi divššohasaid. Sámediggi ruhtada veahkkin fierpmádaga.

Dearvvašvuodastašuvdna- ja skuvladearvvašvuodabálvalusat váikkuhit álbmoga viidát ja danne dat sáhttet doaibmat vejolaš vuosttaš oktavuodasadjin mángga dearvvašvuodahástalusaid hárrái, maiddá veahkaváldečuolbmačilgehusa hárrái. Dearvvašvuodadirektoráhtain leat sámi birrasat Norggas váldán oktavuoda ja dat čujuhit dasa ahte dáid bálvalusain ii leat dohkálaš sámi giella- ja kulturgealbu. Earret eará Sámi doaktáriid searvvi rávvagiid vuodul lea Dearvvašvuodadirektoráhta dahkan álgaga davviriikkalaš ovttasbargui dán čuolbmačilgehusa birra, álggus vuos lonohallan dihtii vásáhusaid.

Guhká lea čujuhuvvon ahte bálvalusat uhccán gehččet gárrendili ja veahkaváldečuolbmačuoggá oktavuoda. Gárrensuorggi gealboguovddážat (KoRus) ja Resursaguovddáš veahkaválde, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmenestadeami birra (RVTS) lea danne ožžon Dearvvašvuodadirektoráhtas doaibmamuššan hábmet ja implementeret máhttomodulaid suorgái («Kompetanseutvikling rus og vold»). SÁNAG lea ovddastuvvon proševtta referánsajoavkkus, ja leat guovdil árvoštallat galget go modulát heivehuvvot sámi geavahedjiide

SÁNAG lea ovddidan kulturhámuhanjearahallama sámi veršuvnna, dakkár reaidun mii deattuha divššohasa gielalaš ja kultuvrralaš duogáža iskama ja dikšuma várás psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalusas.

Molssaeaktu Veahkaváldái Finnmárkkus

Jagi 2020 ášahii molssaeaktu veahkaváldái (ATV) ođđa kantuvra Áltái olles Finnmárkku álbmoga várás. ATV Finnmárkkus lea olgokantuvradoaibma, gaskaboddosaččat ášahuvvon Kárášjohkii ja Girkonjárgii. ATV Finnmárkkus lea bearašmandáhta mii mearkkaša ahte addojuvvo dikšofálaldat veahkaválde čađahedjiide ja sin bearašiidda, muhto maiddá gillájedjiide (rávesolbmuide ja mánáide), beroškeahttá das leš go čađaheaddji ohcan veahki dahje ii. ATV atná dehálažžan ovttasbarggu eará guoskevaš instánssaiguin riikaoasis. ATV Finnmárku lea ášahan proševtta sámi kulturgelbbolašvuoda birra mainna ulbmil lea hábmet seammaárvosaš ja guoskevaš dikšofálaldaga sámi álbmogii Finnmárkkus go muđui Davvi regionnnaš (Bådådjos ja Romssas). Prošeakta galgá guhkit áiggi vuollái váikkuhit ahte gealbu sámi giela ja kultuvrra birra lassána buot ATV kantuvrrain, vai sii jukset olles sámi álbmoga Norggas, beroškeahttá sin ássanbáikkis.

Doaibmabidju 65:

Nannet heahteguovddášfálaldaga sámi álbmogii

Lága mielde gielddalaš heahteguovddášfálaldagaid birra (heahteguovddášláhka) galget gielddat fuolahit fálaldahkii buorre kvalitehta earret eará dan láhkai ahte bargiin lea gelbbolašvuodta duhtadit geavahedjiid sierra dárbbuid (§ 2) ja ahte dat lea juohkehažžii heivehuvvon (§ 3).

Heahteguovddážiin lea uhccán fuomášupmi hástalusaid ja dárbbuid hárrái heivehit fálaldaga sámi álbmogii.⁶⁶ Heahteguovddášfálaldagain berre leat diehtjuohkin sámegillii riikka miehtá ja erenoamážit sámegiela hálddašanguovllus. Dárbu lea maid gealboovddideapmái dan hárrái mo heahteguovddášfálaldagat sáhttet deaivat veahkaváldegillájeddjiid geain lea sámi duogáš.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MBD

Heahteguovddášfálaldat ja sámi geavaheaddjit

Mánáid- nuoraid- ja bearašdirektoráhta (Bufdir) lea addán regionála resursaguovddážiidda veahkaválddi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmenestadeami birra (RVTs) bargamuššan váikkuhit gealboloktemii nannen dihtii heahteguovddášfálaldaga erenoamáš riskavuloš joavkkuid várás ja sámi álbmoga várás. Dasto lea Bufdir addán ruhtadoarjaga mángga ovddidanprošektii nannen dihtii heahteguovddášfálaldaga erenoamáš riskavuloš joavkkuide

Ovdaprošeakta lea čađahuvvon čuoččáldahttin ja nannen dihtii heahteguovddáš- ja inseastaguovddášfálaldaga Sis Finnmárkkus ovttasbargadettiin Kárášjoga gielddain. Doaibmabidju jotkojuvvo jagi 2021 ja čadnojuvvo Nationála sámi gealboguovddáži bearašsuodjalusa, mánáidsuodjalusa ja heahteguovddášfálaldagaid várás. Áltta heahteguovddáš bargá erenoamážit heivehan dihtii fálaldaga sámi álbmogii, ja mánga heahteguovddášfálaldaga riikaoasis leat ožžon ruđaid diehtjuohkinávdnasiid jorgalahttimii iešguđet sámegielaide.

Jagi 2020 rájes leat lasihuvvon gažaldagat jahkásaš heahteguovddášstatistihkkii (oktagaslaš) heiveheami birra sámi geavaheddjiide. Áigumuš lea oážžut visogova das man galle heahteguovddáži lea dákkár heiveheapmi.

Bufdira doarjjaortnet doaibmabijuide veahkaválddi ja illastemiid vuostá viiddiduvvui jagi 2020 nu ahte heahteguovddážit sáhttet ohcat lasi ruđa prošeavttaide mat galget váikkuhit nannejuvvon ja heivehuvvon fálaldagaide earret eará sámi álbmoga várás.

Doaibmabidju 66:

Árvvoštallat ásaht sierra mánáidviessofálaldaga mii lea erenoamážit heivehuvvon sámi guovddášguovlluid mánáide

Bargu dahkkojuvvo nannen dihtii sámegiela dakkár áššiid gieđahallamis main sámi mánát leat gillán veahkaválddi dahje illastemiid. Stáhta mánáidvissui Romssas lea dan oktavuođas biddjojuvvon ovddasvástádus. Finnmárkkus leat maidái davvisámegielaš politijajearahallit. Jagi 2018 ásahtuvvui Girkonjargii ossodat mii lea vuolleossodat Stáhta mánáidvissui Romssas. NOVA lea dál evalueremin Stáhta mánáidviesuid kapasitehta ja gelbbolašvuoda, ja dan oktavuođas galgá maid váldit mielde álgoálbmotperspektiivva. NOVA raportta vuodul galgá fálaldat sámi mánáide árvvoštallojuvvot.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD, MBD, DFD

Doaibmabidju 67:

Viidáseappot ovddidit ja implementeret oahpahasprográmma

⁶⁶ Bliksvær, T., Skogøy, B. E., Sloan, L., Bakar, N., Johnson, R. & Kosuta, M. (2019).

mánáidsuodjalusa deaivvadeami birra álgoálbmogiiguin ja minoritehtaiguin

Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta lea háhkan oahpahusprográmma mánáidsuodjalusa deaivvadeami birra minoritehtaiguin, mii fáttmasta álgoálbmogiid ja nationála unnitloguid. Prográmma ásaheavvui geahččalanprográmma jagi 2020 oassálastiiguin biebmoruovttubálvalusas ja gielddalaš mánáidruovttus lulli regiovnnas. Guoskevaš lea bovdet mánáidsuodjalusbálvalusaid ja stáhtalaš mánáidruovttuid ovddasteddjiid mat leat sámi guovlluin, prográmmii jagi 2021.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MBD

Doaibmabidju 68:

Árvvoštallat sierra diehtujuohkima ja sierra doaibmabijuid dárbbu sámiid várás sierra čuokkisin bagadusas mii lea NAV-bargiid várás

Bargo- ja čálgodirektoráhta lea hábmen sierra bagadusa NAV-bargiid várás veahkaválldi ja illastemiid birra. Direktoráhta galgá árvvoštallat sierra diehtujuohkima ja vejolaččat sierra doaibmabijuid sámiid várás, sierra čuokkisin dán bagadussii. Áigumuš lea sihkkarastit ahte NAV bargiin/bagadalliin lea gelbbolašvuohta áddet ja nagodit hálldašit daid hástalusaid mat sáhttet leat erenoamážat sámi álbmogii. Sihkkarastot galgá dat ge ahte sámi álbmot oažžu veahki ja diehtujuohkima NAV:s iežas eatnigillii.

Ovddasvástideaddji departemeanta: BSD

Doaibmabidju 69:

Ávžžuhit ahte hábmejuvvojit gielddalaš doaibmaplánat sámegea hálldašanguovllus/gielddain main ássat sámit

Dušše golmma gielddas oktanuppelot gielddas sámegea hálldašanguovllus leat gielddalaš doaibmaplánat veahkaválldi vuostá lagas gaskavuodain, ja buot golbma namahit álgoálbmogiid erenoamážit. Gielddat sámegea hálldašanguovllu olggobealde ge fertet vuhtii váldit sámi álbmoga go hábmejiet gielddalaš doaibmaplánaid, gč. doaibmabiju 21.

Ovddasvástideaddji departemeantat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

Doaibmabidju 70:

Ásahit foruma barggu ovddideami várás veahkaválldi ja illastemiid vuostá sámi guovlluin ja oassálastiid gaskasaš vásáhusaid ja gelbbolašvuođa lonohallama várás

Ollu fágabirrašin, organisašuvnnain ja ovttaskas olbmui lea dehálaš máhttu ja gealbu veahkaválldi ja illastemiid birra sámi servodagain. Sihke gielddalaš ja regionála dásis lea bargu jođus mainna lea ulbmil gávdnat buoret čovdosiid eastadan dihtii ja almmustahhtin dihtii veahkaválldi ja illastemiid. Ovttasbarggus ja fierpmádatbarggus sáhtta leat stuorra mearkkašupmi. Sámi álbmot orru bieđgguid ja veahkkeapparáhtii ja politiijii sáhtta leat ávkin háhkat buoriid vásáhusaid maid bálvalusaid eará oasit eará geográfalaš guovlluin leat čohkken, maidái vásáhusat proševttas Jasska/Trygg sáhttet leat mávssolaččat.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

Doaibmabidju 71:

Nannet Norgga eiseválddiid, Sámedikki ja sámi eaktodáhtolaš organisašuvnnaid gaskasaš ovttasbarggu veahkaválldi ja illastemiid vuostá sámi servodagain

Eaktodáhtolaš organisašuvnnat leat dehálaš ovttasbargoguoimmit eiseválddiide sin barggus veahkaválldi ja illastemiid vuostá. Sámi eaktodáhtolaš organisašuvnnat – erenoamážit nissonorganisašuvnnat – ja siviilaservodat sámi guovlluin muđui sáhttet leat veahkkin dehálaš máhtuin ja gelbbolašvuodain ja leat guovddáš doaimeaheaddjit ollislaš barggus.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

Doarjja doaibmajuiide mat galget eastadit veahkaválldi lagas gaskavuodain sámi servodagain

Ovttasbarggadettiinis Sámedikkiin lea Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta várren ruđaid veahkaválldi eastadeapmái mat leat lagas gaskavuodain sámi servodagain. Earret eará lea Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NRL) ožžon doarjaga hábmet diehtujuohkinpáhka «Mot til handling» mii sisttisdoallá podcastráiddu «Perspektiv» ja SÁNAG digitála diehtujuohkingihppaga. Doarjja jotkojuvvo dán doaibmaplánaáigodagas.

Doaibmabidju 72:

Ráhkadit visogova dutkamiin ja dutkandárbbuin mat čatnasit veahkaváldái ja illastemiide sámi servodagain

Veahkaválldi ja illasteamiid sámi servodagain lea suorgi mii lea menddo uhccán dutkojuvvon, sihke Norggas ja eará davviriikkain. Dárbu lea nannet veahkaválldi ja illastemiid dutkama sámi servodagain mii earret eará gieđahallá sivaoktavuođaid, dáruiduhttinpolitihka mearkkašumi ja mo veahkkedoaimmajuiid buorebut lea vejolaš heivehit sámi veahkaváldegillájeddjiide. Dutkamiin veahkaválldi ja seksuála illastemiid birra sámi servodagain ferte vuhtiiváldit ahte leat vejolaš erohusat sámi servodagaid gaskkas riikka iešguđet osiin.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 73:

Nannet veahkaválldi ja illastemiid dutkama boazosámi servodagain

Dárbu lea dutkat veahkaválldi ja illastemiid boazosámi servodagain. Dutkan berre earret eará iskat viidodaga, sivaoktavuođaid ja gii veahkaváldegillájeaddji lea ja gii veahkaváldečađaheaddji lea. Dárbu lea maid geahčadit makkár doaibmajut dárbbášuvvojit.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, EBD

ÁNGIRUŠŠANSUORGI 5:

Ollislaš heahtegearggusvuohta

Koronaepidemijja čuožai garrasit Norgga servodahkii njukčamánu 2020. Njoammudávddaid eastadandoaibmajuid geažil giddejuvvojedje dahje garrasit gáržžiduvvojedje bálvalusat muhtun áigodaga. Ollugat dovddahedje dalán balu karantena- ja errenmearrádusaid váikkuhusain riskavuloš joavkkuide, dás maiddái lagas gaskavuodaid veahkaválldi gillájeddjiide, sihke oanehat ja guhkit áigái.

Vásáhusat koronaepidemijain leat čájehan ahte gearggusvuohta heahtediliin fuolahit sin geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain, sáhtta šaddat buoret. Dán kapihtala doaibmajuid mihttu lea váikkuhit dasa ahte politihka ja doaibmajut heahtediliin nu uhccán go vejolaš váikkuhit bahás riskavuloš olbmuide, dainna lágiin ahte vuhtiiváldit veahkaválldi lagas gaskavuodain heahtegearggusvuhtii. Dat mearkkaša geavahit koronaepidemijja vásáhusaid ráhkkanahhtin dihtii eiseválddiid nu ahte sii buorebut nagodit gieđahallat boahttevaš heahtediliid. Maiddái heahtediliin galgá fuomášit sin geat gillájit veahkaválldi ja illastemiid nu ahte sii ožžot dárbbaslaš veahki ja suodjalusa.

Riikkaidgaskasaš dutkan čájeha ahte ovddeš ekonomalaš ja sosiála heahtedilit mielddiset buktet stuorát veahkaválderiskka bearrašis.⁶⁷ Sivvan dasa ahte riska stuorru, sáhttet leat ekonomalaš eahpesihkkarvuohta ja streassa, vuorjašuvvat buohcuvuođa ja dearvvašvuođa geažil, uhcit vejolašvuohta fidnet bálvalusaid jna.

Maiddái koronapandemijja áiggi vásihit ollugat stuorra vuorjašumiid ja eahpesihkkarvuođa ekonomijja, buohcuvuođa ja dearvvašvuođa geažil. Nasionála máhttuguovddáš veahkaválldi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) čujuha jagi 2020 raporttastis ahte koronaepidemijja ja njoammudávddaid eastadandoaibmajut sáhttet dagahit eanet streassa ja veahkaválldi ja riidduid ruovttuin.⁶⁸ Seamma láhkai go ovdalis iskkademiid gávdnosat ge, de čájeha NKVTS ahte vuorjašumit ekonomijja ja dearvvašvuođa, alkohola- ja gárrenávnasgeavaheami, dehálaš sosiála fierpmádaga ja bearašdoarjaga massima geažil, sáhtta vearránit dili. Seammás dagahit ruovttukarantena ja erren ja uhciduvvon fálddagat mánáidgárdiin, skuvllain ja bálvalusain ahte šaddá váddásabbon oážžut oktavuoda gillájeddjiiguin ja suodjalit sin.

Go veahkaválldi boahťa lassin eará dilálašvuođaide mat sáhttet dagahit eallindili váddásabbon, de šaddet muhtun joavkkut erenoamáš rašit. Heahtedilis sáhttet sohkabealli, ahki, doaibmannávccat, seksuála sojut, sohkabealidentitehta ja sohkabealdovddaheapmi, sosioekonomalaš duogáš, áhpehisvuohta, psyhkalaš dearvvašvuohta ja gárrendilli váikkuhit veahkaválldegillámii ja raššivuhtii, sihke juohke dilli sierra ja oktanaga.

Dilli koronapandemijja áiggi – maid leat mii oahppan?

Mis lea uhccán máhttu lagas gaskavuodaid veahkaválldi viidodaga birra koronapandemijja áiggi. Maiddái dat mo veahkaválldi lea čuožcan álbmoga iešguđet joavkkuide, lea ain hui uhccán

⁶⁷ Nøklebye ja earát (2020).

⁶⁸ NKVTS (2020).

duođaštuvvon. Álbmotdearvvašvuodainstituhta (FHI) máhttočoahkkáigeassu dain iskkadeamiin mat OECD-riikkain leat čađahuvvon, duođašta dattetge dutkamiid gávdnosiid ovddeš heahtediliin. Geahčadeapmi čájehii earret eará mearkkašahhti njiedjama dieđihuvvon áššiin mánáidillastemiid birra mánngga riikkas. Dat orru čájeheamen ahte bálvalusat eai fuomášán ollu mánáid ja nuoraid eai ge sii ožžon dárbbášlaš veahki.⁶⁹

NKVTS čađahii geassemánu 2020 skuvlavuđot iskkadeami nuoraid gaskkas Norggas (13-16 jagi).⁷⁰ Iskkadeapmi čájeha ahte nuorat leat oppalaččat birgen bures koronaepidemijja vuosttaš muttus. Muhtun surggiin sis lea leamaš buoret dili go ovdal. Njoazit leaktu juohkebeaivválaš dilis ja eanet ovtastallan bearrašiin sáhtta leat vejolaš čilgehus. Dattetge almmuhii okta guhttas ahte sii vásihedje uhcimusat ovttaveahkaváldelági dahje illasteami dan gávccii vahkus go skuvla lei gitta giddat 2020. 20 proseantta sis vásihedje psyhkalaš dahje rumašlaš veahkaválddi vuosttaš gearddi giddemiid áigge.

NKVTS váldá ovdan erenoamážit guokte fuolastahtti soju: muhtun nuorat vásihedje sávakeahtes seksuála oktavuoda neahtas vuosttaš gearddi giddemiid áigge. Dasto lei nuorain dakkár bearrašiin main lea vuollegis sisaboahu ja nuorain iešguđetlágan doaibmavádjitvuodaiguin, stuorát riska vásihit veahkaválddi giddemiid áigge.

NOVA čađahii miessemánu-geassemánu 2020 iskkadeami bearašsuodjalusas covid-19-pandemijja áigge.⁷¹ Iskkadeapmi čájehii ahte dain bearrašiin main ledje stuorra hástalusat, vearránii dili daid viiddes njoammudávddaid eastadanbijuid geažil. Fámostallan lassánii dan dilis mii jo lei váttis. Dat oidnui erenoamáš čielgasit dain bearrašiin main čađahuvvo čavga bearráigeahčču ja/dahje veahkaváldi, mas fysalaš gaska lea dehálaš amas riiddut vearránit.

NOVA lea maid čađahan iskkadeami mánáidsuodjalusa barggus koronapandemijja áigge. Iskkadeami vuodđun ledje jearahallamat 20 mánáidsuodjalusbálvalusa jođihedjiiguin. Dutkan iskkai guđe váikkuhusat mánáidsuodjalusbálvalusa oppalaš doibmii ja organiseremii ledje koronapandemijas, ja gávnnašii ahte bálvalusat ledje proaktiivvat. Álggus čađahuvvui hui stuorra plánabargu fuolahat dihtii doaimma. Áššečoahkkádus guorahallojuvvui riskka ja raššivuođa ektui čielggadan dihtii guđe bearrašiid fertii vuoruhit dakkár dilis go doaibma lei geahpeduvvon. Veahkaváldi- ja illastanáššit vuoruhuvvojedje dábálaččat ja ožžo, jođihedjiid oainnu mielde, lagat ja johtileappo čuovvuleami go dábálaš dilis.⁷²

Koronakommišuvdna

Koronakommišuvdna geigii raporttas, NOU 2021: 6 «Myndighetenes handtering av koronapandemien» cuoŋománu 2021. Kommišuvdna čállá mánngga sajis raporttas guđe váikkuhusat pandemijas njoammudávddaid eastadandoaibmabijuin ledje mánáide, nuoraide ja eará rašis joavkkuide. Kommišuvdna lea earret eará geahčadan mo politiija ja servodat muđui leat nagodan eastadit/hehttet, almmustahttit ja dutkat veahkaválddi lagas gaskavuodain ja erenoamážit veahkaválddi ja illastemiid mánáid ja nuoraid vuostá. Kommišuvdna dokumeantageahčadeapmi čájeha ahte dat ledje riskasuorggit maid dadjat dakkaviđe identifiserejedje manŋágo njoammudávddaid eastadandoaibmabijuid

⁶⁹ Nøkleby ja earát (2020).

⁷⁰ Hafstad, G. S., & Augusti, E. M. (2020).

⁷¹ Øverlien, I. T. og Gundersen, T. (2020).

⁷² Tveito, S. B. (2021).

čadáhedje njukčamánu 12. b. 2020. Kommišuvdna čállá ahte lei uhccán eahpádus das ahte dáid áššiid galge sihke politiija ja bálvalusapparáhta eará oasit vuoruhit. Seammás čállá kommišuvdna ahte vaikke vel fátmastuvvon etáhtat bidje fuomášumiset rihkolašvuođasuorgái, de ii leat daddjojuvvon ahte sii nagodedje eastadit, almmustahttit ja dutkat dán lágan áššiid daid rievdan servodatdiliid geažil mat čuožžiledje manjá njukčamánu 12. b. 2020.

Manjá geahčadeamis rávve kommišuvdna čuovvovačča dán suorggis:

- ahte ráđđehus čielggada lagabui guđe váidudeaddji doaibmabijuid guoskevaš bálvalusat fertejit čadahit, sihke ovttaid mielde ja ovttas, eastadan ja fuobmán dihtii veahkaválddi ja illastemiid mánáid ja nuoraid vuostá go sii eai sáhte deaivvadit nuoraiguin fysalaččat nu go dábálaš dilis. Seammá guoská veahkaváldái lagas gaskavuodain.
- ahte ráđđehus fuolaha njuolggadusaid hábmema heivehuvvon gažademiid molssaektosaš čadaheapmái heahtediliin maid politiija ja mánáidviesut sáhttet váldit mielde iežaset gearrgusvuođaplánaide.

Kommišuvdna deattuha ahte koronaepidemijias leat oanehis áiggi vuollái leamaš negatiiva váikkuhusat muhtun riskavuloš mánáide ja nuoraide. Dan berre čuovvulit čavga, vai guhkes áiggi váikkuhusat šaddet nu uhcit go oppanassiige vejolaš.

Oktiordnenjoavku bálvalusfálaldaga várás riskavuloš mánáide ja nuoraide

Ráđđehus mearridii cuoŋománu 2. b. 2020 nammadit oktiordnenjoavkku direktoráhtadásis sihkkarastin dihtii ahte riskavuloš mánát ja nuorat fuolahuvvojit covid-19-pandemiija áigge ja ahte gávdno ollislaš máhttovuođđu pandemiija váikkuhusaide ja álggahuvvon njoammudávddaid eastadandoaibmabijut dán joavkku várás. Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta oktiordne joavkku mas muđui leat mielde Integreren- ja mánnggabealatvuođadirektoráhta, Oahpahusdirektoráhta, Dearvvašvuođadirektoráhta, Politiijadirektoráhta, Bargo- ja čálgodirektoráhta, Riidočoavdinráđiid čállingotti ja Álbmotdearvvašvuođainstituhta ovddasteaddjit. Oktiordnenjoavkku bargoeaktun lea leamaš ahte bálvalusaid dábálaš doaimma galgá geahččalit čadahit nu johtilit go dat lea dohkálaš gustojeaddji njoammuneastadanráđiid vuođu. Joavku lea pandemiija áigge sádden jeavddalaš stáhtusraporttaid mánáid- ja bearašministarii.⁷³

Pandemiija áiggi lea ollu bálvalusain mat addet veahki veahkaválddi ja illastemiid gillájeddjiide, leamaš áigodagaid gáržžiduvvon kapasitehta. Erenoamážit vuosttaš áiggi manjágo njoammudávddaid eastadandoaibmabijut čadahuvvojedje, ledje ollu bálvalusat garrasit gáržžiduvvon. Das sáhttet leat leamaš váikkuhusat veahkaválddi gillájeddjiide go giddemat sáhttet leat dahkan váddáseabbon váldit oktavuoda veahkkeapparáhtain. Mánáidsuodjalusa ja heahteguovddážiid bargit árrat meroštallojuvvjedje dakkár bargin geain lea mearrideaddji servodatdoaimma, earret eará sihkkarastin dihtii gillájeddjiide dárbbášlaš suodjaleami ja čuovvuleami. Nu biddjui ge árrat láidestussan ahte daid dearvvašvuođabuohccedivššáriid geat barget dearvvašvuođastašuvnnas ja skuvldearvvašvuođabálvalusas, eai galgga sirdojuvvot iskan-, erren-, njoammuma guorran- ja karantenabargguide. Vuosttaš áigodaga manjá ja giddemiid manjá jagi 2020 giđa lea árrjalaččat

⁷³ Oktiordnenjoavkku mandáhta ja raporttat leat gávdnamis oktiordnenjoavkku neahttasiiddus:
https://www.buifdir.no/aktuelt/temaside_koronavirus/tjenestetilbudet_til_barn_og_unge_under_covid_19_pandemien/

geahččaluvvon sihkkarastit nu dábálaš doaimma bálvalusain go vejolaš gustojeaddji njoammundili vuodul.

Lagas gaskavuodaid veahkaválldi gillájeaddjit illá dábálaš diliin ge arvet váldit oktavuoda dearvvašvuodálágadusain ja veahkkeapparáhta eará osiiguin. Jagi 2014 NKVTS iskkadeapmi čájehii ahte dušše 25 proseantta veahkaváldegillájeaddjiin ledje váldán oktavuoda politiijain.⁷⁴ Njoammudávddaid eastadandoaimbajut mat ávžžuhit ássiid orrut ruovttus, njoammunballu, ja váttisvuodát beassamis eret illasteaddjis sáhttet leat váikkuhan dasa ahte veahkkeohcanšielbmá šattai ain alibun dán jovkui.

NKVTS jagi 2020 kárten čájeha ahte veahkaválldi čađaheaddji geavaha covid-19 dili veahkaválldi čađaheapmái, dainna lágiin ahte virus/pandemiija geavahuvvo čađahit bearráigeahču ja ráddjet gillájeaddji lihkananfrijavuoda.⁷⁵ Goalmmátoassi heahteguovddážiin vásihit ahte veahkaválldi čađaheaddji geavaha koronaheahtedili ja njoammudávddaid eastadandoaimbajuid oassin veahkaválldi čađaheapmái.⁷⁶

Dan dutkama vuodul mii lea čađahuvvon, ii sáhte ovttabeallásaččat ja čielgasit dadjat ahte veahkaválldi ja illastemiid viidodat lea sturron pandemiija áiggi.⁷⁷ Mánáidsuodjalusa, buohcceviesuid mánáidossodagaid, illastanvuostáiváldimiid, heahteguovddážiid ja politiija vásáhusat ja gaskaboddasaš logut čájehit ahte oktavuodaváldimat leat njiedjan dan áigodagas go ledje garraseamos doaimbajut álgogeahčen pandemiija, muhto lassánedje áigodagaid go njoammuneastadandoaimbajut geahppánedje. Dieđihuvvon lea lassáneapmi oktavuodaváldimiin ollu veahkketelefovnnaid bokte, mii sáhtta leat mearkan dasa ahte ollugiin lea váttes dilli.

Politiiija statistihkka čájeha ahte váidojuvvon lagas gaskavuodaid illastanássiid lohku (§§ 282 ja 283) njiejai 2,2 proseantta jagi 2019 rájes 2020 rádjai. Láhkarihkumat áitagiid oktavuodas njidje maid 2,2 proseantta seamma áigodagas. Váidimiid logu njiedjama sivvan sáhtta leat lunddolaš molsašuddan, ahte gillájeaddji uhcit muddui váidá ja ahte eará bálvalusat eai almmustahte ja dieđit politiijii. Váidimiid lohku seksuálarihkumiid oktavuodas vuollel 16 jahkasaš mánáid vuostá lea lassánan 4,8 proseanttain jagi 2019 rájes 2020 rádjai.

Oktiordnenjoavku bálvalusfálaldaga várás riskovuloš mánáide ja nuoraide raportere cuoŋománu 30. b. 2021 muttus ahte eanet mánáidsuodjalusbálvalusain lea stuorát bargodeaddu dál, ja eanet bálvalusat dadjet ahte sis leat eanet veahkaválde- ja heahteáššit go dábálaččat. Heahteguovddážat dieđihit ahte oktavuodaváldimiid lohku lea seamma dásis dahje veaháš stuorát go dábálaččat, vuostálasvuotán pandemiija vuosttaš muddui go ollu guovddážat dieđihedje njiedjama oktavuodaváldimiid logus.⁷⁸

Njukčamánu 12. b. 2020 rájes, go riika álggos giddejuvvui, lea daid heahteguovddážiid geavaheddjiid oassi geain lea sisafárrejeaddjidoagáš, njiedjan. MiRA nammasaš resursaguovddáš daid nissoniid várás geain lea minoritehtaduogáš, dieđiha ahte muhtumat errejit iežaset ja iežaset mánáid eanet go dan maid eiseválddit rávvejit njoammunbalu ja váilevaš dieđuid geažil.⁷⁹ Ballamis lea pandemiija

⁷⁴ Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (2014).

⁷⁵ Bergman, S., Bjørnholt, M., Helseth, H., Kruse, A. E., Øverlien, C., & Vold, M. (2020).

⁷⁶ Heahteguovddáščállingotti árvalusat, juovlamánu 2020.

⁷⁷ Skrove, G., Lichtwarck, W., Moufack, M. F., Røkkum, N. H. A., Ulfseth, L. A. & Kojaet, B. H. (2021).

⁷⁸ Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta (2021b). Raportta lea riskavuloš mánáid ja nuoraid bálvalusfálaldaga oktiordnenjoavku hábmen.

⁷⁹ MiRA-guovddáša árvalusat, juovlamánnu 2020.

dagahan ahte ollugat dán joavkkus ellet guhkit áiggi veahkaválddiin bearrašis. Maiddái logut dain gielddain mat gullet TryggEst-ovttasbargui, lagabui máinnašuvvon 47. siiddus, čájehit ahte áššiid lohku riskavuloš rávesolbmuid birra, njiejai mealgat maŋŋá garra njoammuneastadandoaibmabijuid čađaheami njukčamánu 2020.

Bálvalusaid digitaliseren giddemiid geažil lea dagahan riskavuloš joavkkuid dili váddásabbon. Heahteguovddáščállingoddi čujuha ovdamearkka dihtii dasa ahte gaskavuođaduddjoma aspeakta ii leat seamma álki ollašuhttit telefonna bokte go fysalaš deaivvadeamis. Heajos digitála gálggat ja váttisvuođat digitála bálvalusaid geavahemiin dagaha ahte ollugat dárbbbašit ain eanet veahki beallalaččas dahje eará bearašlahtuin go háliidit oažžut oktavuoda dehálaš ášahusaiguin. Dat sáhtta leat mielde nannemin sorjjasvuođadili ja lokte riskka ávkkástallamii, negatiiva sosiála bearráigehččui, psyhkalaš ja ekonomalaš veahkaváldái.

Go diehtit ahte veahkaváldi dábálaččat lassána heahtediliin, de orru registrerejuvvon áššiid njiedjan čájeheamen ahte veahkaváldi dan áigodagas go ledje garraseamos doaibmabijut, uhcit muddui leat almmustahttojuvvon ja ahte uhcit dárbbbašeaddjit leat ožžon veahki ja suodjalusa. Dasa lassin leat sihke Oslo heahteguovddáš ja Oslo-politiija dieđihan groavvásat veahkaválddi. Dat orru čájeheamen ahte gillájeaddjit leat vuordán guhkit áiggi oktavuodaváldimiin politiijain ja heahteguovddážiiguin go dan maid sii muđui livčče dahkan.

Mánŋa eaktodáhtolaš organisašuvvna leat vásihan oppalaš lassáneami oktavuodaváldimiin olbmuiin geat leat ožžon liige hástalusaid pandemiija áiggi, ja muhtun organisašuvvnat dieđihit maiddái lassáneami oktavuodaváldimiin veahkaválddi birra. Heahtediliin lea erenoamáš dárbu buori diehtujuohkimii bálvalusfálaldagaid birra, ja danne ferte gulahallan ja diehtujuohkin bálvalusaid birra leat mearredidolaš álbmoga iešguđet joavkkuid ektui. Pandemiija áiggi leat mánŋa veahketelefovna nannejuvvon. Dasa lassin leat čadahuvvon ollu diehtujuohkinkampánjat, earret eará dat maid Dearvvasvuođadirektoráhta ja Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta leat lágidan.

Mii oaččoha bálvalusaid doaibmat buoremusat heahtedilis?

Mearrideaddji mávssolaš lea ahte veahkkefálaldagat leat rahpasat nu guhkás go vejolaš heahtediliin, ja ahte rávvagat ruovttus orrut eai guoskka olbmuid geat dárbbbašit suodjalusa ja veahki. Dehálaš lea ahte dain bálvalusain mat leat veahkaváldesuorggis, lea gearggusvuođagelbbolašvuohta ja resurssat heivehit dábalaš doaibmabijuid erenoamáš dillái. Heahtedilis, ja servodaga vejolaš giddema oktavuodas, lea dárbu bisuhit dábalaš bálvalusaid nu bures go vejolaš ja doaimmahit bálvalusaid eanet proaktiiva rašimusaid ektui. Fálaldaga veahkaválddi gillájeddjiide ferte heivehit iešguđet lassehástalusaide – maiddái heahteáiggiid. Danne berrejit dát bálvalusat hábmet gearggusvuođa- ja jotkkolašvuođaplánaid gieđahallan dihtii iešguđet heahtediliid, maiddái guhkilmas heahtediliid. Dat mearkkaša vuoruhit dihto resurssaid ja olbmuid ja fuolahit ahte čoavddaniehkit ain sáhttet doallat mearrideaddji doaimmaid jođus. Gielddat berrejit váldit mielde bálvalusaid mánáide ja nuoraide iežaset bajimus gearggusvuođa- ja jotkkolašvuođaplánaide. Ráđđehusa mihttu lea ahte mánát ja nuorat galget gillát nu uhccán doaibmabidjonoađi go vejolaš heahtediliin.

Doaibmabidju 74:

Čuovvulit Stuorradikki mearrádusa 728 suodjaleami birra veahkaválddi ja illastemiid vuostá ruovttuin

Servodatsihkkarvuodadieđáhusa⁸⁰ meannudeami oktavuodas giđđat 2021 bivddii Stuorradiggi ráđđehusa hábmet doaibmaplána suodjaleami birra veahkaválddi ja illastemiid vuostá ruovttuin dakkár njoammuneastadandoaibmabijuid geažil go giddejuvvon sosiála arenaid, skuvllaid ja mánáidgárddiid geažil (ávžžuhusmearrádus 728, njukčamánu 9. b. 2021). Dán mearrádusa čuovvuleami oktavuodas galgá árvvoštallojuvvot lagabui guđe buhttendoaibmabijuid politiija ja eará guoskevaš bálvalusat fertejit čadahit, sihke ovttaid mielde ja ovtta, eastadan ja fuobmán dihtii veahkaválddi lagas gaskavuodain ja veahkaválddi ja illastemiid mánáid ja nuoraid vuostá go sii eai beasa fysalaččat deaivvadit olbmuiquin nu mo dábálaš dilis.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

Doaibmabidju 75:

Váldit mielde veahkaválddi lagas gaskavuodain gearggusvuodaplánaide, doaibmaplánaide ja gulahallanplánaide heahtediliin

Go heahtedilit deaivdit, de berre lagas gaskavuodaid veahkaválddi vuosttaldeapmi leat mielde gearggusvuodaplánain ja gulahallanplánain báikkálaš ja nátionála dásis. Daid bálvalusaid bargiid geat áimmahuššet ja veahkehit veahkaválddi gillájeaddjiid, berre meroštallat/bisuhit bargin mearrideaddji servodatdoaimmas. Plánain berre maid boahit ovdan makkár rolla siviilaservodagas galgá leat vuosttaldeamis veahkaválddi lagas gaskavuodain heahtediliin. Erenoamáš riskafáktoriid ja vejolaš doaibmabijuid berre maid válddahit. Go heahtedilli dahká ahte bálvalusaid ferte giddet, de galgá gáibidit ahte váikkuhusat veahkaválddi gillájeaddjái maiddá árvvoštallojuvvojit. Dán gáibádusa oktavuodas galget hábmejuvvot njuolggadusat/bagadus álkes ROS-mállii dán suorggis.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

Doaibmabidju 76:

Fuolahit ahte dieđut veahkkebálvalusaid birra ollet buohkaide geat dárbbasit bálvalusaid heahtediliin

Dieđut veahkkefálaldagaid birra galget leat olámuttus njálmmálaččat ja čálalaččat mángga gillii ja juogaduvvot guoskevaš kanálaid bokte, vai dieđut ollet olles álbmogii. Eiseválddit berrejit ovtta siviilaservodaga doaimmaheddjiiguin bargat diehtjuohkimiin.

Ovddasvástideaddji departemeanttat: JGD, BSD, MBD, DFD, MD, GOD, KD, EBD

Doaibmabidju 77:

Hábmet nátionála strategiija oanehisáiggi ja guhkesáiggi psykososiála čuovvuleapmái pandemiija oktavuodas

Dearvašvuodadirektoráhta lea evttoheamen ollislaš nátionála strategiija oanehisáiggi ja guhkesáiggi psykososiála čuovvuleapmái pandemiija oktavuodas. Dán barggu oktavuodas Nátionála máhttojuovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) lea čoahkkáigeassán dan máhtu mii mis lea psykososiála váikkuhusaid birra daidda joavkkuide mat leat eanet riskavuložat pandemiija geažil. Veahkaválddi, illastemiid ja fuolahusváilli gillájeaddjit gullet daidda joavkkuide mat leat

⁸⁰ Dieđ. St. 5 (2020–2021) «Samfunnssikkerhet i en usikker verden».

erenoamáš riskavuložat.

Ovddasvástideaddji departemeanta: DFD

Doaibmabidju 78:

Hábmet njuolggadusaid dasa mo molssaektosaččat čađahit heivehuvvon gažademiid heahtediliin

Koronakommišuvdna rávve ráđđehusa fuolahit ahte hábmejuvvojit njuolggadusat dasa mo molssaektosaččat čađahit heivehuvvon gažademiid heahtediliin maid politiija ja mánáidviesut sáhttet váldit mielde iežaset gearggusvuodaplánaide.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Nannet riikkaidgaskasaš ovttasbarggu

Ollašuhttin dihtii nationála ja riikkaidgaskasaš mihtuid veahkaválddehisvuođa birra áigu Norga nannet riikkaidgaskasaš ovttasbarggu vuosttaldemiin lagas gaskavuodaid veahkaválddi ja veahkaválddi nissoniid vuostá. Bargu galgá leat guovddášis dan ángiruššamis mas lea ulbmil ovddidit riektestáhtaprinshpaid, demokratija ja olmmošvuoigatvuođaid.

Buohkat galget dovdat oadjebasvuođa ja friijavuoda veahkaválddis miehtá máilmmi. Dattetge gillájit eanet go juohke goalmát nisu seksuála illastemiid ja fysalaš veahkaválddi máilmmiviidosaččat. Norga lea guhká garrasit ángiruššan riikkaidgaskasaččat nannen dihtii nieiddaid ja nissoniid sajádaga ja vuoigatvuođaid. Veahkaválddehisvuohta lea vuđolaš olmmošvuoigatvuohta ja vuoruhuvvon ángiruššansuorgi Norgii riikkaidgaskasaš ovttasbarggu – nu go maiddái dakkár suorggit go seksuála ja reproduktiiva dearvvasvuohta ja vuoigatvuođat, nieiddaid oahppu ja nissoniid politihkalaš ja ekonomalaš oassálastin.

Ráđđehus lea mearridan ahte ON 2030-agenda guoddevaš ovddideami várás lea politihkalaš váldogaidnu go dáhttu lea gieđahallagoahit min áiggi stuorámuš nationála ja máilmmiviidosaš hástalusaid. Go uhcida nissoniid vuostá veahkaválddi viidodaga, de dat sáhtá dahkat vejolažžan nissoniidda oassálastit ja váikkuhit guoddevaš ovddideapmái. Eanaš guoddevašvuođamihtuin lea mearkkašupmi nissoniid ja nieiddaid sajádaga nannemii. Guoddevašvuođamihttu 5 dásseárvvu birra ja mihttu 16 ráfi, vuoiggalašvuođa ja buresdoaimbi ásašusaid birra, leat erenoamáš dehálaččat jus galggaš leat vejolaš geahpedit goddimiid ja veahkaváldelágiid mat čuhcet nissoniidda eahpegovttolaččat. Norga lea ON ja ovdáneaddjiriikkaid dehálaš áššebealli go sáhka lea guoddevašvuođamihtuid čađaheamis. Dásseárvu ja nissoniid vuoigatvuođat leat Norgga váldovuoruhemiin okta. Dat biddjojuvvojedje ovdan ON 75. váldočoahkkimis čakčamánu 2020. Norga doarju dehálaš doaimbajuid guoddevašvuođamihtuid čađaheami várás mat váikkuhit veahkaválddehisvuhtii.

Veahkkeruđaguin doarju Norga ollu doaimmaheddjiid veahkaválddi vuosttaldeamis. Norga lea guhká leamaš okta dain stuorámuš addin ON álbmotfondii (UNFPA) mii lea vuosttaldan sohka-bealvuđot veahkaválddi ovttá ángiruššansuorggis iežas golmma vuoruhuvvon ángiruššansuorggis. Bargu veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain lea stuorra oassi dán ángiruššamis.

Maiddái UN Women oažžu ollu ruđaid Norggas. Okta sin váldovuoruhemiin lea jávkadit veahkaválddi nissoniid vuostá. UN Women lágida earret eará máilmmiviidosaš jahkásaš kampánnja mii čalmmustahtá sohka-bealveahkaválddi. Norga lea mánnggaid jagiid dorjon «*UN Trust Fund to End Violence against Women*». Foanda, maid UN Women hálldaša, doarju álbmotorganisašuvnnaid barggu mii vuosttalda veahkaválddi nissoniid vuostá.

Covid-19-pandemija lea dagahan ahte veahkaváldi nissoniid vuostá lea viidánan mánngga sajis máilmmis. UN Women ja UNFPA leat leamaš mielde duođašteamen pandemija váikkuhusaid nissoniidda ja nieiddaide ja bidjan fáttá hui bajás ON áššelistui.

ON guoddevašvuođamihtuid bokte lea máilmmiservodat geatnegahttojuvvon jávkadit vahátlaš vieruid ovdal jagi 2030. Norgga riikkaidgaskasaš strategiija vahátlaš vieruid vuostá (2019-2023) nanne Norgga ángiruššama ja láidsteaddjirolla máilmmiviidosaččat sohka-bealrádjerihkkuma, mánáidnáittosdili ja bártneid ovdavuoigatvuođa vuostá.

Seksuála ja sohkabealvuđot veahkaválddi (*Sexual and Gender-Based Violence/SGBV*) vuosttaldeapmi humanitára heahtediliin lea Norgga humanitára politihka strategiija vuoruheapmi. Norga lea váldán riikkaidgaskasaš njunušdoaimma barggus SGBV vuostá, sihke politihkalaččat ja ruđalaččat. Norga oaihvilda dehálažžan nannet operašunála fokusa ja váikkuhit suodjaleapmái SGBV vuostá ja dahkat ahte seksuála ja reproduktiiva dearvvašvuođabálvalusaid olahttivuohta vuoruhuvvo badjelebbui humanitára dávisteamis verjjolaš riidduin.

Norga lea soahpan mánnga strategalaš guoibmevuoda Norgga humanitára organisašuvnnaiguin áigodahkii 2020-2023. Erenoamážit lea guoibmevuodta Kirkens Nødhjelp nammasaš heahteveahkkeorganisašuvnnain guovddážiis barggus SGBV vuostá. Riikkaidgaskasaš Rukkes Ruossa-Lávdegoddi (ICRC) ja ON-organisašuvnnat UNFPA:in njunnošis leat maiddá dehálaš áššebealit vuosttaldeamis SGBV.

Nissonat, ráfi ja sihkarvuodta lea okta váldovuoruhemiin Norgga lahttuvuodas ON sihkarvuodarádis. Norga bargá viidáseappot barggu eastadan dihtii SGBV ja positiiva dávistan dihtii dan doibmii. Dat lea guovddáš oassi ángiruššamis mii galgá suodjalit siviila olbmuid.

Norga oassálastá maiddá árijalaččat riikkaidgaskasaš ovtasbargui sohkabealvuđot veahkaválddi vuostá maid organisašuvdna ekonomalaš ovtasbarggu ja ovddideami várás (OECD) lágida. Ovtasbarggu mihttun lea váikkuhit ollislaš ja oktiordnejuvvon stáhta politihkkastivremii mas veahkaválddegilláeddjiid vuoigatvuodat leat guovddážiis («*a whole-of-government approach*»).

Norga oassálastá dan áššebeallelávdegoddái mii goziha ahte Eurohpáráđi konvenšuvdna suodjaleami birra mánáid seksuála ávkástallama ja seksuála illastemiid vuostá (Lanzarotekonvenšuvdna) čađahuvvo. Lanzarotekonvenšuvdna láchčá dilálašvuođaid dieđuid, vásáhusaid ja stáhtaid gaskasaš buori geavada háhkamii, suokkardeapmái ja lonohallamii.

Jagi 2017 ratifiserii Norga Eurohpá vuosttaš ja áidna rievttálaččat čadni traktáhta nissoniid vuostásaš veahkaválddi ja lagas gaskavuodaid veahkaválddi eastadeami ja vuosttaldeami birra. Istanbulkonvenšuvdna lea dehálaš reaidu Norgga ja riikkaidgaskasaš politihka ulbmiliid čađaheapmái. Norga oassálastá Eurohpáráđi Istanbulkonvenšuvnna stáhtaáššebeallelávdegoddái. Eurohpáráđi 47 lahttoriikkas leat 34 riikka ratifiseren konvenšuvnna miessemánu 2021 muttus.

Norga geavaha EEO-ruđaid strategalaččat veahkehan dihtii Eurohpá nissoniid ja nieiddaid vásihit veahkaválddehisvuoda. EEO-ruđat lea Norgga ruhtadoarjja välljejuvvon EU-riikkaide váikkuhan dihtii sosiála ja ekonomalaš dássemii Eurohpás. Norga doarju ja ovtasbargá earret eará hábmemis heahteguovddášfálaldagaid ja čađaheddjiid diksofálaldagaid, nannemis politiija ja veahkkeapparáhta, ja ollu eará doaibmabijuid ásahan dihtii oadjebasvuoda ja riektesihkarvuoda. Mielde ovtasbarggus leat iešguđet riikkaid departemeantaid, direktoráhtaid, politiija, duopmostuoluid, rihkolašvuođafuolahusa, dearvvašvuođalágádusa, olmmošvuoigatvuođaásahusaid, áittardeddjiid, siviila servodatorganisašuvnnaid ja dutkanbirrasiid ovddasteaddjit. Juksan dihtii buoremus vejolaš bohtosiid ja nannen dihtii čanastagaid gaskal ovtasbargoriikkaid oktiordne Norga multinationála, strategalaš EEO-fierpmádaga sohkabealvuđot veahkaválddi ja lagas gaskavuodaid veahkaválddi vuostá – «*SYNERGY Network against Gender-based and Domestic Violence*». Fierpmádat juogada vásáhusaid strategiijain ja doaibmabijuin eastadan dihtii ja vuosttaldan dihtii dákkár rihkolašvuoda. Eará riikkaid vásáhusat leat dehálaš gáldun Norgga doaibmabijuid hábmemii dán suorggis.

Vaikke vel lea ge mánggaid logijagiid leamaš ovdáneapmi veahkaválddehisvuoda ollašuhttimis Eurohpás, de hástalit dál barggu ollu negatiiva ovdánansojut. Mánnga riikkas ja riikkaidgaskasaš forumiin čohkkejit dál fámuidda nissoniid ja lhbtig-olbmuid vuoigatvuođaid vuostá.

Njukčamánu 2021 mearridii Turka geassádit Istanbulkonvenšuvnnas. Maiddá muhtun eará riikkat árvvoštallet geassádit konvenšuvnnas. Juohke geassádeapmi hedjonahtta garrasit rahčamuša eastadit

ja vuosttaldit veahkaválddi nissoniid vuostá ja veahkaválddi lagas gaskavuodain Eurohpás.

Muhtun riikkain hedjona duopmostuoluid sorjjasmeahtunvuohta. Dat sáhhtá maid addit heajut riektesiikkaavuoda veahkaválddi gillájeddjiiide. Ollu sajiin bissehuvvo dutkan sohkaбелиid ja dásseárvvu birra ja siviila servodatorganisašuvnnat ravddalduvvet. Dasa lassin lea covid-19-pandemiija dahkan eallima váraleabbon ollugiidda ja giddemat leat dahkan váddáseabbon beassat eret veahkaválddis.

Doaibmabidju 79:

Ovddidit ja gozihit Istanbulkonvenšuvnna dehálaš reaidun vuosttaldeamis veahkaválddi nissoniid vuostá ja veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain guoskevaš riikkaidgaskasaš oktavuodain

Norga áigu ain ovddidit ja suodjalit Istanbulkonvenšuvnna dehálaš reaidun mainna lea áigumuš čađahit Norgga ja riikkaidgaskasaš mihtuid eastadeamis ja vuosttaldeamis veahkaválddi nissoniid vuostá ja veahkaválddi lagas gaskavuodain. Oažžun dihtii nu stuorra guorraseami go vejolaš, áigu Norga čájehit čielga politihkalaš beroštumi Istanbulkonvenšuvdnii. Norga áigu láhčit dilálašvuodaid ovttasdoaibmamii, vai sáhhtit gaskkustit ovttajienalaš sáttasáni máŋgga riikkaidgaskasaš oktavuodas, surggiid rastá. Guoskevaš čállosat Eurohpárádis Istanbulkonvenšuvnna birra galget jorgaluvvot dárogillii ja dahkkojuvvot olámuddui Norgga doaimmaheddjiide. Norga áigu leat mielde vuosttaldeamen veahkaválddi álgoálbmotnissoniid vuostá maiddá Istanbulkonvenšuvnna berošteami bokte.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 80:

Váikkuhit dasa ahte ásahuvvojit oktasaš OECD-rámmat ollislaš ja oktiordnejuvvon stáhta stivrejupmái barggus sohka-bealvuđot veahkaválddi vuostá

Norga áigu ain oassálastit árjjalaččat OECD-rámmaid ovddidemiin ja čađahemiin ollislaš ja oktiordnejuvvon stáhta stivrema barggus sohka-bealvuđot veahkaválddi vuostá.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 81:

Viidáseappot ovddidit EEO-ángiruššama sohka-bealvuđot veahkaválddi vuostá ja veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain

Norga áigu viidáseappot ovddidit strategalaš Eurohpáovttasbarggu sohka-bealvuđot veahkaválddi vuostá ja veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain EEO-ruđaiguin. Sihkkarastojuvvot galgá ahte EEO-ruđat geavahuvvojit Eurohpárádi konvenšuvnna vuođul eastadan ja vuosttaldan dihtii dán veahkaválddi – Istanbulkonvenšuvdna. Sihkkarastin dihtii buriid bohtosiid ovttasbarggus áigu Norga oktiordnet ja viidáseappot ovddidit EEO-fierpmádaga – «*SYNERGY Network against Gender-based and Domestic Violence*». Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta áigu earret eará hábmet dakkár málle mas leat mielde nuorra ambassadevrrat nissoniid veahkaválddi vuostá ja veahkaválddi vuostá lagas gaskavuodain vuostáiváldi- ja addinriikkain. Dasa lassin galgá ovttasbargu Kilden kjønnsforskning.no

neahttasiidduin eeagender.org viidáseappot ovddiduvvot.

Ovddasvástideaddji departemeanta: JGD

Doaibmabidju 82:

Juohkit dieđuid Lanzarotekonvenšuvnna birra reaidun dan bargui mii galgá suodjalit mánáid seksuála illastemiid vuostá

Norga lea ratifiseren Eurohpáráđi konvenšuvnna suodjaleami birra mánáid seksuála ávkástallama ja seksuála illastemiid vuostá ja dat bođii fápmui golggotmánu 1. b. 2018. Dárbu lea oahpásmahttit konvenšuvnna buorebut Norggas.

Ovddasvástideaddji departemeanta: MBD

Referánssat

Aakvaag, H. F., & Strøm, I. F. (Red.) (2019). *Vold i oppveksten: Varige spor? En longitudinell undersøkelse av reviktimisering, helse, rus og sosiale relasjoner hos unge utsatt for vold i barndommen*. Oslo: Nasionála máhttoquovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (Raporta 1/2019).

Molssaeaktu veahkaváldái (2011). «Bryt voldsarven» loahpparaporta 2010-2011.

Anderssen, N. & Malterud, K. (2013). *Seksuell orientering og levekår*. Birggon: Uni Helse 2013.

Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta (2020). Statistihkka Norgga gielddaid heahteguovddášfálaldagain.
https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Vold_og_overgrep_tall_og_statistikk/krisesentertilbudet_i_norske_kommuner/om_beboerne/

Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta (2021a). *Levekårsstatus for personer med nedsatt funksjonsevne. Trygghet og rettssikkerhet*.
https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/status_nedsatt_funksjonsevne/Rettssikkerhet/

Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta (2021b). *Utsatte barn og unges tjenestetilbud under covid-19-pandemien*. Statusrapport 13.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/07a94a46945c43408c50a168e540079d/statusrapport-13-til-bfd.pdf>

Bergman, S., Bjørnholt, M., Helseth, H., Kruse, A. E., Øverlien, C., & Vold, M. (2020). *Krisesentrene og covid-19 – resultat fra en kartlegging i april 2020*. Nasionála máhttoquovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra/RVTS Øst.

Bliksvær, T., Skogøy, B. E., Sloan, L., Bakar, N., Johnson, R. & Kosuta, M. (2019). *Kommunenes krisesentertilbud - En kunnskapsoversikt*. Nordlandsforskning ja KUN. NF raporta nr.: 13/2019.

Bredal, A. (2020). «Minoritetsnorske og majoritetsnorske kvinners erfaring med partnervold» i Bredal, A., Eggebø H. & Eriksen, A. (Red.). *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge* (2020). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Dullum, J. V. (2017). *Oslo krisesenters prosjekt for voldsutsatte kvinner i fengsel*. Oslo: NOVA Noáhta 4/17.

Dullum, J. V. (2020) «Omvendt voldsalarm» *En evaluering av kontaktforbud med elektronisk kontroll (straffeloven § 57) i saker om vold i nære relasjoner*. Oslo: NOVA raporta nr. 15/20.

Dyrevernalliansen (2016). *Hjelp når det trengs aller mest – sammenhengen mellom vold mot dyr og vold mot mennesker*. Raporta 2016 (Vold_mot_dyrogmennesker_2016.pdf_(dyrevern.no))

Egge-Hoveid, K. (2017). Utsatthet for lovbrudd i Vrålstad, S. & Wiggen, K. S. (red.) (2017). *Levekår blant innvandrere i Norge 2016*, SSB raporta 2017/13.

Elgvin, O., Bue, K. & Grønningsæter, A. B. (2013). *Åpne rom, lukkede rom: LHBT i etniske minoritetsgrupper*. Fafo-rapport 2013:36.

- Eriksen A. M. A. (2019). «Vold, overgrep og helseplager blant samer i Norge» *Sámi logut muitat 12. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2019*. Raporta 1/2019.
- Eriksen, A. M. A (2020). «Omfang av vold og seksuelle overgrep blant samer og ikke-samer» i Bredal, A., Eggebø, H. & Eriksen, A. (Red.) *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. s. 127-144. Cappelen Damm Akademisk.
- Fjær, E. G, Gundersen, T. & Mossige, S. (2013). *Lesbiske, homofile, bifile og transpersoners utsatthet for vold i nære relasjoner. En kunnskapsoversikt*. Oslo: NOVA raporta 5/13.
- Gerhardsen, E. (2010) «Hvorfor blir det så vanskelig å fortelle om vold og seksuelle overgrep? – Refleksjoner og kliniske erfaringer» i Silviken, A. & Stordal, V. (Red.) *Nye Landskap kjente steder og skjulte utfordringer*. Kárášjohka: ČallidLágádus.
- Grønningsæter, A. B. & Nuland, B. R. (2009). *Lesbiske og homofile i Sápmi. En narrativ levekårsundersøkelse*. Fafo-raporta 2009:26.
- Hafstad, G. S., & Augusti, E. M. (Red.) (2019). *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten: En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år*. Oslo: Nasionála máhttoquoddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra. Raporta 4/2019.
- Hansen, K. L. (2012). *Likestillingsstatus blant samer. En kunnskapsstatus*. Romssa universitehta.
- Hansen, K. L. & Skaar, S. W. (2021). *Unge samers psykiske helse. En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse*. Nasionála máhttoquoddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra.
- Kiamanesh, P. & Hauge, M. I. (2018). «We are not weak, we just experience domestic violence»- *Immigrant women's experiences of encounters with service providers as a result of domestic violence*. Child & Family Social Work, 1-8. doi:10.1111/cfs.12615.
- Melbøe, L. Johnsen, B-E., Fedreheim, G. E. & Hansen, K. L. (2016). *Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse*. Stockholm: Nordens Välfärdscenter.
- Meld. St. 5 (2020–2021) «Samfunnssikkerhet i en usikker verden».
- Mossige, S. & Stefansen, K. (red.) (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007–2015*. Oslo: NOVA raporta nr. 5/16.
- Møllersen, S., Stordahl, V., Eira-Åhren, I. M. & Tørres, G. (2016). *Delrapport 1: Reindriftas hverdag – interne og eksterne forhold som påvirker reindrift*.
- Nasionála máhttoquoddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra (NKVTS) (2020) *Korona, smitteverntiltak og voldsutsatte*. <https://www.nkvts.no/aktuelt/korona-smitteverntiltak-og-voldsutsatte>
- Norbakken, E. H. (2012). «Når ord mangler. Om seksuelle overgrep i luthersk-læstadianske miljøer». Masterčálus diakonijjas, Diakonhjemmet Høgskole. Refererejuvvon Øverli, I. T., Bergman, S. H., & Finstad, A. K. (2017) čállosis *Om du tør å spørre, tør folk å svare: Hjelpes- apparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn*. Oslo: Nasionála máhttoquoddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra. Raporta 2/2017.
- Nordlándda politiijabiire (2017). *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*.
- NAČ 2016: 18 «Váibmogiella – Sámegielaide láhkamearrádus-, doaibma- ja ásahevttohusat».

NOU 2019: 5 «Ny forvaltningslov – Lov om saksbehandlingen i offentlig forvaltning (forvaltningsloven)».

NOU 2020: 16 «Levekår i byer – Gode lokalsamfunn for alle».

NOU 2020: 17 «Varslede drap?» Beallalašgoddinlávdegotti čielggadus.

NOU 2021: 6 «Myndighetenes håndtering av koronapandemien».

Nystad, I. M. K. (2003) *Mannen mellom myte og modernitet*. Nesbru: Vett og viten. Refererejuvvon Øverli, I. T., Bergman, S. H., & Finstad, A. K. (2017) čállosis *Om du tør å spørre, tør folk å svare: Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn*. Oslo: Nasionála máhttguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra. Rapport 2/2017.

Nøkleby je. (2020). *Konsekvenser av Covid 19 på barn og unges liv og helse: En hurtigoversikt*. Oslo: Álbmotdearvašvuodáinstituhhta.

Pedersen, E., Ballo, J. G. & Nilsen, W. (2020) «Familie for første gang»/Norwegian Nurse-Family Partnership (NFP) Pilot. Final Report on a Four-Year Real-Time Evaluation. Oslo: AFI ráporta 2020:03

Prop. 100 L (2020–2021). *Endringer i velferdstjenestelovgivningen (samarbeid, samordning og barnekoordinator)*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-100-l-20202021/id2838338/>

Prop. 156 L (2020–2021) *Lov om offentlige organers ansvar for bruk av tolk mv. (tolkeloven)* <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-156-l-20202021/id2842559/>

Rasmussen, I., Strøm, S., Sverdrup, S. & Vennemo, H. (2012), *Samfunnsøkonomiske kostnader av vold i nære relasjoner*, Oslo: Vista analysa Raporta 2012/41.

Røsdal, T., Madsen, A. Å., Næss, T. & Larsen, E. H. (2019). *Kompetanse om vold og overgrep i nære relasjoner: innledende kartlegging av føringer, opplæringsstrukturer og kompetansebehov*. Oslo: NIFU-raporta 2019:26.

Sandmoe, A. & Nymoen, R. C. (2019). *Kommunale handlingsplaner mot vold i nære relasjoner: Hvordan brukes de og til hvilken nytte?* Oslo: Nasionála máhttguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra. Rapport 3/2019.

Sandmoe, A., Wentzel-Larsen, T. & Hjemdal, O. K. (2017). *Vold og overgrep mot eldre personer i Norge: En nasjonal forekomststudie*. Oslo: Nasionála máhttguovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra. Raporta 9/2017.

Skrove, G., Lichtwarck, W., Moufack, M. F., Aas Røkkum N. H. A., Ulfset L. A. & Kojaet, B. H. (2021). *Konsekvenser av covid-19 for tjenestetilbudet blant sårbare barn og unge*.

Smette, I., Stefansen, K. & Dullum, J. (2017). *Sentrene mot incest og seksuelle overgrep. En evaluering av sentrenes arbeid og rammevilkår*. NOVA Raporta 16/2017.

Spein, A. R., Steen, R. og Hoxmark, E. (2012). *Rus(mis)bruk blant samer: kulturelle særtrekk og tiltaksutfordringer*. Almmuhuvvon dás: forebygging.no

SSB (2019). *Utsatthet og uro for lovbrudd, levekårsundersøkelsen*. <https://www.ssb.no/vold>

Støren K. S., Rønning, E. & Gram, K. H. (2020), *Livskvalitet i Norge 2020*, SSB raporta 2020/35.

Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (Red.) (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av*

vold i et livsløpsperspektiv. Oslo: Nationála máhttoguoovddáš veahkaválddi ja traumáhtalaš streassa birra.

Tonheim, M., Danielsen, H. ja Jakobsen, R. (2019), *Hjelp til å avdekke vold og overgrep mot barn og unge - en evaluering av konsultasjonsteam*, NORCE raporta 16/2019.

Tveito, S. B. (2021). *Barnevern i krisetid. Barneverntjenestens arbeid med vold og overgrep under koronapandemiens første fase*. NOVA Notáhta 1/2021.

UN Committee against Torture (2018). *Concluding observations of the eight periodic report of Norway*. AT/C/NOR/CO/8, para. 24 (c).

UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2017). *Concluding observations on the ninth periodic report of Norway*. CEDAW/C/NOR/CO/9, para. 25 (e).

UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination (2019). *Concluding observations on the combined twenty-third and twenty-fourth periodic reports of Norway*. CERD/C/NOR/CO/23-24, para. 22 (a).

UN Human Rights Committee (2018). *Concluding observations on the 7th periodic report of Norway*. CCPR/C/NOR/CO/7, para. 15 (a).

Van der Ros, J. (2013). *Alskens Folk. Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*, Dásseárvoguoovddáš.

Vrålstad, S. & Wiggen, K. S. (red.) (2017) *Levekår blant innvandrere i Norge 2016*, SSB raporta 2017/13.

Øverli, I. T., Bergman S. & Finstad, A-K (2017) «Om du tør spørre, tør folk å svare» *Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn*. NKVTS Raporta 2 2017.

Øverlien, C. (2020). *Young People's Experiences of Violence and Abuse in Same-sex Relationships: Understandings and Challenges*. Nordic Journal of Social Research, 11(1), s. 109–128.

Øverlien, I. T. ja Gundersen, T. (2020) *Familievernet under Covid 19. Erfaring og læring under nedstegning og i en ny hverdag*, NOVA/OsloMet notáhta 3/2020.

Allmuhan:
Justiisa- ja gearggusvuodádepartemeanta

Prentosiid dingon:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
www.publikasjoner.dep.no
Telefovdna: 22 24 00 00
Prentosiid gávdná maiddái dás:
www.regjeringen.no

Preanttuskoda: G-0449 B
Design ja layout: Konsis
Deaddilan: Departemeantta sihkkarvuoda- ja bálvalusorganisašuvdna
06/2021 – preanttuslohku 200